

MPol. O.

539.

A

39

MAGYAR ALKOTMÁNY BIZTOSÍTÉKAI.

(ÁLLAMTUDOMÁNYI TUDORI ÉRTEKEZÉS.)

IRTA

DR. MELIÓRISZ BÉLA

ÜGYVÉDJELÖLT, A JOGTÖRTÉNET ÉS MAGYAR KÖZJOG KÖRÉBŐL VETT SPECIAL-COLLEGIUMOK

M. TANÁRA AZ EPERJESI JOGACADEMIÁN.

BUDAPEST, 1898.

EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS

(HOFFMANN ALFRÉD).

 Ara: 2 frt.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

937515 vk

M. Pal
0
539

A

MAGYAR ALKOTMÁNY BIZTOSÍTÉKAI.

(ÁLLAMTUDOMÁNYI TUDORI ÉRTEKEZÉS.)

IRTA

DR. MELIÓRISZ BÉLA

ÜGYVÉDJELÖLT, A JOGTÖRTÉNET ÉS MAGYAR KÖZJOG KÖRÉBŐL VETT SPECIAL-COLLEGIUMOK
M. TANÁRA AZ EPERJESI JOGACADEMIÁN.

BUDAPEST, 1898.

EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS

(HOFFMANN ALFRÉD).

 Ára: 2 frt.

MAGY. AKADEMIÁ
KÖNYVTÁRA

ELŐSZÓ.

Államtudományi tudori értekezésemet — helyenkint némi simítást eszközölve rajta, helyenkint némileg megbővítve — bocsátom ezennel a nyilvánosság elé.

Felbátorít engem erre az a dicséret, melyben igénytelen kis dolgozatom a kolozsvári egyetemen tudorrá avattatásom alkalmával részesült 1897 novemberében, és ösztönöz az az őszinte érdeklődés és szeretet, melylyel a jogi és nevezetesen a közjogi és történeti tanulmányok iránt viseltetem.

Ennek a lelkem mélyéből fakadó érzélemnek adóját óhajtom leróni a nyilvánosság elé bocsátott ezen első kísérletemmel. Ezt megemlítve, bátorkodom a m. t. olvasóközönség elnéző, jóakarató figyelmét tisztelettel kérni.

EPERJES, 1898 január hó.

DR. MELIÓRISZ BÉLA.

FORRÁSOK:

1. GRÓF CZIRÁKY MÓZES: *Conspectus juris publici Regni Hungariae ad annum 1848.* Bécs, 1851.
2. DR. CSIKY KÁLMÁN: *A magyar állam közigazgatási joga.* Bpest, 1888/89.
3. CHERBULIEZ A.: *Theorie des Garanties constitutionnelles.* Paris, 1838.
Két kötet.
4. DR. FERDINÁNDY GÉZA: *Koronázás és közjogi jelentősége.* Budapest, 1893.
5. « « « *Királyi méltóság és hatalom Magyarországon.*
Budapest, 1895.
6. DR. FALK MIKSA ÉS DUX LAJOS: *Koronázási emlékkönyv.* Budapest, 1867.
7. GEGUSS DÁNIEL: *Magyar országgyűlési törvénykönyv (a Corpus juris fordítása).* Pest, 1866.
8. HOFFMANN LAJOS: *Die staatsbürgerlichen Garantien oder über die wirksamsten Mittel Throne gegen Empörungen und die Bürger in ihren Rechten zu sichern.* Lipcse, 1831. Két kötet.
9. DR. HORVÁTH ÖDÖN: *Közjogi előadásai.* Eperjes.
10. « « « *Vallás, mint a politikai jogok gyakorlásának alapfeltétele.* Eperjes, 1894.
11. DR. HORVÁTH JÁNOS: *A magyar királyság közjoga.* Budapest, 1894.
12. HAZSLINSZKY REZSŐ: *Magyarországon a királyi szék betöltése a XVI. században.* Békés-Csaba, 1893.
13. DR. JÁSZI VIKTOR: *Tanulmányok a magyar-horvát közjogi viszony köréből.* Budapest, 1897.
14. DR. KUN CZ IGNÁCZ: *A nemzetállam tankönyve.* Pozsony, 1888.
15. KOVACHICH MÁRTON GYÖRGY: *Vestigia Comitiorum apud Hungaros.* Budaë, 1790.
16. DR. KORBULY—FÉSÜS: *Magyarország közjoga.* Budapest, 1884.
17. DR. KISS ISTVÁN: *Magyar közjog.* Eger, 1886.
18. DR. LECHNER ÁGOST: *Magyar alkotmányjog. (Jegyzetek; összeállította Frank Sala.)* Budapest, 1890.
19. « « « *Magyar közjog. (Jegyzetek; összeállította Frank Sala.)* Budapest, 1897.

20. DR. LINDNER GUSZTÁV: Közjogi előadásai.
 21. DR. MARCZALI HENRIK: A koronázásról. (Czikk a «Koronázás emlék-
ünnepe» című emlékkönyvben.) Budapest, 1892.
 22. NAGY ERNŐ: Magyarország közjoga. Budapest, 1891.
 23. « « Magyarország közjoga. Budapest, 1897.
 24. DR. POLNER ÖDÖN: A végrehajtó hatalom a magyar alkotmányban.
Budapest, 1893.
 25. SZILÁGYI SÁNDOR: A magyar nemzet története. Millenniumi kiadás.
Budapest.
 26. RÉCSY EML: Magyarország közjoga, a mint 1848-ig és 1848-ban
fennállott. Budapest, 1861.
 27. « « Corpus juris hungarici. Budaë, 1779.
 28. « « Corpus juris hungarici. Millenniumi emlékkiadás. Buda-
pest, 1896.
-

A MAGYAR ALKOTMÁNY BIZTOSÍTÉKAI.

QUINTHA egy nagy kincsesbánya előtt állnék, úgy érzem magam!

Államtudományi tudori értekezésemhez kell tárgyat választanom, s a jognak, ennek a végtelen terjedelmű, mérhetlen gazdagságú kincsesbányának ezernyi kérdése szinte hívogatólag int felém. Melyiket választaszam?!

A közjog, még pedig a magyar közjog köréből veszem értekezésem tárgyát.

Szeretem ezt a tudományt — mondhatnám — hazafiságom egész melegével; mert ez hazánknak élettana, mindene, ez a magyar nemzet ezeréves küzdelmének dicshymnusza, vérrel szerzett, vérrel megtartott létének, jogainak foglalatja, szervezete, bástyája.

A jognak ösmerete nélkül az életben egy lépést se lehet tenni. Ez az életnek a tudománya; ez a mi szabadságunknak, ez a mi kötelességünknek ideg-érzékenységű mutatója, őre, ez kísérőnk életünk minden perczenél, urunk és vezérünk.

De a közjog még több ennél!

A magyar közjog és a magyar történelem nem a «szabad»-nak és «nem szabad»-nak rideg parancsszava, nem az anyagi érdekeknek törvénykönyve, hanem a hazaszeretetnek forrása!

Az államhoz, a hazához való odatartozás tudománya; a hazánk iránti ethikai kapocs a jog szabályaiba öntve.

Kiinduló pont ez, hisz arra az első legtermészetesebb kérdésre felel meg: kik és mik vagyunk mi, hová tartozunk; ösmerteti a hazához való tartozás szabályainak szervezetét, a haza életét s azt, a mi magasabb, nemesebb, mint a

mindennapi tevékenységünket mozgató egyéni önérdek : t. i. a közérdeket.

A közjogot a hazaszeretnek és a közérdeknek szelleme lengi át minden nemzetnél, de leginkább nálunk. Hisz political iróink egyértelműleg elösmerek, hogy nemzetünk jogi, political élete, felfogása soh'se volt oly magánjogi, oly zárközött, mint pld. a germánoké. Mi nem «sippe»-kben éltünk, minket a nemzetállam egységesítő szelleme hevített nagy tettekre.

Minden nemzetnek, de legfőképp nekünk magyaroknak kell törhetlen ragaszkodással viseltetnünk hazánk történelme, közjoga iránt. Addig élünk, addig maradunk csak fenn, míg megértjük, mit regél történelmünk édes-bús zenéje, s míg követjük ennek az eposnak hőseit, míg megértjük közjogunk szellemét.

Nem szabályok tömege, de élet, szellem, hazaszeretet, alkotmányhűség előttünk a magyar közjog!

Nem papirosalkotmány, melynek paragraphusait parancsmódra csinálták volna caesarok, vagy tudákos észszel az elmélet emberei; a mi közjogunk egy ezeréves küzdelem teremtménye, az élet tükre, melyet irtak néha véres kardhegygyel, néha békés pennával, olykor győzedelmes diadalmámban, olykor megalkudni kényszerült békülékenységben, a mint azt az élet a maga változatos, szeszélyesnek látszó, de mindig következetes, mindig okozatos hullámvásában szükségessé tette!

A magyar történelem teremtette meg a magyar közjogot, emezt amaz nélkül megérteni nem lehet!

A magyar közjognak egy nagy, egy főeszméje, mondhatnám: magva van; ez az alkotmány. E körül forog minden többi kérdése.

Alkotmány! Mi ez? Minden író definiálja, de teljes képét, eszméjét nem adja, nem adhatja.

Hisz lehet-e véges szóval megmondani, definiálni, hogy mi az a lélek, hogy mi az az élet? A mije az embernek a lélek, az az államnak az alkotmánya!

Mennyi édes, boldogító, büszke emlék, mennyi honfidicsőség sugározza be e szót: alkotmány; és mennyi honfivér, mennyi nehéz küzdelem, vérző, avagy titkos fájdalom, gyász

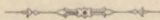
és vereség, bú és siralom szomorú érzete járja át a magyar nemzet szívének a szónak említésénél.

Drága ez a mi alkotmányunk; sok könybe, még több honfivérbe került! Meg kellett érte küzdenünk, szenvednünk!

Egész történetünk, egész közjogunk nem egyéb, mint az önfentartás küzdelme, mint harcz az alkotmányért. Harcz a háborúban, harcz a békében; ebben a hosszú küzdelemben kristályozódott ki a magyar alkotmány.

Közjogunknak minden pontja, minden tétele a magyar alkotmány fentartása érdekében van; összenőtt, összejegyezsedett az annyira, hogy ebből az alkotmányra vonatkozó és arra nem vonatkozó szabályt, az alaptörvényt és nem alaptörvényt ki nem válogatja senki. Itt minden alaptörvény, itt minden alkotmánybiztosíték!

Alkotmánybiztosíték! Ezt választom tárgyalásom címéül.

ELSŐ RÉSZ.

ALKOTMÁNYBIZTOSÍTÉK FOGALMA.

Alkotmánybiztosítékról beszélni: nem szomorú dolog-e politicalai szempontból, s nem absurdum-e a nemzetállam szempontjából.

Ebben a szóban is végig rezdül az ezeréves küzdelem minden vihara, hiszen «biztosíték»-ról csak akkor szólunk, ha van ellenség, a ki ellen oltalom alá kell helyezni féltett kincsünket?!

Harczot, a féltett kincs: az alkotmány ellen küzdő ellenséget, alkotmányküzdelmet, karddal és politicával vívott harcokat tételez fel e szó.

Csakugyan, hazai történetünk alig regél egyébről, mint alkotmányunk, jogaink, létünk, koronánk megtartásáért folytatott nehéz tusákról, melyeket kül- és belellenség ellen kellett hosszú századokon át vívnunk. Sok irigyünk, sok ellenségünk volt!

Nem beszélve arról, hogy e hon határait átlépve, ellenséges népek közé jutottunk, kiktől nehéz harcokban kellett földünket megvásárolni; alig hogy az állammá szerveződés nehéz munkájához láttunk, a féltékeny és irigy szomszédok özöne zúdult reánk és azóta életünk minden perczéért erősen meg kellett küzdenünk.

Szomszédok: germán és szláv, később török hadak, kik földünket, és belellenségek, de legfőképp nagyratörékvő dynastiák, kik alkotmányunkat igyekeztek hatalmukba keríteni, jókor megtanítottak minket arra, hogy mit és mennyire kell féltünk, óvnunk, biztosítanunk!

Az Árpádok alatt — leszámítva némely uralkodónk gyengesége okozta olygarchiai uralmat, s némely uralkodónk absolutisticus törekvéseit — nem volt okunk alkotmányunk fennmaradásáért aggódnunk; hisz ők nemzeti fejedelmek — s később királyok — voltak, kik egyeknek érezték magukat a nemzettel. Nem akarták a nemzetet elnyomni, de a nemzet által, a nemzetben öregbíteni hatalmukat.

S mégis, a nemzet annyira összeforrt alkotmányával, annyira féltette azt, hogy politicalai előrelátással megteremtette állami létének első sarkkövét: a *vérszerződést*; s ezt követte a többi.

Árpádjaink kihaltával a trónbetöltési kérdések zavarai gyakori veszélybe sodorták hazánkat; de nem a trónbetöltés, de a trónmegtartás fenyegette legerősebben alkotmányunkat.

Trónbetöltés előtt nagy becse volt szabadságunknak, jogainknak, a koronára vágyó jogosultak és nem jogosultak ki nem fogytak az ígéretből; alkotmányunk sértetlenségét ígérte mindegyik. De később, midőn biztonságban és hatalomban érezték magokat, feledve volt minden ígélet, s megindult a küzdelem nyíltan és titokban, karddal és diplomatiái furfanggal; szabadságunk eltiprása, alkotmányunk megdöntése volt a cél!

A vegyes-házbeli királyok és a Habsburg-dynastia uralkodásának ezernyi veszélye kifejlesztették az alkotmánybiztosítékok szükségét és fogalmát.

Ha magából a szóból akarjuk a fogalmat kideríteni, azonnal eszünkbe juthat Kuncz Ignác kolozsvári egyetemi tanárnak, a «Nemzetállam» genialis írójának mondása: «szavak ellen nem harczolunk!»

A mindennapi beszéd, a szavak felületes, meg nem gondolt használata a legellentétebb jelentést tulajdonítja az egyes szavaknak, megfosztja eredeti, sajátos értelmétől, úgy, hogy utóvégre is mást jelent a szó, mint a mit kifejezni akar; elég legyen a «képviselő, megbízás, beszámoló-beszéd» stb. kifejezésekre utalni. Példa erre az «*alkotmánybiztosíték*» szó is, melyet alkalmazunk oly politicalai intézményekről, melyek dehogyan biztosítékok a szó mindennapi, magánjogi értelmében. A magán-

jogi jelentésű szó bizonyos eredeti, közjogi jellegű jelentés-áryalatot nyert.

A «biztosíték» szó fogalmában két elemet különböztetek meg; az alanyi momentum: az embernek, a nemzetnek az a hite, az a köztudat és bizalom, hogy egy bizonyos dolog, egy bizonyos közjogi intézmény képes valamely jogot, előnyt, szabadságot, az alkotmányt megoltalmazni, megvédeni, fenn-tartani. Tárgyi momentuma pedig ennek az intézménynek erre való képessége.

Egymással erősen összeforrt két alkatelem ez, kísérője, kiegészítője egymásnak. De ha mégis azt a kérdést vetnők fel, a két tényező közül melyik erősebb, melyik adja meg inkább a fogalom jellegét, a magánjog kétségen kívül a tárgyi elemnek adná az elsőbbséget, de mi a közjog álláspontjából bírálva a dolgot, minden, úgynevezett alkotmánybiztosítéknál az alanyi elem túlsúlyát látjuk. Hiszen, egy alkotmánynak erejét annak a szelleme, nem pedig a korlátok áttörhetlensége adja meg, t. i. az alkotmány iránti tisztelet a korona és ragaszkodás a nemzet részéről; mert elvégre is, minden alkotmány és minden jog megdönthető a szuronyok erejével és a zsarnokság hatalmával, tehát in fine finali minden alkotmánybiztosítékot hiú ábrándnak és üres fogalomnak kellene tartanunk, ha biztosítéknak csak a nyers erőt, a tárgyi hatalom megdönthetlenségét lennének hajlandók nevezni.

De az alkotmánytanban szakítanunk kell evvel a merőben tárgyas felfogással, ha nem akarunk minden alkotmányjogi kérdést a tárgyi erő küzdőterére vinni.

Az alkotmányban rejlő szellem és az, hogy mit lát az uralkodó és a nemzet az alkotmányban, azaz, hogy valamely tételét biztosítéknak tartja-e, vagy sem, többet ér a szuronyok és a bevehetetlen várfalak minden hatalmánál.

Minden politikai intézménynél, melyet az alkotmánybiztosíték nagy nevével akarunk felruházni, fordítsuk arra figyelmünket, biztosítéknak tekinti-e ezt a köztudat, a történelem: a múlt és a jelen; azaz látja-e ebben azt a képességet, mely

félte őrözt drága kincsét, imádott alkotmányát megóvja az önkénynek, a jogtalanságnak, a bitorlásnak veszélyétől, hogy vajjon a népnek bizalma ebben látja-e azt az erőt, mely alkotmányát a sérthetetlenség nymbusával körülövezi. Mert csak nymbus ez, ez csak a bizalomnak játszi fénye, mert minden alkotmány megsemmisíthető, ha nincs iránta kellő tisztelet és ragaszkodás. a főhatalom birtokosa, gyakorlója és a nép szívében, ha az alkotmánynak és biztosítékainak nincs tekintélye.

Ezt a tekintélyt pedig nem az anyagi hatalom adja meg; alkotmánybiztosítéki jelleggel az intézményt nem a nyers erő ruházza fel, hanem a hit, a bizalom, a ragaszkodás érzete.

Tekintve azt, hogy valamely intézménynek alkotmánybiztosítéki jellegét annak jogi alakja adja-e meg, vagy nem, az alkotmánybiztosítékokat két fő-, nagy csoportra oszthatjuk: *jogi* és *nem jogi* garantiákra. A jogiakhoz sorolandók az alább részletesen tárgyalandó biztosítékok, melyek létezésüknek alapfeltételeit a positiv alkotmányban, a jogban bírják, míg a második csoporthoz tartoznak a kimerítően fel nem sorolható azon tulajdonságok, melyek a morális, avagy a physicali természetből fakadnak. Pontosán fel nem tüntethetők, hisz jóformán alig vesszük ezeket észre, pedig az életnek minden mozzanatában előtűnnek; észre nem vesszük őket, mert annyira összeforrtak az élet ezer és ezerféle viszonyai és körülményeivel.

Természetesnek fogja mindenki találni, ha alkotmánybiztosítéknak nevezem a *műveltséget*; hiszen egy művelt népet nehezebb a szolgaság jármába hajtani, mint olyat, mely szellemi sötétségében magától odahajtja fejét; oly nép, melyben régi *hagyományok* kegyeletes érzete éleszti az ősi, alkotmányos intézmények szeretének tüztét, oly nemzet, melynek van multja, vannak emlékei, vannak dicső történeti nagy alakjai: vérével is kész alkotmányát megvédeni, míg az oly embercsoport — nem is nevezem nemzetnek — melyet a történet szinpadára esetlegesen dobott valamely véletlen, vagy sorsszesély, melynek nincs történeti létjoga, nincsenek honfivértől áztatott térei, melynek nincs jogi avagy morális kapcsa, hogy jelenét oda

kösse a mult idők dicsőségéhez és a jövőnek reményeihez — mától holnapra él; talán szabad ma és rabszolga holnap; szivós az élete és erős templom az alkotmánya annak a nemzetnek, melyben *büszke öntudat, fennmaradási akarat* s az *összetartozásnak, egységnek érzete* uralkodik, de jaj a nemzetnek, ha gyáva kétségbeesés, önmagához és a jövődönhöz való bizalom hiánya, a gyengeség tudata és a széthúzó érdekek kerekedtek felül. A *történeti alkotmány* maga a nemzet; a papirosalkotmányok terére lépett állam a politikai esélyek, fel-felkerekedő párt- és magánérdekek forгатagába veti magát s úgy jár, mint Franciaország, mely 8 év alatt háromszor változtatta alkotmányát (1799-ig): lehetlenné tette magát az alkotmányos kormányzásra, kellett jönnie egy tyrannusnak, mondja Cherbuliez. Minden államnak van *világtörténeti hivatása*; míg ebben az irányban halad tevékeny polgárai szellemi és physical erejével, addig van értelme alkotmányának, de ha kizökken világtörténeti útjából és elveszti eszményeit, ha stagnál, akkor alkotmánya is élet és tartalom nélküli vázzá lesz és elporlad magától.

Ha érzésben és szellemben *azonosul az uralkodóház a nemzettel, ha kölcsönös bizalommal viseltetnek egymás iránt*, akkor sértetlenül fennmarad az alkotmány; de lassankint megdől, ha nem tekint reá kegyeletes szemmel az idegenből trónra jutott, a nemzetet meg nem értő fejedelem.

A műveltséggel párhuzamosan kellett volna megemlítenem az *erkölcsöt*, mint az alkotmány egyik oszlopát. Romlott nép nem ragaszkodik alkotmányához s «Róma megdől!»

Hatalmas talapzata az alkotmánynak, az államnak a nép *vagyoni jóléte* is. A vagyoni bukás az első csuszamlás, mely elvonja a básist adó földet a dombon álló kereszt alól; az elsőt követi a többi. Az elszegényedett nemzet se védeni, se fenntartani nem képes magát és térdet, fejet hajt a hódító előtt, legyen ennek fegyvere akár kemény aczél, akár csillogó arany. Az elszegényedett ember — nincsen szabály kivétel nélkül — könnyebben válik az elerkölcstelenedés és a műveletlenség rabjává.

Nép, melynek *területe* megkönnyíti az önvédelmet, mely-

nek *természetes határai* vannak, könnyebben tarthatja távol alkotmányától a veszélyt.

Fel lehetne még számtalan ily «nem jogi» garantiát sorolni, de czélom lévén a jogi, még pedig a magyar közjog ilynemű biztosítékainak feltüntetése, áttérek ezeknek rövid tárgyalására.

Magyar hazánk közjogában is sok intézményt alkotmánybiztosítéknak nevezünk.

Nem tételes intézkedés, hanem az ezeréves fejlődésben megérett közjogi öntudat ruházta fel azokat e jelleggel; s e hosszú fejlődés viharai és küzdelmei folyamán a biztosítéknak tartott intézmények nőttek tiszteletben és öregbedett alkotmánybiztosítéki jellegük.

S épp azért, mert nem a papirosalkotmány száraz §-ai, de az élet közvetlensége és változatossága látta el az egyes politikai intézményeket a biztosíték ragyogó varázsával, azoknak definiálása és felsorolása igen bajos.

A viszonyok, korszakok, felfogások változásával hol nőtt, hol apadt, szóval változott számuk, de változott fogalmuk is.

Közjogi íróink közt eltérés van nemcsak a fogalom, de a felsorolás tekintetében is.

Talán nem lesz érdektelen némely közjogi írónk erre vonatkozó véleményét ideiglatni.

De mielőtt magyar íróinknak magyar hazánk tételes-jogából merített felfogását idézném, hadd ösmertessem — itt, az általános részben — röviden a külföldi irodalom két híres írójának idevágó nézeteit.

A. Cherbuliez «Theorie des Garanties constitutionnelles» című, Párisban 1838-ban, tehát a Lajos Fülöppel uralomra jutott korlátolt monarchia korszakában megjelent műve, éles észszel fejt ki az alkotmánybiztosítékok általános, igen tágas térben mozgó elméletét. Főbb nézetei:

A társadalom — societé — értelmes és jóindulatú egyének által vezettség; a vezetők kezébe kell letenni az összesített államhatalmat, hogy rendeltetésüknek megfeleljenek; ebből azonban veszély keletkezhet, minek kikerülése végett bizto-

sítékekről kell gondoskodnunk. Ezek a biztosítékok nem egyebek, mint alkotmányos, törvényi intézmények, melyeknek célja: a kormányhatalommal felruházott emberek részleges, a közérdekkel szembeállított magánérdekeinek megsemmisítése. Ezek a garantiák védenek minket a kormányzók tehetség-hiánya és rossz indulata ellenében. A garantiáknak két nemét különbözteti meg, felismerésük módja és ideje szerint: 1. *előzetes* — *garanties anterieures* — és 2. *utólagos* — *garanties posterieures* — biztosítékok; és két nemét, cselekvésük módja szerint: *alakiak* — *garanties formelles* — és *származékosak* — *consequentielles*.

I. Előzetes biztosítékok.

A *választás* — *l'elimination* — különböző módjai: 1. a sors, 2. a tulajdonképeni választás és 3. az előzőleg törvényileg megállapított feltételek szerinti.

A választás magában véve még nem biztosíték — a sorsvetés szerinti egyáltalán nem az — legfeljebb gyakorlati alkalmazásának módja által válhatik azzá.

Az *activ* és *passiv* választói képesség fejtegetésénél a «*suffrage universelle*» — általános szavazatjog — hívének vallja magát és ezt az alkotmánybiztosítékok ideáljának tekinti, de elismeri, hogy a konkrét viszonyok nem minden államban engedik meg ennek alkalmazását.

Hogy az illető választási mód megmaradhasson alkotmánybiztosítéknak, meg kell őrizni a választás szabadságát, a választásnál eljáró hivatalos közegek nyilvánosságát, a szavazás titkosságát, — ez az igazi alkotmány-garantia, mondja Cherbuliez, — s el kell távolítani a választás színhelyéről minden katonaságot, mellőzni minden kényszert. A választás decentralisáltan történjék, még pedig a végrehajtó és a bírói hatalmi ágak közegeinek választása közvetett, de a törvényhozó testületek tagjainak választása okvetlenül közvetlen legyen. — A közvetett választás pedig categoriák szerint történjék, vagyis: 1. az irodalmi hivatás gyakorlása; 2. közhatóság gyakorlása, avagy 3. vagyoni képesség szerint bizonyos csoportokba osztandók a szavazók.

Éles és beható tárgyalás során arra az eredményre jut, hogy az előzetes biztosítékok — des garanties anterieures — nem elégségesek. Okai ennek: 1. nehéz a priori megállapítani, felösmerni egy polgárban, avagy a polgárok valamely osztályában a kellékeket, képességet, mely őt alkalmassá van hivatva tenni a kormányzási cselekvőségre — des fonctions gouvernementales; 2. nem egyesül a választók, avagy a választottak egy csoportjában sem az értelmi arravalóság maximuma a morális képesség maximumával; 3. a valamely közhatóságra megválasztott egyénre ezen új helyzet oly befolyással van, hogy ezt meg nem döntheti az elmélet által oly tökéletesnek bebizonyított előzetes biztosíték sem.

II. Utólagos biztosítékok.

1. *Alaki biztosítékok*: Az előzetes biztosítékok elégtelensége szükségessé teszi az utólagos biztosítékok felállítását. A formális garantiák czélja a hatalommal való visszaélés megakadályozása materialis korlátok által. Főelv itt a hatalmi ágaknak megoszlása, melyet szükségessé tesz 1. a funktiókörök gyakorlásához megkívántató képességek összeférhetlensége, 2. továbbá az, hogy ha egy területre bíznók az összes funktiókat, ennek határait jóformán megvonni sem lehetne; és 3. hogy az ilyen testületnek a hatalma túlságosan nagy lenne.

Minden kormányhatalom álljon bírói, végrehajtói és törvényhozói testületből, de az egyiknek tagja ki legyen zárva a másik kettőből; mert pld. a végrehajtó hatalom közege egy bizonyos törvény alatt áll, a mely törvény szabja meg a működését. Ha egyúttal a törvényhozó hatalom is az ő kezében lesz, hol marad akkor a fék, a korlát?!

A hatalmi ágak fenti első elkülönítésén kívül czélszerű még egy második is, hogy a hatalmi ágak gyakorlóinak egymásfeletti ellenőrködését lehetővé tegyünk, mert különben a törvényhozó hatalom egy új törvénnyel egy csapásra minden hatalmat magához ragadna, a végrehajtó hatalom pedig minden erejét arra használhatná fel, hogy a maga területét az

alkotmány rovására kiterjeszse. Meg kell tehát teremteni a hatalmi ágaknak egymásfeletti ellenőrködését. A törvényhozó hatalom feletti ellenőrködés: *a végrehajtó hatalom* ezen controlt a következő módokon gyakorolhatja: 1. vetojog; 2. kizárólagos kezdeményezési jog; 3. a törvényhozó testület feloszlatása.

Azonban a control gyakorolható nemcsak a végrehajtó hatalom, hanem egy *második törvényhozó testület* által is. Ha e két törvényhozó testület egyenlő lenne összetételére és jogaira nézve, akkor közöttük nem lenne versengés, de nem lenne control sem. Tehát különbözniök kell egymástól. A felsőház, kell hogy képviselje a multrak, az alsóház a jelen és a jövőnek érdekeit; a felsőház hivatása a visszatartás, a mérésklés; független legyen a végrehajtó hatalomtól; csakhogy, ha független emettől, akkor ellensége is egyúttal.

A felsőház szervezhető: 1. örökös jogú tagság; 2. a végrehajtó hatalomtól jövő kinevezés és 3. a nép részéről való választás útján. Ha a végrehajtó hatalom nevezi ki a felsőház tagjait, akkor a felsőház elveszti alkotmánybiztosítéki jellegét. A controlt gyakorolhatja a *bírói hatalom* is. Az a valódi ellenőrzés, ha a bírói hatalomnak jogában áll a törvényeket nemcsak módosítani, helyesbíteni, de megsemmisíteni is.

Ezen fejezet tárgyalásánál felállítja Cherbuliez a *politikai jury*-nek érdekes elméletét — controle par la decision du fait: jury politique; melyet megkülönböztet az igazságszolgáltatási, bírói jury-től. Rendeltetése a politikai jury-nek a kormány ellenőrzése, de feladata ne legyen szigorúan meghatározva, nehogy ne a kormánycselekmény szellemét, hanem a közegek személyét tegyék bírálatnak tárgyává. Álljon e jury értelmes, független emberekből, kik képesek a közvélemény képviselésére; csak egyhangú határozata tekintessék érvényesnek. Csak e kérdés felett mondjon véleményt: «Bűnös-e az illető, vagy nem?»

A bírói és a politikai juryt sem egyesíteni, sem tökéletesen szétválasztani nem szabad. A társadalom — société — kétféle veszélynek van kitéve; az egyik a kormányhatalommal

való visszaélés, a másik a polgárok antisocialis törekvése; ha az előbbi fenyeget erősebben, akkor a politicalai, ha az utóbbi, akkor a bírói jury czélszerűbb.

Ugyancsak a második — felsőbb — törvényhozó testület fejezetéhez tartozik a *kisebbség* részéről való ellenőrzés kérdése is. Ennek azonban nem nagy híve, mert anomaliának tartja, hogy valamely kérdésben a kisebbség ellenőrzése — tehát akarata — jusson érvényre.

A törvényhozó hatalom feletti ellenőrzés joga és kötelessége ne bízassék se a törvényhozó testületben lévő kisebbségre, se a kormányhatalmon kívül lévő közegre, mert mindkét mód az alkotmány tökéletesedését gátolná. Az ellenőrzést tehát csak egy felsőház, vagy a bírói hatalom gyakorolhatja okszerűen — fejtí ki Cherbuliez.

A kormányhatalmak harmadik megosztása a *helyi kormányzatok* létesítését eredményezi. A nemzeti, általános érdekek mellett a helyi érdekek külön szervek által kezeltessenek; ennek előnyei: a helyi érdekek jobban láttatnak el, a törvényhozók a helyi érdekek befolyásától mentek maradnak s csak általános közérdekekkel fognak foglalkozni, s igazi állampolgárokká lesznek. A helyi kormányzatban a nép nevelést nyer a politicalai életre, a vidéki főbb városok a civilisatio góczpontjaivá lesznek. Tévedés, hogy a helyi kormányzat a municipalis, helyi szellemet a közszellem felé emeli; ez nem az intézményeknek, hanem a körülmények okozta érzelmek és szokásoknak eredménye.

Származékos biztosítékok — des garanties consequentielles; ezek a functionáriusok cselekvőségéhez fűzött némely következményben állanak. Ezen egy szóval A) «felelősség — responsabilite» — jelölhető valamennyi. Két főnemre oszlanak: kárpótlások és büntetések. Ha a büntető és jutalmazó felelősséget mindenkoron egyesíteni lehetne: ez lenne a legtökéletesebb alkotmánybiztosíték.

A felelősség vagy törvényi, vagy morális. Előbbinek feltételei: megelőzőleg egy törvény — mely a felelősség bekövet-

kezésének eseteit és módját határozza meg — és utólag egy ítélet, mely a felelősség beállítását mondja ki; azonban az ily ítéleteknek erős politicalai színezetök van. A törvényhozói és bírói tettek nem képezhetik a törvényi, hanem csakis a morális felelősségnek tárgyát, hiszen, midőn a törvényhozó testület tagja szavazatával egy törvényt megsemmisít, eltöröl, akkor nem mondható, hogy ő törvényteleniséget követett el.

A törvényhozó testület tagjaira kiszabható büntetések a felelősségi törvényben előre legyenek meghatározva és soh'se terjedhessenek egészen az illető tag kizárásáig, mert ezt a többség felhasználná a kisebbség megtizedelésére, megsemmisítésére. A bírói hatalom közegeire vonatkozólag egyenlő arányú törvényszékek is gyakorolhatják egymás felett a felelőre vonást; a felsőbb forumok is felelősség alá vethethők, ha van az államban egy politicalai legfőbb forum. Minden végrehajtó hatalmi közeg cselekvénye a törvényi felelősség alatt álljon.

Magánjog megsértése esetében a felelősséget kimondó ítélet tisztán bírói és nem politicalai; de a politicalai vétkeknek, vagyis midőn az incriminált tett a közérdeket sérti, vádlója kell, hogy a törvényhozó testület legyen, mert csak ez eléggé számos arra, hogy vádja ne tekintessék a személyeskedések eredményének, és csak ez annyira erős, hogy családi, avagy más tekintetek által vissza ne riasztassék a félelmes bűnös üldözésétől. A felsőház mondjon ítéletet az ily politicalai perben; voltaképp, ha a népnek összegét fel lehetne világosítani a politicalai vád alatt álló kérdésekről, a néptömeg ítélete lenne a közérdek leghivatottabb védelmezője.

Az a körülmény azonban, hogy a felsőház bizonyos előítéleteknek, hagyományoknak képviselője, csökkenti az elfogulatlan, helyes politicalai ítélkezésre való képességét; ez a szervezet alkalmas, midőn a törvényhozás működését kell irányítani, de nem czélszerű, midőn bizonyos cselekménynek időleges, egyedi következményeit és jelentőségét kell megállapítani; a végrehajtó hatalommal vagy barátságos, vagy ellenséges viszonyban áll, szóval nem részrehajlatlan, bírói formákhoz nem ragaszkodik.

Tehát a politicalai ítélkezéshez időleges testület, a rendes jury legjavából, minden hivatalos működéstől idegen emberekből összeállított jury szükséges. Ez képezné a legfőbb politicalai forumot.

Külön fejezetet szentel Cherbuliez az *alkotmányos monarchiának*; melynek — szerinte — főelvei: 1. a monarchától elkülöníttessenek a functionariusok; az uralkodó álljon a pártküzelmeken kívül, szerepeljen a végrehajtó hatalom feje gyanánt, a hol az ő jelenléte csupán forma és semmi egyéb; 2. passiv szerepet játszó; 3. törvényes jogcímmel birjon, jogra, szokásra, hagyományra, népszerű alapra támaszkodva.

A *moralis felelősségről* szólva, a közvéleményt egy nagy ítélőbírósnak tekinti. Hogy alkotmánybiztosítéknak lehessen tekinteni, kell, hogy a közvélemény jól ösmerje a functionariusok tetteit és a törvényeket, és birjon avval a képességgel, hogy véleményét kifejezésre is juttassa. A moralis felelősségnek az a nagy előnye van a törvényi felett, hogy mindennemű kormánycselekvésre nézve helyt foglalhat. Érintse a pszichologiai momentumokat, melyeket érintetlenül hagy a törvényi felelősség. A moralis felelősséget a közvélemény szüli, vagyis minden embernek ítélete; a legtökéletesebb alkotmánybiztosíték tehát az lenne, ha a közvélemény a kormányközegek minden tettéről tudomással birna, ha minden egyes ember képes lenne a maga valódi érdekeit felösmerni s ha a közvélemény minden esetben nyilváníttatnék.

A moralis felelősség eszközei: *a) a cselekmények nyilvánossága*. Enyilvánosság kiterjed úgy a functionariusok által bevégzett cselekményekre, valamint ezeknek egyes alkotó részeire; lehet vagy közvetlen — midőn a cselekmény a közönség szeme előtt, nyilvánosan történik — vagy közvetett, midőn nem történik nyilvánosan, hanem megtörténtéről a közönség tudomást szerez. A nyilvánosság elé tartoznak továbbá az állami okmányok, tervek, emlékiratok, a hivatalnokok esküje, melyet a közönségnek tett ígéretnek kell tekinteni. E nyilvánosság biztosítékot képez nemcsak a kormányzottak, hanem azon kormányzók részére is, kik nem akarják magukat kötelességeik alól kivonni.

A morális felelősségnek legalkalmasabb eszköze a β) *sajtó szabadsága*. Három czélt ér el: felvilágosítja a közvéleményt ama tettekről, melyek felett, és ama törvényekről, melyek szerint ítélnie kell és a közvéleménynek organuma gyanánt szerepel. A sajtó esetleges hátrányait, kinövéseit csak maga a sajtó, a sajtószabadság szüntetheti meg. Helytelen a cautio-vagy a bélyegrendszer, mert keveseknek monopolt biztosítva s lehetetlenné téve a szabad versenyt, egyesek veszedelmes fegyverévé teszi a sajtót. A repressiv vagy restrictiv rendszer pedig a közvélemény felösmerését akadályozza meg. Legczél-szerűbbnek tartja Cherbuliez a sajtó visszaéléseinek megelőzésére a praeventiv censurát, ez azonban a biztosítékok egész rendszerét tenné szükségessé. A morális felelősség további eszköze γ) a *közvéleménynek* együttes, testületi nyilvánulása, vagyis a *politikai népgyűlések* és a *petitiók*. Ezek úgy tekinthetők, mint a tömegnek egyes «quasi törvényszékei», melyek tanácskoznak és ítélnék. Nevelik a népet a politikai életre és alkalmat adnak a vélemények kifejlődésére. Az oly nép, mely kénye-kedve szerint beszélhet és lármázhat — ez Cherbuliez véleménye — nem gondol a forradalomra. Ily eszköz a véleményeknek u. n. *törvényi megnyilatkozása* — *manifestations legales* — is, azaz a választásoknál nyilvánuló közvélemény. A választást annak előtte a megelőző, most pedig az utólagos biztosítékok között sorolja fel. Ajánlja az általános szavazati jogot, de a következő elvek megtartása mellett: 1. a *functionariusok* meghatározott időtartamra választassanak; 2. ezen időtartam leteltével a választóknak jogukban álljon őket meg vagy meg nem választani, azaz jutalmazni, illetve büntetni; 3. ugyanez alkalmaztassék a functionarius testületekre is.

A törvényhozó testületek tagjainak elmozdíthatlansága. Mint-hogy ezek nem állhatnak a törvényi felelősség alatt, szigorítani kell rájuk vonatkozólag a morális felelősséget és ezért észszerűtlen dolog az életfogytiglani és örökös felsőházi tagság. E functionariusok hivataloskodása 1—3 évig tartson, ezen rövid időtartam feleslegessé teszi a közvéleménynek a törvényhozó

testület feloszlatása által történő megkérdészt. Ha a törvényhozó testület részlegesen újítatik meg, ez a megújítás ne vonatkozzék csekélyebb hányadra, mint az egész testületnek legfeljebb harmadára. A teljes megújítás akadályozná a törvényhozói működés folytonosságát.

A végrehajtó kormányhatalom közegeinek elmozdíthatlansága. Ezekre alkalmazható a törvényi felelősség is. Szolgálati időtartamuk hosszabb lehet, mert az állam összes idejüket igénybe veszi, s mert különös képességre van szükségük, melyet csak hosszabb gyakorlat útján szerezhetnek meg; 4—10 évre terjedhet. Közvetlen újraválaszthatóság és részleges megújítás itt is elengedhetlen. Az alkotmányos monarchia némely eltéréseket enged meg a fentebbi elvektől. A felelős ministereket ugyanis a felelőtlen uralkodó nevezi ki a törvényhozó testület többségéből; vagy ha nem lettek volna ennek tagjai, beviszi őket oda; ha a többséggel ellentétbe helyezkedik, akkor csak a fejedelem akaratából; ha a többséggel való ellentét tovább tart, akkor csak a fejedelem akaratosságából maradhat meg a minister, vagyis ekkor az uralkodó veszi át és folytatja a harcot; de ekkor egyszersmind átlépte az alkotmányos monarchia elvének korlátait. A törvényhozó és a végrehajtó hatalom változó uralmában van a constitutionalis monarchia egyensúlya.

A bírói hatalom közegeinek elmozdíthatlansága. A bírói függetlenség megőrzésére legalkalmasabb a törvényhozó testület által való választás és a meghatározott elmozdíthatlanság. A constitutionalis monarchiákban, a hol a végrehajtó hatalomtól függ a kinevezésük, elmozdíthatlanok legyenek. Az előléptetés joga ép oly hatályos és ép oly veszélyes lehet, mint az elmozdíthatlanság.

Letárgyalva a morális felelősség módjait, röviden megemlékezik azon akadályokról is, melyek érvényesülését gátolják. Ezek: *előnyök utáni kapkodás* — címkórság — (captation), *megfélemlítés* (intimidation), melynek legáltalánosabb forrása az állandó hadsereg, melyet más érzelmek hevítenek, mint a polgárok nagy tömegét; a *vallási hatalom befolyása*, mely

nagyban megerősíti a moralis sanctiót, ha karöltve halad vele, de meggyengíti, ha ellentétes irányú, — az egyház és állam küzdelme tartozik e fejezet czíme alá, az egyház tekinthető magán- avagy közintézménynek —; a *pártszellem*, vagyis a népnek pártokra való szakadozottsága ellensúlyozza a moralis sanctiót. Ily népet nem lelkesít egységes vezető eszme, csak az önérdek tartja fenn és ingerli egymás ellen a pártokat. Ha az alsóbb osztályok annyira felvilágosodottak lennének, hogy ki lehetne őket szabadítani az üres formulák behatása alól és önmagok lennének képesek véleményt alkotni, akkor a pártszellem lelkesítené őket és nem forgácsolná szét őket annyira, és nem semmisítené meg a moralis felelősség érzetét. A traditionalis pártok kizárólagos urai a politicának.

Fentebbi rövid kivonatban bemutatva a jogi világirodalom egyik régi jeles művét, áttérhetek *Hoffmann Lajos*: «*Die staatsbürgerlichen Garantien oder über die wirksamsten Mittel Throne gegen Empörungen und die Bürger in ihren Rechten zu sichern*» czímmel 1831-ben Lipszében kiadott könyvnek ösmertetésére.

Kutatja a forradalmaknak, a trón- és alkotmánybukásoknak okait és ellenszereit; s e czélből felállítja és megbírálja a monarchiai kormányformának elveit. Kétféle monarchiai kormányformát ösmér: korlátlant és korlátoltat; az utóbbi rendi és képviseleti szervezet által lehet korlátolva.

A korlátlan monarchia üdvös vagy káros volta tisztán esetlegességtől, t. i. az uralkodó személyes tulajdonaitól, kényekedvétől függvén, a korlátolt monarchiának elvét fogadja el, de minthogy ennek — szerinte — hibája az, hogy az önérdekeket táplálja és a megvesztegetésre könnyű alkalmat ad, a magánérdekek előtérbe lépése miatt biztosítékokat ajánl. Biztosítékoknak tartja ő a minden osztály és minden érdek megfelelő képviseletét is, holott ez az érdekek elkeseredett harczát teremtené meg!

Vitatja annak az elvnek helyességét, hogy a monarchia épúgy csak egy intézménye lévén a polgári közületnek, mint a

respublica, az összszzerű körülmények — népműveltség, hatalom foka, szokás, véletlen, geographiai és climaticai viszonyok — javalják ezt vagy amazt.

Trón biztosítékai a forradalommal szemben. 1. Némelyek szerint az *államadósságok*, mivel a hitelezők tömege visszatartja a vagyonos osztályokat a békétlenkedéstől, mert akkor még többet veszítenének; de erre azt mondja Hoffmann, hogy csak udvaroncza jöhet ily gondolatra, hisz a kevesek kezében összegyülemlett vagyon növeli a szegények nagy tömegének elégületlenségét s a nagy adósságok gyengítik az állam erejét. 2. A *haderőt* sem tekinti annak, mert ez ellentétes szellemével ingerli a népet és nagy fentartási költséggel isszonyú terhet ró a polgárookra. Példákkal igazolja, hogy gyakran maga a hadsereg kezdte a lázongást. 3. A *szövetségeknél* azt a kifogást veti fel, hogy a történelem tanusítja, mily gyorsan bomlottak fel ezek, s hogy a legkritkább esetben érték el céljukat. Biztosabbnak tartja, ha a fejedelmek egyesülnek népeikkel, a polgári közület céljainak, vagyis a civilisatio és a humanitás előmozdítására. 4. Az *interventiók* rendszerét csak akkor tartja jogosnak, ha az illető belmozgalom által egy más népnek szerzett jogai megsértettek.

Az alkotmány és a polgári jogok biztosítékairól. Törvényhozó, végrehajtó és felügyelő hatalom elengedhetlen ismérveit képezi minden államnak. A régiek biztosítékot láttak e hatalmak megosztásában, a mit azonban Hoffmann tévedésnek tart, mert ez a megosztás örökös súrlódásnak és versengésnek képezné kiapadhatatlan forrását. Az uralkodóban legyen mind a három hatalmi ág összpontosítva; minthogy azonban e nagy hatáskörrel könnyen visszaélhetne, védszerűl ajánlja, hogy mindegyike gondosan meghatározott szabályok szerint választott külön-külön közegek által kezeltessék, kik a fejedelemnek és népnek egyaránt felelősek legyenek, s az uralkodó vezetése és legfőbb felügyelete alatt álljanak. Elvileg a közegek választatását tartja leghelyesebbnek, de a gyakorlati kivihetőségre tekintettel, — a nép nem lévén eléggé érett a maga-

sabb hivatalnokok megválasztására — ezt csak az alsóbbakra szorítja, — Ortsvorstände. A magasabb hivatalnokokat legfeljebb közvetve, választó bizottságok alakítása által, választhatja a nép. A hivatalnokok elmozdíhatlansága szintén paladium, de nem tökéletes, mert a gyarló tisztviselőnek is védelmére szolgál.

A felelőre vonás joga miként gyakorolható — a közegek függetlenségének megóvása mellett? A monarchiát megilleti a legfőbb felügyeleti és vezetői jog; a törvényeket a fejedelemtől kinevezett, független, de neki és a népnek egyaránt felelős közegek hozzák javaslatba, felsőbb, független közegek bírálják meg és alá legyenek rendelve a közönség criticájának; a legfőbb felügyeletet ministerei által gyakorolja, kiket tetszése szerint, de csak az ajánlottak sorából nevez ki és a kik szintén felelősek.

Legyen egy legfelsőbb szerv — Areopag — mely az alkotmánynak őre, a fejedelem tanácsa és a súlyos szolgálati vétések bírósága gyanánt működjék. Álljon jeles, tapasztalt, független, életfogytiglanra megválasztott egyénekből, kiket 5—5 évenként titkos szavazással — urnába való golyódobás; a választási eljárás többi része nyilvános — választanak a provincial hatóságok főnökeinek, akadályoztatásuk esetén legidősb tanácsosainak — ezek a törvényileg candidáltak — sorából. Függetlenségük megóvása céljából legyen kimondva, hogy az aeropagita semmiféle kitüntetést, avagy hivatalt többé el nem nyerhet. A titkos szavazást a saját gyengeségünk és az idegen fondorlatok elleni orvosszernek tekinti. A ministereket az aeropag ajánlotta névsorból válaszsza a király; ez biztosíték az iránt, hogy a népnek nem tetsző egyének nem fognak a ministeri székekben ülni. Miként a többi hivatalnokok súlyosabb vétke, úgy a ministerek minden visszaélése az aeropag ítélőszéke elé tartozik; az ítéletet a fejedelem ne engedhesse el, ne is enyhíthesse. A törvényjavaslatok szentesítésük előtt a közönség bírálata elé terjesztessenek, azaz bizonyos idő alatt mindenkinek joga legyen írásban — főkép a napilapokban — ezekről criticát mondani.

Bűnügyekre vonatkozólag *esküdtszék* felállítását ajánlja, melyet a bírói körben való népképviseletnek és a szabadság palladiumának nevez. Ítéletei helyesek lehetnek, hisz a ténykérdés elbírálásához nem a tételes-jog tudása, hanem csak jogérzék, emberösmeret és az alsóbb rétegek ravaszságának ösmerete szükséges. Az aeropag revisio alá veheti az esküdtszék ítéletét.

A trón és a polgárjogok védelmének és a polgári közület céljainak megvalósításának legfőbb intézményeiről és elveiről.

1. *Petitio joga.* Célja, hogy az uralkodó, kormány és parlament a közvéleményről s az esetleges sérelmekről tudomást szerezzen. Joga van erre mindenkinek, de csak a rendes, törvényi orvoslásmódok sikertelen megkísérlése után. Ha a minister elintézés nélkül hagyja, vagy önkénykedve bírálja el a kérvényt, az aeropag elé állítandó. 2. *Vallás- és lelkiösmereti szabadság.* Ez alaptétele minden alkotmánytannak. Államvallás kimondása: észszerűtlenség, mert vagy csak egy tényt constatál, hogy t. i. a lakosság nagyobb része ehhez a felekezethez tartozik, vagy pedig leplezetten azt követeli, hogy a fejedelem egy bizonyos felekezethez tartozzék. 3. *Tanintézetek.* Az állam célja a civilizatio és a humanitás előbbrevitele lévén, leghatásosabb eszköze ennek a nevelés. Az egyház se legyen egyedüli fentartója az iskoláknak, vegyen részt ebben az állam is, nehogy a babonának, felekezeti türelmetlenségnek melegágya legyenek. Feltétlen tan-szabadság! 4. *Szólás- és sajtószabadság.* Biztosítékát képezi a trónnak s a polgároknak. Isteni adomány a beszéd- és a véleménynyilvánítás képessége, melynek korlátozására senki sincs jogosítva. Az ezt gátló minden praeventiv intézmény jogtalan és észszerűtlen; leghelyesebb a bűnös iratoknak elkobzása. 5. *A bírói eljárás nyilvánossága és szóbelisége.* Legfőbb előnye, hogy felnyitja a kormánynak és a népnek szeméit. 6. *Letartóztatás és ideiglenes szabadon bocsátás óvadék letétele mellett.* Csak súlyos büntetéssel fenyegetett bűn esetében legyen helye a letartóztatásnak; minden jogtalan letartóztatásnak szabad legyen ellenállni. A magánlak szent és sérthetetlen legyen. Engedtessek

meg a cautio melletti ideiglenes szabadon bocsátás. 7. *A kegyelmezési jog korlátozása.* 8. *A könyvek utánnyomatásának tilalma.*

Az állam külbiztonságának biztosítékai: A titkos tanács és az aeropag engedélye nélkül idegen csapatok be nem eresztetnek az állam területére. Támadó háború ellen az aeropag tiltakozást adhat be a fejedelemhez. Csak a törvényhozás szervezhet haderőt, a haderőből (Heerbanne) a tényleges katonaság sorshúzás által alakíttatik. *A nép jólétének tökéletesítését célzó biztosítékok:* 1. *Követségek.* Ezeknek célja a közvéleményről, a népek műveltségéről, jólétéről tudomást szerezni. 2. *Az ország bel- és külállapotának évenkénti feltüntetése.* A minister évenkénti jelentésén kívül bárki adhat be erről véleményes jelentéseket, melyeknek felülvizsgálatára az aeropag egy bizottságot rendel, melynek munkálata felterjesztetik a fejedelemhez. 3. *Néplapok.* Ezekben a kormány a maga ténykedéseiről számoljon be; találmányok, újítások, a nép kívánságai foglaltassanak benne. Ez adja meg a kormány működésének a nyilvánosság ellenőrzését.

Áttérve az alkotmánybiztosítékokról értekező hazai írónk véleményének feltüntetésére, hadd emlékezzem meg első sorban *Récsy Emil* művéről, kinek felfogása a következő: «Az alkotmányos rendszer minden egyes intézménye egyszersmind az összes alkotmánynak biztosítéka; de egyes intézményeknek főjelentősége az, hogy céljok az ország és nemzet alkotmányos rendszerének és minden egyes alkotmányos jogainak és intézményeinek sértetlen épségbeni fenállását és fenmaradását biztosítani.» Ezek: 1. örökösödési alapszerződés; 2. királyi hitlevél és eskü; 3. sérelmek országgyűlési orvoslása; 4. ministeri felelősség.

Dr. Lechner Ágost budapesti egyetemi tanár szerint «alkotmánybiztosíték alatt oly intézményt értünk, mely arra való, hogy a nemzet jogai a kormányzatban biztosíttassanak a végrehajtó hatalom túlkapásai ellen». Az alkotmánybiztosítékok tehát nem az egész alkotmányt biztosítják, s nem azon intézményeket, melyek a korona hatalmát írják körül, és pedig azért

nem, mert a végrehajtó hatalomnak, a királynak kezében van az állami erő és jogait képes e physicali erővel megvédeni. De éppen, mivel a király a végrehajtó hatalom rendelkezik ezen erővel, azt a polgárok ellen is fordíthatja, úgy hogy a polgároknak, a nemzetnek jogait kellett az alkotmányban biztosítani.

Nagy Ernő felsorolja a magyar alkotmánybiztosítókat, de nem adja a definitiót; s talán helyesen teszi. Mert definitióját adni oly intézményeknek, melyeknek fogalma a fel-fogások különfélesége, a köztudatnak változása szerint nem maradhatnak változatlanul, melyeknél a biztosság és állandóság hiányzik, — hiszen voltakép a magyar közjognak majdnem minden intézményét lehetne biztosítéknak tekinteni és lehetne egyiket sem annak tekinteni, — merész vállalkozás.

Egyáltalán veszélyes egy fogalmat definiálni; veszélyes, mert a definitio gyakran oly Procrustes-ágy, mely a forma tömörsége, rövidsége és szépsége kedvéért csorbát ejt a tartalomra. Nem lehet minden fogalmat rövid szavakba önteni; némelyiknek jelentése oly tág, annyi árnyalattal bir, hogy ha erőszakosan definitióját akarjuk adni, ez csak jelentésének kárával, megrövidítésével járhat. Inkább apróra szétbontani és körülírni a fogalmat, mint mesterkéltné definiációba szorítani.

Horváth János tankönyve szerint: «alkotmányi biztosítóknak azon politicalai intézmények neveztetnek, melyeknek esetleges czélja az ország részére alkotmánya épségét és fönmaradását biztosítani, annak megszegése, vagy törvénytelen megváltoztatásának gátul szolgálni, a szabadságjogoknak bárhonnán eredő támadások ellenében is védelmet nyújtani. E biztosítékok kiválóan alaki természetű azon alkotmányos eszközök és módok, melyek segélyével első sorban a jogsértéseknek eleje vehető, másodsorban meg van a sikeres ellenállás lehetősége az alkotmánysértők ellenében.»

Kiss István «Magyar közjoga» azt tanítja, hogy «alkotmányunkban vannak intézmények, melyeknek főjelentőségük s rendeltetésük abban áll, hogy az ország és nemzet alkotmányos jogainak fönmaradását biztosítsák. Ezek kiváló fontos-

ságuknál s rendeltetésüknél fogva méltán neveztetnek az alkotmány biztosítékainak, illetőleg védbástyáinak.»

Érdekes azon magyarázat is, mely az alkotmánybiztosítékokról azt mondja, hogy ezek «oly alkotmányos intézmények, melyek az alkotmány fentartását, sértetlenségét czélozzák s meghatározzák, hogy az alkotmányon ki által, mily módon és minő mértékben eszközölhető változás.»

Többi közjogi íróinknál nem akadtam az alkotmánybiztosíték definitiójára. Ha a fentieket egybevetjük, látjuk, hogy mindegyik politicalai intézménynek tekinti, melynek rendeltetését az alkotmányjogok védelme képezi. De az egyezésnek ezen szűk határán túl nagy ellentétekre találunk; legszűkebb a *Lechner* definitiójának köre, mert határozottan hangoztatja, hogy a biztosítás tárgya nem az egész alkotmány, nem is a korona jogai, hanem csak a nemzetnek, a polgároknak alkotmánybani jogai (igaz, hogy szűkebb értelemben, a mindennapi beszéd ezt is, sőt ép *ezt* nevezi alkotmánynak), és hogy ezek csak a végrehajtó hatalomnak (uralkodó-kormány) részéről fenyegető veszélytől védetnek, addig a többi definitiók kiterjesztik a fogalom körét az egész alkotmányra (a mit ezenfelül mond *Kiss István*: «és egyesek alkotmányos jogainak», az csak szószaporítás és gondolatismétlés), a védelem irányáról pedig azt mondják, hogy az a «*bárhonnan*» eredő támadásokkal szemben is oltalmul kell, hogy szolgáljon, sőt az egyik definitio hozzáteszi még azt is, hogy az alkotmánybiztosítékok meghatározzák az alkotmánynak ki által, mily módon és mértékben leendő megváltoztatását is.

Mily fogalomzavar!

Midőn *Horváth* a definitióba beteszi a «*bárhonnan*» szót, akkor evvel az egy szóval egészen más értelmet ad az alkotmánybiztosítéknak, mint a többi író, vagy a köztudat.

Az általános felfogás ugyanis, az uralkodók hatalomkiterjesztő törekvései okozta százados ellentétekre és veszélyekre gondolva, az úgynevezett alkotmánybiztosítékokban azt az intő jelet látja, mely a főhatalom birtokosának azt mondja:

eddig és ne tovább! Az alkotmánybiztosítékokban azt a — nagyobbára morális — kényszert tiszteli, mely a nemzet jogainak a főhatalom gyakorlója részéről való tiszteletben tartását eszközli és azt a — szintén nagyobbára morális — védőfegyvert, mely-lyel sérelem esetén a nemzet jogainak érvényt szerez.

A végrehajtó hatalom egyfelől, a jogaiban fenyegetett nemzet másfelől! A veszély, a támadás tehát a végrehajtó hatalomtól jön és nem «bárhonnan», mint azt Horváth mondja. Ezen állításunk nem áll ellentétben a nemzetállam elveivel, mert nem különítjük el véglegesen két idegen, különböző fél gyanánt a nemzetet és a királyt, mert mi is egységes, egy ethikai alanyt képező államot hiszünk; mi fenti megkülönböztetésünket csak a netaláni támadás, veszély, tehát ellentét — tehát nem normalis állapot — esetére állítjuk fel. Hiszen normalis viszonyok esetén nincs szükség biztosítékokra; hogy mi ennek daczára alkotmánybiztosítékról beszélünk — sőt így fejezem ki magam: hogy nekünk erről beszélnünk kell — az visszhangja évszázados küzdelmek viharának, sok keserű megpróbáltatásnak és féltő aggodalom a jövőre, a mindenkor bekövetkező veszélyekre vonatkozólag.

Lassankint kihámozzuk az alkotmánybiztosíték igazi fogalmát a fenti ellentétes fogalmak zavarából.

Politikai intézmény tehát ez, melynek rendeltetése bizonyos jogoknak oltalma a végrehajtó hatalom túlkapása ellen.

De mily jogoknak?

Alkotmánybeli jogoknak mindenestre, de nem az egész alkotmánynak. Ennél a pontnál közel állunk ahhoz a veszélyhez, hogy összezavarjuk az alkotmánybiztosítékokat magával az alkotmánynyal. Igaz, hogy az alkotmánybiztosítékok tárgya az alkotmány nevezetes része, sőt az is igaz, hogy az alkotmánybiztosítékok kérdése szintén egy tétele, része az alkotmánynak; de azért jól meg kell különböztetni e két fogalomkört egymástól. Jól értsük meg: megkülönböztetni és nem elkülöníteni.

Az alkotmány részei a főhatalom jogai is, de az alkotmánybiztosítékok tárgyai nem ezek, hanem a nemzet jogai.

Tévedés azt állítani, hogy az alkotmány-garantiák az alkotmánynak ki által és hogyan leendő megváltoztatását is meghatározzák.

Ime, újból összezavarása az alkotmány és alkotmánybiztosíték fogalmainak!

Igaz, hogy az alkotmányban ez is meg van határozva; ez is egyik igen fontos része az alkotmánynak, de erről nem a biztosítékok fejezete szól, hanem az alkotmánynak más része. Hiszen a biztosíték célja, hivatása a *fentartás* és nem a megváltoztatás!

Tegyük hozzá a fentebb elmondottakhoz, a mit az imént bemutatott definitiók hallgatással mellőznek, t. i., *hogy az alkotmánybiztosítékok ereje azoknak morális jelentőségükben van, történeti multjuktól megszentelt auctoritásukban és a beléjük helyezett közbizalomban*. Morális korlát ez a főhatalom gyakorlójának hatalmaskodásai, túlkapásai ellen.

Miként már fentebb említettem, az alkotmánybiztosítékok száma és neme változott a szerint, hogy bizonyos viszonyok között, melyeket tekintették azoknak. Mondottam volt azt is, hogy az alkotmánybiztosítékok magyarázatát a történeti fejlődés adja. Nem lesz talán érdektelen rövid pillantást vetni alkotmány-történelmünkre, hogy lássuk, mely intézmények képezték a nemzet jogainak biztosítékait a multban.

MÁSODIK RÉSZ.

ALKOTMÁNYBIZTOSÍTÉKAINK A MULTBAN.

Nem az intézmények történeti fejlődésének méltatása, hanem ezeknek mai, közjogi helyzete és jelentősége képezi jelen értekezésemnek czélját, így tehát nem is szabad azoknak multjára oly mértékben kiterjeszkednem, mint azt ennek érdekessége magával hozná, csak arra szorítkozhatom, hogy bővebb ösmeretetés nélkül felsoroljam azokat az alkotmányi intézményeket és intézkedéseket, melyek alkotmányos létünknek sarkkövei, bástyái, biztosítékainak tekintettek.

Magasztos rendeltetés, egy nemzet alkotmányának, jogainak őreiként szolgálni!

Nemzedékek kegyeletére és féltő tiszteletére érdemes hivatás.

S ha végig pillantunk hazánk élete folyásán, azon a sok veszélyen és nehézségen, azon a sok gyászon és dicsőségen, melyen keresztül küzdte magát, s azt kérjük, mi tette őt erre a titáni munkára képpé, a felelet könnyű: erős állami öntudat, mely széttörhetlen ethikai lánczczal tartotta össze a honfoglaló vándortörzseket akkor, midőn a Kelet többi népét az ellenségeskedés és a törzsekké szakadozottság jellemezte, s a mely állami öntudat politicalai előrelátástól vezetve, a magára hagyatottság, az ellenséges szomszédok részéről való örökös veszélynek érzetétől késztetve, megteremtett oly intézményeket, melyek államunknak bár viszontagságteljes, de mégis ezer éves fennmaradását tették lehetővé, holott a rokontörzseket, elődöket vagy kortársakat rövid uralom után úgyszólván nyomtalanul

elsöpörte a világtörténet szele. Hatalmasabb, számosabb népek elpusztultak tüneményszerű uralkodás után, mint pld. a hunnok, avarok, góthok — nem is szólva a kisebb törzsekről — és mi megmaradtunk, pedig körül voltunk véve tengernyi ellenséggel és veszélylyel, pedig maroknyi nép voltunk és vagyunk a legkülönbözőbb fajú népek oceánjában.

Nagyobb tömeg volt a szláv, belénk olvadt sok rokon és nem rokon törzs: bessenyő, kazar stb., körülvelt és áthálózott sok idegen népelem, haragosaink; felülkerekedtek néha azok, néha mi, vívtunk véres csatákat, megfogytunk; szenvedtünk lassan ölő méregtől: belső ellenségeskedéstől eleget, és mégis megmaradtunk magyar hazának, nemzetnek, államnak.

Hát «nem Isten csodája, hogy még áll hazánk?!»

Hála alkotmányunknak; melynek szelleme volt éltető erőnk!

És még ezt a nemzetet meri és merte az irigy külföld barbárnak, az európai államphalanxba be nem illőnek nevezni és híresztelni. Vak az irigység; vak, mert az akar lenni!

Alkotmányunknak sok ellensége támadt; szomszédok, uralkodóink, sőt saját honfitársaink is olykor-olykor aknamunkával vagy nyílt harcban megdöntésére törekedtek, de az alkotmány biztosítékai megmentették az államot.

Történetileg legelseje ezeknek a:

A) §. **Vérszerződés** és főkép annak *III-ik pontja*.

E szerződés alaptörvénynek nem tekinthető, mert nélkülözi a törvény formális kellékeit, de bizvást nevezhető a magyar alkotmány alapkövének, mert ebben megtaláljuk eredetét ama elveknek, melyek alkotmányunkat fennállásának egész folyama alatt áthatották és áthatják. Alkotmányunk fejlődésével és szellemével való megegyezése legfőbb bizonyítéka annak, hogy e szerződés nem rege, de valóság, ha talán betűszerinti alakja nem is maradt és maradhatott reánk teljes hitelességgel. Harmadik pontja («azok, kik Árpádot szabad akaratból urukká választották, se maguk, se maradékaik a vezér tanácsából ki ne zárassanak») legrégebb kifejezése amaz elvnek, hogy hazánkban a

főhatalomnak tényezője nemcsak a király, de vele egyenrangulag a nemzet is, az őt képviselő «tanács» — országgyűlés képében.

Ez a legbiztosabb záloga, garantiája az alkotmány fennmaradásának, mert ez legerősebb korlátja az uralkodó önkénykedésének.

A vérszerződés sanctiója «átok alatt legyen mindörökké, hogyha valaki Árpád maradékai, vagy a törzsfőnökök közül az esküpontjait megszegné»; ime: az alkotmánybiztosítékok morális jellege!

Különben nincs kétség az iránt, hogy e kifejezés *Anonymustól* ered és ily alakban nem lehetett benne a vérszerződés eredeti, ősi szövegében. Erősen keresztényies jellege van.

Úgy vélem, e helyen legalkalmasabb megemlíteni, hogy hosszú századokon az alkotmány legnagyobb garantiáját: az *államhatalomnak ágakra való megosztásában és elkülönítésében látták*, a szabadságra veszélyesnek tartván ennek egy kézben való összpontosítását. Elkülönítették tehát, a nemzet testét feldarabolták; az ethikai egységet, mely oszthatatlan, egymástól elválasztani és korlátokkal, védfalakkal körülvenni törekedtek.

Még *Kuncz* is, a nemzetállam egységességének lelkes híve elősmeri, hogy ez elmélet hasznos volt a multban, mert akkor az absolutismust gyengítette, «de — mondja — a nemzetállam szempontjából ezen elmélet szóba sem jöhet, kivéven a nemzetállam ellenségei részéről», mert «kik közt osztanók meg a hatalmat? Hisz az államban csak egy alany van és az mindig a nemzet». Egységesnek kell ma az államhatalmat képzelnünk, melyet a nemzet, azaz a korona és a nép egysége képez, mely azonban a különböző cél szerint, különböző organumokban van szervezve és különböző szabályok szerint jár el.

Érdekes feladat figyelemmel kísérni az elkülönítés és hatalmosztás elméletének uralmát, és felderíteni azon intézményeket, melyekben hatását láthatjuk, — de ezeknek feltüntetése messzire túlhaladná dolgozatom keretét; de hadd említsem meg, hogy még *Deák Ferencz* is 1868-ban azt mondá: «az államhatalmak felosztása, a mennyire lehet, megtartandó.

Az országgyűlést illeti a fejedelemmel együtt a törvényhozó hatalom. A végrehajtó hatalom illeti Ő felségét, s Ő felsége ügyel fel és eszközli a bírói hatalom által az igazságszolgáltatást. Szükség nélkül, midőn elkerülhetjük, ne cseréljük fel ezen hatalmak gyakorlatát.»

A hatalomágak ellenségeskedése az országot súlyos viszonyok közé sodorta, melyeknek rendezésére a nemzet — a nemesség — az úgynevezett:

B) §. «**Aranybullát**» eszközölte ki II. *Endre* királytól 1222-ben.

Nevezetes királyi okmány ez, mely a fenforgó bajok orvoslására és a jövőre biztosításul szolgált, mely a nemzet jogainak egyik legerősebb és legtiszteltebb őre volt hosszú századokig. Nem papirosalkotmány, melyet a felülkerekedett nemesség dictált volna a királynak, nem új elveket teremt, hanem a már létező intézményeknek szellemét és elveit foglalja össze és biztosítja, igérve az alkotmánynak a nemzet jogainak megtartását.

Nem szabad megütköznünk azon, hogy az aranybulla csak a nemesség jogairól és kiváltságairól beszél, nemcsak azért, mert több pontjában a köznép javát is szem előtt tartja, hanem legfőképp azért, mert annak a kornak teremtménye, melyben a nemesség képezte a nemzetet. Nem politicalai szűkkeblőség teremtette meg az aranybullát, mert ha ezt meg nem alkották volna, romba döntötte volna az országot a királyok gyengesége vagy önkénykedése és az olygarchia hatalmaskodása. Az aranybulla szilárdította meg a nemesség s főképp a köznemesség politicalai állását, mely történetünk tanúsága szerint fentartója, lelke és ereje volt hazánknak e századok küzdelmeiben.

Az aranybulla biztosítja és összegezi a nemességnek, nemzetnek azon jogait, melyek — mondja *Korbuly* — 1848-ban és azóta alkotott törvények által korszerűleg módosítva minden magyarországi honpolgár személyes szabadságának és jogainak biztosítását jelentik. Ezek: a személyes szabadság, a tulajdon szentsége, az adómentesség, melyeknek együttes biztosítóka a híres *ellen-*

állási jog: az aranybulla történeti nevezetességű 31-ik cikke és azon pontja, mely a nádort ruházza fel az ellenőrzéssel.

Nagy Ernő felsorolja ama főbb eseteket, melyekben az aranybulla «büntelen ellenállási szabadságot enged a királylyal szemben». Ilyenek: 1. ha a király országgyűlést nem tart; 2. ha nemest törvényes idézés nélkül elfogat; 3. ha törvénytelen adót szedet; 4. ha a nemességet idegen országban táborozásra kényszeríti; 5. ha a nemest igaz birtokától megfosztja, ha szolgálai hivatlanul nemesekhez szállnak; 6. ha rossz értékű pénzt veret; 7. ha zsidó vagy izraelita hivatalnokot alkalmaz. Ez esetekben a nemesek a rendeleteknek vagy a királyi kormányzatnak ellentállhattak, illetve ellentmondhattak, de azért a királyt meg nem támadhatták, meg nem büntethették, sem trónjától meg nem foszthatták. Tehát az aranybulla e záradéka nem volt kiváltság a forradalomra, a nemesség nem felsőbb bírósága a királynak, csakis a kornak megfelelő alkotmánybiztosítás. (*Nagy Ernő*: 180. lap.)

Itt is előtérbe lép az alkotmánybiztosíték moralis jellege és súlya; de e mellett annak materialis sanctiója a fegyveres ellenállás is, amaz a forrása a «vis inertiae»-nek, annyi sérelememelésnek és panasznak, emez pedig a sok összeesküvésnek és felkelésnek, a jogaiban és létfeltételeiben annyiszor vérig sértett nemzet kétségbeesett jajkiáltásának!

Nagy Ernő az aranybullát a nemesség elhatalmaskodásának eredményéül tünteti fel s csak mellesleg említi meg, hogy a köznép javáról is szól némely intézkedése.

Kovachich Márton Györgynek, jogtörténetünk fáradhatatlan bűvárának szavaival felelhetünk *Nagy Ernő* megjegyzésére: «Sed nobis videntur illi non plane recte loqui, qui hoc Decretum praecise Libertatum Nobilitarium confirmationen esse dicunt; patet enim ex §. 3. Praefat. verbis: Concedimus tam eis (Nobilibus) quam aliis hominibus Regni nostri Libertatem, a S. Stephano concessam, et ex §. 4. ac contextu Legis, de aliis etiam personis, et rebus in eo agi». (*Kovachich*: *Vestigia comitiorum apud Hungaros* stb. 84. lap.)

Alkotmánybiztosítéknak bátran tarthatjuk, mert meg van benne a biztosítéknak fentebb felsorolt minden kelléke: political intézményt képez a nemzet alkotmányjogainak a végrehajtó hatalom ellenében való oltalma és fentartása céljából, melynek jelentősége moralis erejében, történeti eredetében és a százados közbizalomban rejlik. Alkotmánybiztosítéknak tekintette és tekinti a köztudat, a közjogi írók egyértelmű véleménye és a mi fő, törvényhozásunk.

Erre vezetjük vissza az aranybulla ismételt kiadását, megerősítését, s azt, hogy a koronázási hitlevél és eskűben a király mindmáig igéri dicsőült II. András király törvényeinek megtartását.

Azonban az u. n. ellenállási záradék sok változáson ment keresztül; hol megerősítették, hol eltörölték; míg végre az 1687:IV. t.-cz. végre megszüntette, a mint azt gróf Cziráky mondja: «attamen, velut non Constitutionis Stabilimento, sed funestis civilibus bellis excitandis peropportuna, et a malis male accepta; inque pejus detorta, publico Regni Decreto antiquata est.» (A nemzet akkor, részint Budának török kézből visszafoglalása miatti örömtől, részint megtörve, Koltonich szavai szerint előbb szegénynyé, aztán catholicussá, végül németté nyomorítva, megszavazott, elfogadott mindent, mit tőle az udvar kívánt!)

Az utolsó koronázási hitlevél, az I. Ferencz Józsefé, mely az 1867: II. törvényczikkben foglaltatik, így szól az ellenállási záradékról: „ szentül és szigorúan megtartjuk s királyi hatalmunkkal mások által is megtartatjuk törvényeit, kivéve mindazáltal dicsőült II. András 1222. évi törvényének azon megszüntetett záradékát, a mely így kezdődik: «Quod si vero nos» ezen szavakig: «in perpetuum facultatem». A királyi eskű idevágó mondata a következő: «Dicsőült II. András király törvényeit, kivéve mindazáltal azon törvény 31-ik cikkének záradékát, mely így kezdődik: «Quod si vero nos», egészen ezen szavakig: «in perpetuum facultatem» megtartandjuk.“

Az aranybullát alaptörvénynek is nevezik;¹ ugyanezen az alapon alkotmánybiztosítékoknak tekinthetjük a többi alaptörvények közül azokat, melyek biztosítékul szolgáló politicalai intézményeket állítottak fel, jobban mondva, az alkotmánybiztosítékok közé igtathatjuk ezen intézményeket. Igaz, hogy az ily módon való felsorolásnál könnyen összetéveszthetni az alkotmányt az alkotmánybiztosítékokkal; ebbe a hibába esnénk, ha alkotmánybiztosítéknak tekintenők Verbőczy II. r. 3. címét, mely a törvényhozó hatalomról azt tanítja, hogy régi jog szerint a koronát és a nemzetet (királyt és országgyűlést) illeti; az 1791 : 12. t.-cikket, melyben ugyanezt elősmerni és tiszteletben tartani igéri a király; az 1608 : k. e. 10. t.-cz. és 1741 : 11. t.-cikket, mely a kormányzásnak módját határozván meg (kir. tanács és kancellária útján) kimondja, hogy Magyarországot illetőleg csak magyar tanácsosok hallgatandók meg; az 1790/91 : 3. t.-cikket, mely a koronázásnak az uralkodó trónralépésétől számított 6 hó alatt leendő megtörténtét rendeli; az ugyanezen országgyűlés 19. törvénycikkét, mely eltiltja az országgyűlésen meg nem szavazott adóknak behajtását — még önkéntes megajánlás esetén is; az 1791 : 27. t.-cikket, mely az állam ügyeinek magyarok által való elintézését követeli és rendeli; 1715 : 3. t.-cz. és 1791 : 10. t.-cikket, melyek szerint hazánk nem tartományok módjára, hanem saját önállása, alkotmánya, törvénye és szokásai szerint kormányozandó; de annál bátrabban sorolhatjuk az alkotmánybiztosítékok fejezetébe az 1608 : k. e. : 1. t.-cikkbe foglalt *bécsi békekötést*, az 1647 : 5. t.-cikkbe foglalt *linczi békekötést*, szóval a *protestáns egyházak autonómiáját*, melyeknek alkotmánybiztosítéki jellegét legjobban bizonyítja az a szoros érdekkapocs, mely a vallás-szabadság harczeit szabadságharczokká avatta és viszont; a *királyválasztást* és az evvel járó *pactumokat*, az országgyűlések *gravaminális politicáját*,² a rövid életű *felelős királyi tanácsot*, a *nádori jogkört*, és a *pragmatica sancti*ot.

¹ Cziráky: *Conspectus juris publici regni Hungariae ad annum 1848.* 9. lapon «lex nobis fundamentalis est» — mondja az aranybulláról.

² «Vis inertiae.»

C) §. Bécsi, nikolsburgi és linczi béke; protestáns egyházak autonómiája.

A ki visszatekint nemzetünk multjára, kénytelen elösmerni e békekötéseknek és a protestáns egyházaknak nagyjelentőségű szerepét az alkotmány védelmében.

Hiszen egy forrásból jött a vallásszabadság és a nemzet jogai ellen irányuló támadás a Habsburg-dynastia egész uralkodása alatt, sőt az egyiknek veszedelmét a másik megrontásának eszközéül használták; igyekeztek a vallásszabadságot megsemmisíteni, hogy szabad legyen útjuk az alkotmány megdöntéséhez; s viszont, midőn a nemzet a vallásszabadság védelmére fegyvert fogott, tette azt abban a tudatban, hogy ez által az alkotmánynak is tesz szolgálatot, nemcsak azért, mert egy nemzetnek szabadsága csak úgy képzelhető, észszerűen csak úgy állhat fenn, ha e nemzet előtt az elnyomás, a szolgaság fogalma ismeretlen, vagyis, ha kebelében minden osztály, minden felekezet és minden intézmény szabadon fejlődhet — az állam lételének veszélyeztetése nélkül, — hanem, mert a bécsi udvar és a vatican hazánk protestánsainak elnyomása, vagy erőszakos áttérítése által is akarták hatalmukat alkotmányunk rovására öregbíteni. A catholicus vallás kötelék volt, mely a magyar catholicusokat nemcsak a pápához, de első sorban a császárhoz kapcsolta; természetesen a protestáns hitet ezen kapocs legveszélyesebb ellenségének tekintették.

Ebben a korban: a XVI., XVII., XVIII. századokban körül voltunk véve ellenségektől: keletről és délről a török, nyugatról az osztrák karolt át fojtó öleléssel; el voltunk nyomva politcailag, intézményeink, jogaink meg voltak nyirbálva, gazdaságilag tönkre voltunk téve, mert zsarolt a török és pusztított az osztrák zsoldos, kit védelmünkre küldtek; notaperbe, halálveszedelembé sodort a politcail nézetnek szabad nyilvánítása, csak égbe szálló imánkban egyesült a fohász és a honfi kétségbeesés, csak egyházunk volt a miénk, illetve lett volna, ha ezt is el nem vette volna tőlünk a vallásszabadságtól rettegő

zsarnokság. Félt ettől az udvar, mert érezte, hogy a nemzetnek mily ereje rejlik hitének, vallásának szabadságában s mert tudta, hogy százszorta könnyebb a népet politicalag leigázni, ha vallását, lelkét már semmivé tette.

A reactio el nem maradt; a jogaiban vérig sértett nemzetből kitört az elkeseredés s Bocskay István, Bethlen Gábor, I. Rákóczy György és II. Rákóczy Ferencz zászlain a vallásszabadság és alkotmány betűi ragyogtak; békekötéseikben a vallás szabad gyakorlatának biztosítása mellett political jogaink oltalmát és megerősítését is olvashatjuk.

Az 1606. bécsi békekötés, mely Bocskay felkelésének eredménye volt, eltörli az 1604: XXII. cikket, a mi nemcsak a vallásszabadság, de az alkotmány megsértett épségének helyreállításának érdekében is történt, hiszen ez a híres XXII. törvény-cikk az önkény emléke volt, mert országgyűlési határozat nélkül, önhatalmilag igtattatott oda.

Harmadik cikkében egy régi sérelmet orvosolva, kimondja, hogy a legközelebbi országgyűlésen nádor választassék, régi méltóságával azonos jogkörrel; nemkülönben, hogy a királyi személynök az ország szabályai szerint választassék; az ötödikben, hogy a kincstárnok Magyarország ügyeibe ne avatkozzék. A nyolczadik cikk tiltja az adományoknak az ország törvényeitől való eltérését; a kilencedik és tizedik hangoztatja, hogy: — és ez fontos abban az időben, midőn a külföldi tanácsosok és közegek révén terjedt az absolutismus veszélye — a király az országot hazafiak: született magyarok és csatolt nemzetbeliek által fogja kormányozni, s az ország akár nagyobb, akár kisebb tisztségeit csak nekik fogja adományozni.

A Hármaskönyv 9-ik cikkben foglalt ősi alkotmányos jogot állítja helyre, midőn határozottan kijelenti, hogy törvényes idézés és elmarasztalás nélkül senki se büntetessék, és igéri, hogy ezentúl minden rendelet törvényes módon fog végrehajtatni, biztosítva mindenkinek a kereseti jogot a megyei főispánok és szolgabírák, valamint a nyolczados törvényszék előtt.

Mindezeknek biztosításául az uralkodó leköti a szavát és némely osztrák örökös tartományának rendei megígérik országuknak közbelépését.

A mint látjuk: a bécsi békeszerződés, attól, hogy már magában véve, mint pactum, az uralkodó és a nemzet egy része közt, mint befejezése a háborúnak, orvoslása némely sérelemnek és mint jele annak, hogy az uralkodó önkénye meghajolt a nemzet fegyverei és jogai előtt, már magában véve alkotmányunknak egyik oszlopát képezi, eltekintve, a magában foglalt számos rendelkezés és ígéret által jogainknak nevezetes biztosítékává vált, melyben nemzetünk erősen bízott s melyre a későbbi sérelmek küzdelemteljes óráiban gyakran hivatkozott.

Bármily határozottan ígérte is az uralkodó a bécsi békében a megsértett jogok orvoslását: a szabad vallásgyakorlatot és a nemzet többi jogainak helyreállítását, a viszonyok ismét elmérgesedtek. A bécsi udvar zsoldosainak pusztításai, a kamarai hivatalnokok önkénykedése, a catholicus főpapok vallási türelmetlensége erősebb volt a bécsi békekötés minden biztosítékánál, minden ígéreténél és határozatánál. I. Rákóczy György felkelésére volt ismét szükség!

A háborúkat békekötés, a király és a nemzet közt kitört ellentéteket szerződés, egyezség szokta követni. Miként az egyes ember, úgy a nemzet is a megpecsételt szerződésben látja követeleseiinek biztosítékát.

Nemzeti jogunknak sajátos forrását képezik ezek a «pactum», «pacificatio» névvel jelölt egyezségek, melyeknek jogszerűségét — eltekintve a nemzeteknek természet szerű önvédemi jogától — az aranybulla híres ellenállási záradékára és arra a körülményre vezethetjük vissza, hogy a nemzet rendei ebben a korban még király-választási és evvel egybekötött azon joggal bírtak, hogy megszabhatták az u. n. koronázási hitlevélben, pactum conventumban az uralkodás feltételeit. Ha ezt a király megsértette, a másik szerződő fél: a nemzet kényszeríthette őt a sérelem orvoslására.

I. Rákóczy György háborúját a linczi 1645-iki békekötés fejezi be, melyet törvénytárunkban az 1647-iki végzemények 5-ik cikke alatt találunk.

E békekötés 5—10. §§-aiban a nemzetnek a vallásszabadsághoz való joga biztosítottván, a 11-ik pontban a politicalai jogok megerősítése foglaltatik, melyet fontosságáért Geguss Dániel fordításában a következőkben idézek: «11. §. Hetedszer: Egyéb ezen békekötés alatt mindkét részről felhozott és tárgyalt dolgok, mint a szentszék állapota, a jesuita atyáknak az országtól való személyes távoltartások, *második András rendeletének első Lajos által történt megerősítése*; tizedek bérléséről az 1548. évi 61-ik cikk megújítása és sikeres megtartása; ősi birtokoknak egyháziak vagy világiak által tett vagy teendő el nem idegenítéséről; országgyűlésre meghívni szokott személyek megválasztásáról és az országgyűlésen a szavazatok vizsgálásáról s egybegyűjtéséről; *külföldi katonaságnak az országból kiviteléről*, az 1624. évi 24. cikk szerint; *hasonlón a magyar katonáknak az ország véghelyeiről való ki nem viteléről*; *az ország nagyobb és kisebb tisztségeinek s hivatalainak valláskülönbőség nélküli osztogatásáról, jog- és igazság-kiszolgáltatásáról*; valamint Magyarországra nézve, törökökkel, vagy bármely más szomszéd nemzetekkel való egyezkedésnek *született magyarokkal*¹ leendő eszközéséről; és minden egyéb, a haza szabadságait és az ország és országlakók védelmét és fentartását érdeklő ügyekről, hogy azonnal az első országgyűlésen valami bizonyos rendeltessék, vagy melyek már rendeltettek, ugyanott tetteleg fogantossítottassanak, szinte elhatározottat».

Az alkotmánybiztosítéki jelleg tehát erősen kidomborodik e békekötésekben; hogy a visszaélések és alkotmánysérelmek ennek daczára ismét meg-megújultak, jele annak, hogy téved Horváth János, midőn avval az erővel ruházza fel a garantiákat, hogy a sérelmeknek elejét veszik s megadják a sikeres ellenállás lehetőségét az alkotmánysértők ellenében.

Az uralkodó nem látta a békeszerződésben azt, a mit látnia

¹ A «Corpus juris» latin szövegében így van: «per natos Ungaros *seculares*».

kellett volna: az alkotmány biztonságának alapkövét; illetve, ha látta is, de nem tisztelte, de sőt megdönteni igyekezett örökös tartományainak és házának «rosszul» felfogott érdekében, tehát megszegte minden lépten-nyomon. Vagyis valamely intézmény csak addig alkotmánybiztosíték, a míg ébren él iránta az uralkodóban a tisztelet, a nemzetben a ragaszkodás, a kegyelet!

D) §. Királyválasztás és az avval járó pactumok.

Új és új alkalmat szolgáltatottak ezek a nemzetnek, hogy a trónkeresőtől ígéretet és biztosítást vegyen alkotmánya, jogai épségben tartására. Ennek bizonyossága az is, hogy a hitlevélről és esküről hamarabb nem találunk törvényt, csak 1687-ben, midőn a Habsburg-ház örökösödési joga megteremtett, míg addig a megválasztandó és a nemzet közt folyó tárgyalások során állapították meg a feltételek és köttetett ki a hitlevél kiadása és a koronázási eskü letétele.

Hazánk választó királyság volt, kétségtelen joga volt tehát azt ruházni fel koronájával, kit arra jónak látott. De a vérszerződés első pontjához való történeti ragaszkodás, a kegyelet érzete erős volt benne s politicalai tapintatával karöltve megteremtett szokásjogként egy bizonyos választási, trónralépési sorrendet, melyet az Árpádházbeli királyok választásánál tapasztalunk, úgy, hogy a közvélemény, sőt a külföld is rendkívülinek, majdnem törvényellenesnek tekintette, ha a királyt nem legközelebbi, arra alkalmas rokona követte a trónon, vagyis ha a nemzet mást választott. Így később is, az Árpádok iránti kegyelet és a történeti folytonosságnak nagy tisztelete az Árpádházzal rokon családoknak juttatja — de mindig választás útján — a koronát.

A vegyes-házbelieket — kikkél újolag érvényesült a választási elv — követte a Habsburgok hosszú sora, a nemzet az 1547: V. t.-cz.-ben a dynastia választás-elvét mondván ki; megszakítás nem következett be s az utód rendszerint a király fia lett; mindez azonban választás útján történt, az örökösödési jog legcsekélyebb alapja nélkül, a mit elősmertek a Habsburgok is, bár olykor-olykor pengették az örökösödési jog eszméjét is.

De a rendek mindannyiszor a szabad választás jogát és tényét hangoztatták s annak országgyűlési végzéseikben, felirataikban és a törvényekben kifejezést is adtak.

S igazuk volt: 1687-ig a Habsburg-dynastiának tagjait örökösödési jog meg nem illette; hogy a valóságban a konkrét viszonyok kényszerűségei gyakran illusziussá tették a választás szabadságát, és hogy a rendeknek, hogy a jogfolytonosságot és önállóságuk eszméjét, elvét épen tartsák, a szabad elhatározás jellegét és látszatát kellett arra adni, a mire kényszerítve lettek, az az elvből mit se von le!

A meg-megújuló választások politicai bizonytalanságot, sok bajt, pártoskodást és zűrzavart okoztak, de az a kétségbevonhatlan előnyük megvolt, hogy ébren tartották az érdeklődést a nemzetben alkotmánya iránt s meg-megújították azoknak biztosítását. Ha ez nem lett volna, az akkori zilált viszonyok között, midőn annyi ellenségünk és irigyünk leste a pillanatot, melyben megtámadhat csellel vagy fegyverrel, bizonyára régen elveszett volna alkotmányunk!

A választásokat tárgyalások előzték meg; a trónpretendensek a rendekhez, befolyásosabb főurakhoz, főpapokhoz, megyékhez és városokhoz fordultak támogatásért, ígérve jogaik — magánjogaik és a nemzet közjogainak — megtartását, megvédését, esetleg kiterjesztését.

Ezeknek az alkudozásoknak eredményei a «pactum conventumok» voltak; a minthogy a középkorban egyáltalán szokásban volt a királyi biztosíték-levelek adása és a nemzetnek, illetve államnak egy személyileg vagy területileg megkülönböztetett részével való szerződések kötése. Ezekre a particuláris szerződésekre — melyek éles ellentétben állanak a mai államjogi, egységesítő felfogással — példák a rendek egy részével, egy bizonyos vallásfelekezettel, egyes főurakkal, pártokkal, nemzetiségekkel, városokkal kötött egyezmények, melyek jogaiknak, de az egész nemzet jogainak is foglalatját és a végrehajtó hatalommal szemben való biztosítását tartalmazzák.

Ez a jelentősége a megválasztandó, avagy már megválasz-

tott király szerződéseinek és egyezményeinek: pactumainak, melyeknek nevesebbjei az Albert, Mátyás és II. Ulászlóval kötött egyezmények.

E) §. Királyi tanács.

Az utolsó Árpádházi király uralkodása sok tekintetben igen érdekes; az intézményeken, a törvényhozáson átdereng a tisztultabb alkotmányjogi fogalmak fénye. De az olygarchia féktelensége, a széthúzó törekvések, a mindig résen álló szomszéd: az osztrák és az ennek zsoldjában álló németújváriak egyenlenségei mintha előjelei lettek volna a közelgő nagy változásnak. Igen zavarosak a politicalai viszonyok. A törvények aggodalmaskodó, végtelen sora, az ide-oda kapkodás nem jót sejtetnek. Mindent törvénybe foglalnak és alkotmányi intézményekkel bástyáznak körül, s mintha nagyon kellene félniök a szegény, zsarnokoskodásra dehogy gondoló királytól, nem elégszenek meg avval, hogy őt a catholicus egyház felelőre vonhatja, de talán ösztönszerűleg, talán politicalai éles előre látásból megteremtik a mai alkotmányos élet legjelentékenyebb tényezőjének: a kormány-felelősségnek első, nem is nagyon tökéletlen talpkövét. Kimondja az 1298-iki végzemény:¹

«Elhatároztuk, hogy a király úr udvarának nagyobb díszére és a magyar királyság illendő kormányzására a király úr három-három hónaponkit két-két püspököt, kellő rendben, egyet az esztergomi, a másikat a kalocsai megyéből tartson magánál, továbbá ugyanannyi országnagyot és lehetőleg mindazon nemeseket, a kiket most megválasztunk. Ezeket a királyi javakból megfelelően díjazza. Ha pedig a király úr azt nem tenné meg, bármit tesz az elsoroltak nélkül, adományok, méltóságok osztogatásában, vagy más fontos ügyekben, annak érvénye nincs.»

III. Endrével kihalt az Árpádház férfiága, megszűnt a fenti intézmény is; jóval későbbben, egy második korszak végén, átmenetül a vegyesházbeliek korától a Habsburgok korszakára, feltűnik ismét a királyi tanács intézménye, de erről dolgozatom

¹ Millenniumi történet. II. kötet, 607. lap.

további folyamán, a jelenlegi ministeri felelősség előzményeinek, történeti eredetének tárgyalásánál lesz szó, minthogy közelebb áll ahhoz, mint III. Endre intézményeihez.

F) §. Nádori jogkör.

Az Árpádok uralkodásának legelső éveikhez kell visszamennünk, hogy bölcsőjében láthassuk azt az intézményt, melyet a közvélemény a leghivatottabb alkotmánybiztosítéknak tekintett, a melyhez oly erősen ragaszkodott, hogy betöltetlenül hagyását, vagy a korona általi mellőzését a legnagyobb alkotmány sérelemnek tartotta. Sok országgyűlési panasznak, elégedetlenségnek volt ez okozója.

Már Sz. István udvara főméltóságainak sorában találunk a nádorispán nevével; de ekkor még korántsem közjogi fogalom, annál kevésbé alkotmánybiztosíték. De az aranybulla már erős alkotmánybiztosítéki jelleget ad a nádori jogkörnek, midőn 31-ik pontjában ezt rendeli: «a hetedik¹ az időszerint lévő nádornál őriztessék. Azért, hogy ez iratot mindég szeme előtt tartva, sem ő ne térjen el semmiben attól, mi itt mondva volt, *sem a királyt, sem a nemeseket, vagy másokat ne engedje attól eltérni*, úgy hogy ők szabadságuknak örvendjenek és e miatt mindig hűek legyenek hozzánk és utódainkhoz és ne tagadják meg a birodalom koronájától a köteles engedelmességet.»²

«Sem a királyt . . . ne engedjen attól eltérni.» Lehet-e találobban, határozottabban kifejezni a nádori hivatásnak és az alkotmánybiztosítéknak fogalmát?!³

¹ T. i. a bulla hetedik példánya; első példánya a pápához, második a Sz. János vitézrend, harmadik a templomosok, negyedik a király, ötödik az esztergomi, a hatodik a kalocsai káptalanhoz küldetvén megőrzés végett.

² Számos kútfőnk arra vall, hogy az esztergomi érseket ruházták fel a királyok avval a joggal és kötelezettséggel, hogy őket az alkotmánynak, a nemesek jogainak megtartására — egyházi fenytékkal is, ha kellett — kényszerítse. (Alkotmánybiztosíték morális jellege!) Példa erre IV. Bélának és fiainak 1267-ben kiállított szabadságleveléből a következő néhány sor: «Si quis antem nostrum in posterum presentis statuti libertatis a sancto regi Stephano constitute transgressor extiterit, quod absit ipsum dominus Archiepiscopus strigoniensis per censuram ecclesiasticam compellat ad premissa inviolabiliter observanda, prout id nos ipsi assumpsimus pari voto.» De azért még se merném az esztergomi érseki intézményt általánosságban alkotmánybiztosítéknak nevezni!

³ Magyar nemzet története. (Millenniumi kiadás.) II. kötet, 404 lap.

Az 1439-iki egyezkedő országgyűlés a nádori intézménynek, mint a nemzet jogai védelmezőjének és király s nemzet közötti közvetítőnek alapjait megerősíti. De Mátyás uralkodása alatt, az ő inteniójából, az 1485-iki országgyűlés volt az, mely teljesen kiépítette a nádorság alkotmánybiztosítéki jellegét, s az ország hatalmas, politicai irányt adó közjogi tényezőjévé emelte.

Sz. István udvarának méltóságától politicailag döntő intézményig: szép fejlődés!

Ezen végzemény — melynek sorai közül kiolvashatjuk azt a rendeltetését is, hogy Beatrix királyné és a Habsburg-ház örökösödési igényeinek korlátul és Corvin János trónkövetelésének javára szolgáljon — míg egyrészt nagyhatalommá teszi a nádori méltóságot, ráruházva a főkapitányi, nagybírói, a király távollétében a helytartói tisztet, és halála esetére az árva kiskorú trónörökös gyámjául rendelve őt, addig másrészt felhatalmazza, illetve kötelezi őt, hogy ha a király és a rendek között egyenetlenkedés tör ki, közbenjáróként szerepeljen, ha a király törvénytelenül adományozott javakat, azoknak visszavonására bírja őt, s ha kötelességei teljesítésében hanyagul járt el, helyettesítse.¹

A nádori méltóság mindinkább öregbedett tekintélyben és a köztudat mind nagyobb és nagyobb mértékben benne látta alkotmányának őret, jogainak oltalmát.

Nem is mulasztották el a rendek a királyhoz intézett felterjesztéseikben az üresedésben lévő állás betöltését szorgalmazni, nem is lévén hajlandók ennek megtörténteig a királyi propositiok tárgyalásába bocsátkozni — valamint új és új törvényekkel szilárdítani helyzetét és jelentőségét. Példa erre az 1526 : XXII., 1608. k. e. XVII., 1741 : IX., 1791 : XVII., 1848 : III. t.-cz. A nádori méltóság eltörölve nincs, csak betöltését halasztotta el az 1867-iki törvényhozás VII. cikke addig, míg megtalálják a módot: összeegyeztetni a felelős magyar ministeriummal, mely átvette a nádori méltóság alkotmánybiztosítéki szerepét.

¹ Magyar nemzet tört. Millenniumi IV. kötet: 306. oldal.

G) §. Gravaminális politica és vis inertiae.

Már fentebb említettem volt, hogy a «sérelem-emelés» is méltán tekintetett alkotmányunk biztosítékának. A XVI-ik század közepe óta sok veszélynek, megtámadásnak volt kitéve alkotmányunk; a Habsburgok dynasticus politicája az osztrák tartományok közé akarta hazánkat beolvasztani, s daczára évszázados függetlenségünknek, szabad választási jogunknak, daczára a rendek tiltakozásainak, nem hagyott fel ezen igényeivel.

Sokat kellett ennek a szegény országnak szenvednie; területét megnyirbálta és pusztította a török, vallásfelekezetek villongása tette a magyart a magyar ellenségévé, s mindehhez hozzájárult, hogy onnét, a honnan oltalomnak és védelemnek kellett volna jönnie: a trónról, ellenséges érzellemmel kellett találkoznia.

Nem önálló alkotmányos országnak, hanem forrásnak, anyagnak néztek minket, melyet a végtelenségig lehet zsarolni és kihasználni. Szabadságunkat, alkotmányos jogainkat semmibe se vették; harczserezte vallásszabadságunkat eltiporták, megyéink önállását megdönteni iparkodtak, reánk küldték minden seregüket téli szállásra, pusztításra, mintha legyőzött ellenség lettünk volna. Törvényeink kijátszásával a bécsi udvari tanácsnak és kamarának rendelték alá, s ha mégis nem mindig rendeletekkel kormányoztak minket, ez csak az alkotmányos külszínnek fentartása akart lenni.

Ebben a szomorú korban, melyben nagyon résen kellett lenniök rendeinknek és nemzetünknek, ebben a korszakban, melyben csak papiroson létezett az alkotmány, de nem az életben, nem a valóságban, — fejlődött ki a gravaminális politica és a vármegyék alkotmányvédő szerepe.

Súlyos küzdelemben edzik az ember és szilárdulnak meg az intézmények!

Ha végig lapozzuk «Corpus juris»-unk törvénycikkeit a XVI. század közepétől kezdve, elszomorodik lelkünk. Mennyit

kellett ennek a szerencsétlen nemzetnek szenvednie, hogy törvényein a kétségbeesésnek, a sokáig magába fojtott keserűségnek oly fájdalmas hangja rezdüljön végig.

Egy karddal és tollal megírt dráma ez; egy hősköltemény, melybe belecikkázik a haragos kétségbeesés villáma és beleír egy nemzetnek titáni szenvedése! Nincs az a törvénytár e világon, melyben annyi harag és annyi panasz, annyi nagy elhatározás és annyi kényszerűség, vagy nagylelkűség okozta lemondás forra össze!

Mintha mindegyikből a «*recrudescunt vulnera*» megrázó hangja törne elő!

Az országgyűléseken — ezeket is csak a hadi segély megszavazására és a törvényesség látszatának megőrzése végett hívták össze, nem is nagyon jószántukból, hanem csak akkor, ha már nagyon forrt a nemzet elégtelensége — propositiókkal állott elő az uralkodó, melyekben óhajait, dehogyan óhajait — követelését, a tárgyalandó, jobban mondva a megszavazandó tárgyakat sorolta elő. A rendek felhalmozódott sérelmeik elpanaszolásával válaszoltak, s mert ezeknek másképp érvényt szerezni nem tudtak, megtagadták a királyi előterjesztések tárgyalását addig, míg sérelmeikre orvoslást nem nyertek.

Megindult a tárgyalás — olykor-olykor félbeszakításokkal. A diaetának ez a hosszadalmassága, a gyakori elnapolás kiérdemelték a rendek erejét; belviszályok, vagy a töröknek valamely beütése elhívta a rendeket az országgyűlésről, vagy ha ez nem is történt, ha folytattatott is a tárgyalás, sérelememelésükre legritkábban jött orvoslás, csak üres ígéret; a rendek kényszerűségéből — hogy az ezer oldalról fenyegetett haza egyéb ügyeit elintézhessék — vagy nagylelkűségből előbb-utóbb engedtek; s így halmozódtak szépen a sérelmek a következő országgyűlésig.

Sérelememelés — gyenge alkotmánybiztosíték!

A követek hazavitték orvoslatlanul hagyott sérelmeiknek keservét, melyet a vármegyei gyűlések ébren tartottak.

A haza fenyegetett állapota, a nemzeti jogoknak számtalan fájó sebe, az elkeseredettség s erejüknek érzete megérlelte a megyékben eszméjét annak a magasztos hivatásnak, mely őket történetünk nyabus-övezte intézményeivé emelte.

A megyék a nemzeti jogoknak őreivé lettek, a legtekinélyesebb alkotmánybiztosítékokká.

Nem bocsátkozhatom itt bele a megyék hivatásának és érdemeinek részletes méltatásába, mert ez belevágna a következő fejezetbe; csak futólag említem meg itt azt is, hogy támaszkodva számos törvényünkre, de legfőképp az 1790/91: XXIX. törvénycikkre, mely kimondja, hogy a törvénytelenül, azaz csak rendeletileg követelt, de az országgyűlésen meg nem szavazott adók még önkéntes megajánlás esetében se hajthatók be, a passiva resistantiához fordultak s megtagadták a törvénytelen rendelet teljesítését.

A vármegyei autonomiának alkotmányos kötelessége volt a törvénynek és a törvényes hatáskörben kiadott rendeletnek való engedelmeskedés, de viszont kötelessége volt felemelni tiltakozó szavát, ha a kormány a törvények korlátait át akarta lépni; követei által az országgyűlésen ezt megakadályozni, vagy ha ez sikerre nem vezetett, legalább a maga részéről megtenni mindazt, a mit tehetett, t. i. megtagadni a végrehajtást.

Ez a híres «*passiva resistantia*», a vis inertiae, halovány visszfénye az aranybulla hajdani ellenállási jogának!

A hatalmas rendeknek, az erős nemességnek activ ellenállási jogából a gyenge utókornak passiv tétlen maradása vált.

A gyengéknek gyenge fegyvere! Példa erre az 1823-ki híres passiva resistantia. I. Ferencz 1821. április 24-én ujonczállítást és 1822. augusztus 13-án az adónak pengőpénzben leendő fizetését követeli — rendeletileg — törvénytelenül, hisz ennek elhatározására csak az országgyűlés lett volna jogosítva.

Nagy elkeseredettséget okozott ez az országban s míg¹ az

¹ Magyar nemzet története; Millenniumi: IX. kötet, 92. lap.

adó ügyében kelt rendeletnek azonnal 15 megye engedelmessékedett, addig 18 megye csak a másodszori parancsra, 19 megye csak királyi biztosnak kényszereszközök melletti vagy a nélküli közbejövetelére hajtotta végre a királyi elhatározást. A másik rendeletnek azonnal 16 megye, másodszori parancsra 9 megye hajtott fejet; 13 megye csak akkor, midőn biztos küldetett ki és 14-ben a biztosoknak kellett a rendeletet végrehajtaniok kényszereszközök alkalmazása mellett vagy a nélkül.

A vármegyék kisebb része tette tehát azt, a mit az alkotmány parancsolt, a nagyobb része meghódolt, csak kevés megye, mint például Bars, maradt meg állhatatos következetességgel alkotmánykövetelte joga és kötelessége mellett. Barsban lemondott az egész tisztikar, a királyi biztos által hirdetett gyűlésre senki se jelent meg s a királyhoz intézett feliratjukban nyíltan, szókimondó őszinteséggel kértek orvoslást. Így kellett volna minden vármegyének tennie; mily hatalmas fegyver lett volna a passiva resistentia egy egész nemzet kezében!

Nehéz fegyver a passiv ellenállás, sok szenvedésbe kerül, kemény próbára teszi az akaraterőt és kitartást, nagy pusztítója az erőknek s azért nem is gyenge kezekbe való; csak végső menedéke lehet egy elszánt kisebbségnek. S bár a megyéknek csekély töredéke tartott ki hű elszántsággal s bár a törvénytelen rendeleteknek fogatosítását megakadályozni képesek nem voltak, mégis volt annyi eredménye, hogy az uralkodó belátta, hogy önhatalmú rendeletekkel a végtelenig nem boldogulhat s egybehívta az 1825-iki országgyűlést.

H) §. A *pragmatica sanctio*.

A *pragmatica sanctio*t is említém a történeti alkotmánybiztosítékok között.

Deák Ferencz azt mondja, hogy «kiindulópontunk a *pragmatica sanctio*, ez alapította meg valódiilag a birodalmat; ez képezi a trón szilárd alapját és ez a magyar államjognak a legfontosab biztosítóka».

S csakugyan, midőn e szerződéses tartalmú törvény hazánk közjogi, nevezetesen trónörökösödési viszonyait rendezi, egyúttal oly intézményeket teremt, melyek önállóságunk, alkotmányos állami életünk biztosítására hivatvák.

Az 1723 : I. és II. törvényczikkek törvényileg — nem rendeletileg, mint Austriában — megállapítják, hogy az uralkodó III. Károly fiavadékának magvaszakadtával a trónkövetkezésnek örökösödési jogát «Magyarországra és koronájára és a hozzátartozó részekre, tartományokra és országokra, melyek Isten segédelmével már visszafoglaltattak vagy ezután visszafoglalandók lesznek, a felséges austriai ház nőági ivadékára is, még pedig első helyen a most uralkodó császári és királyi felségtől ; azután ennek kihaltával a néhai dicső Józseftől s ezeknek kihaltával a néhai dicső Lipóttól, törvényes, római catholicus mindkét nemű utódaira, austriai főhercegekre, az ő legszentebb cs. és kir. most országgló felsége által már a Németországon belül és kívül fekvő örökös országai és tartományaiban, melyek Magyarországgal s a hozzá kapcsolt részekkel, országokkal és tartományokkal eloszthatlanul és elválaszthatlanul, kölcsönösen és együtt örökösödés szerint birandók, megállapított elsőszülöttségi rend szerint, az előrebocsátott joggal és renddel, országlás és kormányzás végett átruházzák».¹

De midőn azt a törvényhozás kimondja, egyszersmind feltételekhez köti a korona tényleges birását, körülbástyázza magát erős alkotmánybiztosítókkal, kiterjesztve ugyanazon nőági örökösödésre, mely Austriában el van fogadva, az 1687 : II. és III., valamint az 1715 : II. és III. törvényczikkeket, melyekben a megkoronáztatás, a hitlevél-kiadás és erre való eskütétel és a törvények szerinti uralkodás kötelezettsége van kimondva ; kijelenti továbbá, hogy a nőivadékok a fent megállapított öröklési rendet elfogadni és az ország szabadságával együtt megtartani kötelesek ; és fentartja biztosítékképen hazánknak a szabad királyválasztási jogot arra az esetre, ha a fentebb felsorolt ágak kihalnának.

¹ Ferdinándy : Királyi méltóság és hatalom, 170 és következő oldal.

Hazánkban tehát nem családi, házi intézkedés, hanem törvény szabályozza a trónöröklési kérdést, ezen tehát az uralkodó önhatármilag nem változtathat: alkotmánybiztosíték;

a felsorolt ágak kihalta esetére hazánk koronája nem kerül az utolsó uralkodó szabad adományozása alá, hanem feléled királyválasztási jogunk, vagyis, mint azt Ferdinándy mondja: a királyválasztás bizonyos feltételek fennállásának idejére csak felfüggesztetik, de elvben érvényben marad: alkotmánybiztosíték;

a trónralépő uralkodó hazánkat saját alkotmánya, törvényei szerint és nem az örökös tartományok módjára kormányozni és szabadságait megtartani köteles: alkotmánybiztosíték;

s a mi ennek garantiáját képezi: hangoztatja ama elvet, hogy nem elég a *pragmatica sanctio*ban megállapított származásbeli kellék az uralkodás törvényességéhez, hanem elengedhetlen feltétele ennek a koronázás és az avval alkotmány-szerűleg összekötött hitlevél és eskű.

A *pragmatica sanctio*, mely már magában véve is tágabb értelemben vett biztosíték, alkotmányunknak többi főbiztosítékait követeli meg az uralkodótól, vagyis nem dobja oda neki a koronát, az alkotmányt, de azt szigorú feltételekhez köti, sőt — mondja Ferdinándy — a koronázást a *pragmatica sanctio* emeli alkotmánybiztosíték jelentőségére, mert ehhez köti az uralkodásnak *törvényességét*.

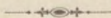
Erősen összeforrt láncza az alkotmánybiztosítékoknak! erős alap, melyre bátran lehetett az 1867-iki kiegyezést építeni!

A fentebbiekben igyekeztem az alkotmánybiztosítékoknak történeti képét adni; nem volt ez rendszeres méltatása se multjuknak, se politicalai, se közjogi szervezetüknek, csak néhány odavetett vonással akartam feltüntetni garantiális jellegüket; nem is ringatom magam abban a hitben, hogy kimerítettem a multnak összes alkotmánybiztosítékát, csak a legfőbbekre szorítkoztam.

Talán feltűnő, hogy fel nem soroltam némely oly intézményt, melyek kétségtelenül alkotmánygarantiát képeztek, a

mint hogy képeznek most is; például a koronázást és járulékait stb.; oka ennek az, hogy csak oly intézményeket akartam a fentebbi fejezetben vázolni, melyek ma már nem léteznek, vagy nem képeznek alkotmánybiztosítékot, vagy nem úgy, nem abban a szellemben, nem oly módon, mint a múltban. Pld. az aranybulla záradéka már nem alkotmánybiztosíték, a megyék joga, önállása pedig nem úgy, nem oly fokban és irányban képez alkotmánybiztosítékot, mint hajdan; a *pragmatica sanctio* igaz, hogy alkotmánybiztosíték most is s marad mindenkoron, de manapság ennél is több: azonosult az alkotmánynyal.

A következő fejezet czélja az alkotmánybiztosítékok mai képének feltüntetése.

HARMADIK RÉSZ.

ALKOTMÁNYBIZTOSÍTÉKAINK A JELENBEN.

ELSŐ FEJEZET.

1. Mely intézményeinket tartják közjogi iróink alkotmánybiztosítékoknak?

Miként az első fejezetben röviden vázolni igyekeztem iróink nézetét az alkotmánybiztosíték fogalmáról, úgy most néhány sorban képét akarom annak adni, hogy mely intézményeket sorolnak ezen nevezet alá.

Íróink között e kérdésre vonatkozólag több eltérést találunk, a minék egyszerű magyarázata az, hogy nem lévén charta-alkotmányunk, nincsenek az u. n. alkotmánybiztosítékok dogmaszerűleg megállapítva, hanem változik azoknak sora a történeti fejlődéssel, a viszonyoknak és a közjogi felfogásnak változtával.

Dr. *Lechner Ágost* a következő intézményeket tartja a nemzeti jogok őreinek: 1. koronázás — hitlevél, — eskű; 2. kormány felelőssége; 3. az országgyűlés azon joga, hogy a végrehajtó hatalomtól megtagadhatja a hatalmi eszközöket; 4. nép részvétele az önkormányzatban; 5. a nagyobb önkormányzati testek azon joga, hogy az országos kérdéseket tanácskozásaik tárgyává tehessék — közvéleményre is befolyást gyakorolva; 6. nép részvétele a bírói hatalom gyakorlásában; 7. bírói függetlenség; 8. sajtószabadság; 9. polgárok passiv ellenállási joga.

Nagy Ernőnek közjoga az 1891-iki kiadásban nem sorolja

fel ez intézményeket, de az 1897-ikiben igen, még pedig a következőket: 1. koronázási hitlevél és eskű; 2. országgyűlés adó- és ujonczmegtagadási joga; 3. ministeri felelősség; 4. törvényhatóságok azon joga, hogy az országgyűlésileg meg nem szavazott adók behajtása és ujonczok kiállítására vonatkozó kormányrendeleteket nem tartozik végrehajtani; 5. bírák függetlensége; 6. sajtószabadság, szólás- és vélemény szabadságon alapuló politicalai discussio joga; 7. polgárok panasz- és kérvényezési joga.

Dr. *Kiss*: 1. a trónörökösödésre vonatkozó szerződések, különösen az 1723: I. és II. törvénycikkekben foglalt magyar *pragmatica sanctio*; 2. hitlevél, eskű; 3. a nemzetet képviselő országgyűlés — ujonczok és adók megszavazásának s meg is tagadhatásának jogával, valamint az országgyűlési tárgyalások teljes szabadságával s az országgyűlési tagok mentelmi jogával; 4. ministeri felelősség — parlamentarizmus kormányrendszer; 5. a törvényhatósági intézmény s a törvényesen bevett egyházak és vallások; 6. bírák függetlensége; 7. az esküdtszéki eljárással párosult szabadsajtón s a szólás- és vélemény szabadságon alapuló politicalai discussio joga; 8. polgárok gyűlésezési joga; 9. az állam szolgálatában állóknak a király iránti hűségen kívül az alkotmányra vonatkozólag is történő felesketése; 10. honvédségi intézmény; 11. némely más intézményeink is, pld. a községi intézmény.

Horváth János: 1. koronázási hitlevél és eskű; 2. ministeri felelősség; 3. adó- és ujoncz-megajánlás és megtagadás joga; 4. közegek felesketése; 5. szabadsajtó; 6. municipális szerkezet szabadsága és politicalai jogai; 7. a bírói függetlenség és elmozdíthatatlanság.

Az 1861-iki országgyűlés első felirata ezt mondja: «parlamentari kormány, felelős ministerium, esküdtszéki eljárással párosult sajtószabadság s az adómeghatározásnak joga — az alkotmányos szabadságnak legerősebb biztosítékai».

Egy más felsorolás szerint: 1. koronázási hitlevél; 2. koronázás; 3. kötelezettség országgyűlések tartására; 4. választások feletti bíraskodás; 5. adók és ujonczok megszavazására

vagy megtagadására vonatkozó parlamenti jog; 6. minis-
teri felelősség.

Ha már most íróinknak imént feltüntetett különféle felfo-
gásait egybevetjük, arra az érdekes tapasztalatra jutunk, hogy
vannak oly intézmények, melyeknek alkotmánybiztosítéki jelle-
gére vonatkozólag a közjogi írók kivétel nélkül megegyeznek
és vannak olyanok, melyeket íróink nem mindegyike tart
ily garantiáknak.

A meggyökerezett, kétség nélküli köztudat harczol a követ-
kező alkotmánybiztosítékok mellett: koronázás — hitlevél, —
eskü, országgyűlés adó- és ujonczmegtagadási joga, kormány fele-
lőssége, a törvényhatóságok azon joga, hogy a törvénytelenül,
azaz országgyűlési megszavazás nélkül elrendelt adó- és ujoncz-
szedést megtagadhatják, bírák függetlensége, szólásszabadság.
Évszázados küzdelem tanúságai, a nemzet bizalma és kegye-
lete kétségtelenné tették ezeknek alkotmányos rendeltetését.

Ha pedig némi bírálatot és összehasonlítást engedünk meg
magunknak a fenti felsorolások felett, el kell ösmernünk, hogy
a legtisztább közjogi érzék *Lechnert* és *Nagy Ernőt* vezette,
bár szabad talán azt megjegyeznünk, hogy nagyon szűk kor-
látok közé szorították az alkotmánybiztosítékok fogalmát, ellen-
tétben például *Kiss*-sel, ki a legmesszebbre ment a garantiák
felsorolásánál, összezavarva az alapszerződésekkel s az alkot-
mánynyal. Felemlíti a *pragmatica sancti*ót és a törvényesen
bevett egyházak és vallásokat, melyeket *manapság* csak a
legtágabb értelemben lehetne alkotmánybiztosítékoknak tekin-
teni, minthogy ily alapon az 1867-iki kiegyezést és a társu-
lásnak, gyűlésezésnek minden társadalmi szabadságát is ide
lehetne igtatni. Felemlíti továbbá *Kiss* a honvédségi és a
községi intézményt, holott egyrészt semmiféle hadsereget,
katonaságot, mely a hadúr parancsszavától függ, s melynek
szervezete, vezérlete és vezénylete az ő — tévesen «fentar-
tottnak» nevezett — joga: alkotmánybiztosítéknak tartani nem
lehet, bármennyire nemzeti is legyen szelleme és bárha szer-
vezetében sok specialis vonás van és bárha a vele való rendel-

kezés elé némely korlátot állított is a törvény, nevezetesen a külföldre vezénylés tilalmát; és másrészt a községi intézmény se nem képez oly autonómiát, se nem tartalmaz oly rendelkezéseket vagy jogokat, melyek alkotmányvédőkül szerepelhetnének.

Kiss nem tartja szem előtt, hogy az alkotmánybiztosíték fogalma csakis a végrehajtó hatalom birtokosával, gyakorlójával szemben lehet helyet, nem vonatkozhat tehát azokra az esetleges veszélyekre, melyek külviszonyoktól vagy magától a néptől eredhetnek. Azonban Lechner és Nagy felsorolásaiban előforduló hiányt pótol Kiss akkor, midőn rámutat arra, hogy a hivatalnokok esküjében is van garantialis mozzanat.

Irodalmunk egyéb írói rendszeresen nem sorolják fel az alkotmánybiztosítékokat, csak elvétve illetnek egyes intézményeket evvel a névvel.

Így látjuk ezt Deáknál, Korbuly—Fésűsnél, kik a *pragmatica sancti*ót és a koronázási hitlevelet ismételten evvel a büszke jelzővel említik, gróf Cziráky Mózesnél, ki a koronázási hitlevelet és esküt «*regia assecuratio*»-nak, «*assecuratio de observanda Regni Constitutione*»-nak nevezi. (Tomus I: 89., 92., 98. §.)¹

Deák a tisztviselők választását és a *vis inertiae* is annak mondja; persze a mai változott viszonyok között a *vis inertiae* lehetetlen, nem alkalmazható, mert a hivatal ma már nem *nobile officium* és mert az országgyűlésnek szabályozott jogköre, a kormánynak és a tisztviselőknek felelőssége kikerülnek annak szükségét.

A *vis inertiae* ma már nem lenne alkalmazható: lehetlenné teszi ezt a hivatalnoki kifejlett burocrácia, a végrehajtó hatalom közegeinek szervezettsége, s mert ma a *vis inertiae* azonnal *activ* ellenállásnak tekintetnék, a mint erre bizonyosságot nyújtanak a büntető-törvénykönyv 480. és 481. §-ai.

¹ Fayer László (Büntetőjogának II-ik kötete 48. lapján) és épúgy a m. kir. Kuria több ízben is (Döntvénytár XXV: 86.), alkotmánybiztosíték sérelmének nevezi a személyes szabadságnak, a házjognak, levél- és távirtdai titoknak közhivatalnok által való megsértését.

Midőn ezen állítását tagadjuk, nem akarjuk a fenti jogok jelentőségét kétségbe vonni, hiszen lehetetlen nem nagybecsűnek tekinteni a személyes szabadságot, a lakásnak avagy a gondolatnak szentségét, lehetetlen ezeknek a hatóság részéről való megtámadását nagy veszélynek nem tekinteni, csakhogy mindez nem a nemzetnek alkotmányos, hanem csak az egyeseknek magánjoga, bár el kell ösmernünk, hogy közérdekű árnyalatuk miatt jóval felülemelkednek a magánjogok szűk korlátain.

A tisztviselők választásának nincs ma már az a nagy politikai és közjogi jelentősége; nem alkalmaztatik oly nagy mérvben és a mi fő, oly módon, hogy az alkotmánybiztosítéknak jellegét viselné magán. A kormánynak, tehát a végrehajtó hatalomnak van a kezében a tisztviselő-karnak nemcsak kinevezett, de a közönségtől választott része is; a candidatio, a fegyelmi, felügyeleti jog, a magasabb hivatalok és kitüntetések osztogatásának kecsgetető joga, a subventiok stb. biztosították a végrehajtó hatalomnak uralmát felette; a candidatio, a választásnak a végrehajtó hatalom-szabta formákhoz kötöttsége: a hosszabb időre vagy életfogytiglanra szóló hivatalnoki mandatum erősen korlátok közé szorították a közönség szabad választási és visszahívási jogát, s így megfosztották a hivatalnokok választását alkotmánybiztosítéki jellegtől.

A fentiek alapján a következő intézményeket sorolom az alkotmánybiztosítékok végleges fogalma alá, megjegyezve, hogy inkább vagyok hajlandó e fogalmat tágabb értelemben magyarázni, mintsem túlságosan kimérten, — bár nem megyek el a Kiss István tankönyvében felállított igen tág korlátokig, — mert én alkotmányunk fenségesen összeszövött hálózatában jóformán minden intézményt alkotmánybiztosítéknak tekintek, miként egy égbetörő gothicus templom minden oszlopa, minden íve a nagyszerű épület erősebb vagy gyengébb támaszát képezi.

MÁSODIK FEJEZET.

2. Alkotmánybiztosítékaink:

— Szerintem. —

- A)* Koronázás — hitlevél, — koronázási eskű;
- B)* országgyűlés tartásának kötelezettsége;
- C)* az országgyűlés azon joga, hogy a hatalmi eszközöket a végrehajtó hatalomtól megtagadhatja;
- D)* a parlamentnek önkormányzati joga;

E) szólásszabadság — főképp az országgyűlési tagoké;

F) a kormány felelőssége;

G) a nép részvétele az önkormányzatban;

H) a nagyobb önkormányzati testek azon joga, hogy az országos kérdéseket tanácskozás tárgyává tehetik és a törvényhatóságok joga — kötelessége, — hogy az országgyűléssileg meg nem szavazott ujonczok és adó-kiállítását követelő kormányrendelet végrehajtását megtagadják;

I) nép részvétele a bírói hatalomban;

J) sajtószabadság — esküdtszék;

K) bírói függetlenség;

L) közjogi — közigazgatási bírászkodás;

M) a polgárok panasz- és kérvényezési joga;

N) hivatalnokok esküje;

O) polgárok passiv ellenállása.

Ezen intézmények fejtegetése fogja a következő fejezeteknek tárgyát képezni, mindegyiknek rövid történeti, politicalai és közjogi jelentőségét és magyarázatát óhajtva adni.

A) §. Koronázás — hitlevél, — eskű.

a) *Koronázás.*

A magyar alkotmányoknak egyik legérdekesebb fejezete a koronáról szóló tant foglalja magában.

Alig van közjogi intézményeink közül egy is, mely annyira magán hordaná a főhatalom közhatalmi jellegét és mely oly hű kifejezője lenne a magyar nemzet ethikai egységének, az állam összeforrottságának, s melyhez a nemzeti kegyelet oly szent erővel ragaszkodnék!

Más nemzetnél csak szertartás, ünnepélyes formaszerevés, nálunk közjogi actus a koronázás, más államban drága ékszer, kincs, vagy tisztelettel őrzött emlék a korona, nálunk symbolum, nálunk történeti és közjogi fogalom.

Több mint tisztelet, több mint kegyelet az, melylyel a magyar nemzet ősi koronájához ragaszkodik; babonás varázserővel ruházta fel a nép rajongó csodálata és körülvette az alkotmánybiztosítéknak ragyogó nymbusával. A magyar nemzet azonosította önmagát a koronával, melyet lelkesedésében elnevezett «angyali»-nak, «szent»-nek; minden államhatalomnak és jognak forrásául tekintette, s kegyeletének oly magas fokára emelte e koronát, hogy ehhez fordult minden bajában, a haza minden veszélye között ettől várva oltalmat, üdvöt.

A nemzet lelkének sajátságos, nagyszerű megnyilatkozása ez a mythicus ragaszkodás a koronához; féltve őrizte — majd minden országgyűlés törvényczikkeiben találunk erről gondoskodást — s ha baj érte, ha elveszett, ha külföldre került, gyászban volt a nemzet, sürgette hazahozatalát s ha ez bekövetkezett, általános öröm és határtalan lelkesedés váltotta fel a csüggedést.¹

¹ A magyar koronáról, koronázásról és jelentőségéről gazdag irodalommal birunk: *Révay Péter*: De sacrae coronae Regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna annos ultra D. C. clarissimae brevis commentarius; *Böck*: Die Kleinodien des heilig. rom. Reiches deutscher Nation nebst den kroninsignien Böhmens, Ungarns und der Lombardei; *Ipolyi Arnold*: A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása; *Ferdinándy*: A koronázás és közjogi jelentősége; *Nagy Ernő*: A korona és a koronázás a magyar közjogban; *Falk Miksa*: Koronázási emlékkönyv 1867.; *Marczali Henrik* cikke: A koronázásról, «a koronázás emlékünnepe» című 1892-ben kiadott emlékkönyvben; *Latkóczy*: Korona és koronázás; nem is említve a számos általános közjogi és történeti művet, melyek közül főképen Nagy Ernő, Horváth János, Ferdinándy, Korbuly—Fésüs közjogi és Hajnik, Horváth Mihály, Pauler Gyula, Marczali történeti munkái tárgyalják nagy alaposággal a kérdést.

A legrégebbi jelvények egyike a koszorú és az ebből fejlődött korona; mindenkoron a nagyobb dicsőségnek, a hatalomnak, sőt ennek a hatalomnak magasabb forrásból, az isteni kegyből való származásának jelvényéül tiszteltetett. Az egyház tekintetvén az isteni hatalom földi képviselőjének, az egyház, illetve a római pápa igényelte a középkor derekán a koronaadományozásnak jogát. Ő koronázta a német császárokat, a germán hatalmat a kereszténység érdekkörébe bevonván; Sylvester pápától kapja István, a magyar fejedelem — angyalok közbenjárására, mint azt Hartwik legendája regéli, minthogy e koronát eredetileg a lengyelek hittérítő fejedelmének készítette volt a pápa — a mai magyar koronának felső részét. (A korona alsó részét, karimáját Dukas Mihály byzanci császár adta I. Gézának.)

Ennek az ajándékozásnak részleteit nem ösmerjük egykori kútfőből, mert Hartwik legendája egy századdal később keletkezett s magán hordja a pápai hatalom e korbéli nagyobbodásának befolyását. Az a bulla pedig, melyet az Istvánnak küldött korona kísérőjének tartottak, semmi esetre se hiteles, mint azt közjogi íróink bebizonyították;¹ a vita még csak a körül forog, vajjon ezen okmány csak formailag hamis-e, vagy tartalom tekintetében is.

Ebből az okmányból magyarázták a magyar királynak nemcsak «apostoli» és «kegyúri» jogait a cath. egyház körül; holott ez nem a pápától nyert személyes jog, nem pápai kegy vagy engedmény, hanem a legfőbb földesúrnak az egyházak alapításával szerzett reáljoga (*Budapesti Hirlap*: 1897: 254. szám); hanem a vaticani elvek túlzott hívei még a pápának a magyar királyság feletti hűbérjogát is igyekeztek — természetesen meddő fáradsággal kimagyarázni.

Az kétségen kívül áll, hogy a korona egyházi eredetű, a koronázás szertartásai és jelentősége kezdetben szintén egyházi jelleget mutatnak, de az is kétségtelen, hogy a korona és koronázás egyházi jellegéhez egyszersmind közjogi jelleget is

¹ Marczali Henrik szerint, ezen bullát a Hartwik legenda alapján gyártotta, valószínűleg a XVII. században, Lavakovics.

nyert, bár arról nincs okirati tudomásunk, hogy István a korona kérése előtt a nemzettel egyezkedett volna, vagy a koronázással egyidejűleg szerződött volna a régi alkotmányrendszer módosítására, királysággá való átváltoztatására vonatkozólag.

Bármily nagyjelentőségű volt is hazánknak a keresztény világhoz való csatlakozása — mert hiszen ennek is egyik tényezője volt a koronának Rómából való kérése és symboluma volt a koronázás — arról se szabad megfeledkeznünk, hogy e koronázással István a monarchiai formát szentesítette, s kapcsot teremtett, mely összetartsa, összeforraszsa egységes nemzetté, «állammá» a törzseket.

Ez a legelső funkciója a koronázás magasztos cselekvényének.

A korona közjogi fogalma azonban még nem szilárdult meg, még nem volt képes felségi nymbussal körülvenni az István után közvetlenül következő királyokat; csak szent László és Kálmán hatalmas egyénisége és alkotmányos uralkodása erősíti meg a korona tekintélyét.

Érdekes fejlődése a nemzet érzelmeinek, lelki világának!

A királyok választás útján nyerték el a főhatalmat, de a választás hagyományos kegyeletnél és a vérszerződésre való emlékezésnél fogva, csak Árpád ivadékaira terjedt ki és minden megválasztott megkoronáztatta magát; ez a történeti és jogi folytonosság a nép lelkében meggyökeresítette a korona iránti ragaszkodást, úgy, hogy míg annakelőtte a királyok fektették a fősúlyt a koronázásra, a nemzet a választásban látván a döntő momentumot, most a nemzet is magáévá tette a korona tanát, evvel akarva magát biztosítani hatalmaskodó királyok túlcsapásai ellenében, ebben látva alkotmányos jogai tiszteletben tartásának zálogát és evvel akarva erősíteni gyenge uralkodóinak állását, külföldi beavatkozások: görög és német armánykodások és főképp az olygarchák kezdődő elhatalmaskodása ellenében.

Így bontakozik ki az egyházi szertartásból a közjogi actus jelentősége annál is inkább, mert míg annakelőtte a megkoronázott Árpád-ivadék a szertartás folyama alatt csak az egyház jogainak és érdekeinek oltalmát fogadta, addig II. Endre korá-

tól kezdve nyomait látjuk a nemzet (nemesség) jogaira tett eskűnek is. A nemzet már teljesen kereszténynyé vált, a keresztény eskűt nagy tiszteletben tartotta, sőt mondhatni babonás félelemmel viseltetett ez iránt, s így érthető, hogy a koronázáskor leteendő eskű védpajzsa alá helyezte szabadságát.

A fentiek alapján a koronázás fogalmának fejlődésénél *két főkorszakot* különböztetek meg: az elsőben az egyházi jelleg a túlnyomó, illetve kizárólagos, — erről tesznek fentebbi soraim rövid említést, — az erre következőben pedig a közjogi jelleg foglalja el a tért és avatja a koronázást a nemzet legfontosabb közjogi életmozzanatává. Az utóbbi korszakot ismét két alkorszakra osztanám: kezdetétől, tehát körülbelül II. Endre idejétől 1687-ig és 1687-től mostanig, a szerint, hogy a választás és koronázás, illetve az örökösödési jog és — kiegészítőleg — a koronázás teszi királylá az arra jogosultat.

a) II. Endre idejétől 1687-ig.

II. Endre kora sok zavarról, sok viszályról nevezetes; de épp ezen ellentéteknek tüzeiben sok politikai intézményünk eszméje született és érlelődött meg. Megerősödött a koronázás közjogi jelentősége is, úgy, hogy ezt többé nem egyedül vallási szertartásnak, hanem a választás megszentetésének, joghatálya betetőzésének kezdték tekinteni. Közjogi consequentiákat kapcsoltak a koronázáshoz; csak a megkoronázott Árpád-ivadékokat tekintvén törvényes királynak, s viszont a megkoronázott tagját az Árpád-háznak, bárha nem is volt még megválasztva, jogosítottnak tartották bizonyos kormányzati cselekvésekre.

Ezen utóbbi elven alapszik az u. n. «*ifjabb királyság*» intézménye.

II. Endre 1207-ben megkoronáztatta fiát: Béla herceget;¹ mintegy zálog volt ez arra nézve, hogy majdan a nemzet törvényes királyul el fogja őt ösmerni. Endre tudta, mily kegyelettel néz a nemzet a koronára s így jól sejtette, hogy azt, ki már fején viseli a hatalom jelvényét, «királyának» is fogja vallani.

¹ Koyachich: Vestigia stb., 82. oldal; mások szerint 1208-ban.

S ez talán hamarább következett be, mint azt Endre óhajtott volna. Az elégületlenek benne látták reményeik zászlóvivőjét, a jövő királyát, s a néplélek ősi sajátságához híven, köréje csoportosultak a fenálló rendszer, a tényleg uralkodó király ellenében.

Az aranybulla megteremtésében, a bitorolt koronajavak visszavételében nagy része volt Bélának s a köréje gyűlt köznemességnek, de azt se lehet tagadni, hogy az ifjabb királyság intézménye sok bajra, meghasonlásra és pártoskodásra adott okot. Az elégületlenek, az önérdeküket hajhászó urak az egyik királyt a másik ellen ingerelték és az egyiktől a másikhoz pártoltak a szerint, a mint azt a saját érdekük parancsolta.

S ezt az áldatlan versenyzést sanctionálja az aranybulla 18-ik czikke! A királyi gyengeségnek, az ország zűrzavaros állapotának szomorú, de hű tükre!

Béla felségjogokkal kezdett élni, bár élt apja, a választott és megkoronázott király, s még se tekintette azt senki bitorlásnak, oly nagy volt már akkor a koronázás tekintélye; sőt a nemzeti jogok oltalmának tartotta egy párt az ifjabb királyság intézményét abban a szerencsétlen téves hitben, hogy a monarchiai egység megbántása nem válik végzetessé!

Apja halála után ismét megkoronáztatta magát, mit bizonyára nem tett volna, ha nem ösmerte volna a nemzet törhetlen ragaszkodását a koronához; 1207-iki koronázása csak Endre akaratából történt, nem a nemzet királyválasztásának kifolyása volt; meg kellett tehát magát újból koronáztatni a nemzet akaratából, hogy eleget tegyen a nép hitének, mely csak a törvényesen megkoronázott királyt tekinté törvényes uralkodójának. Béla nem látta be a «rex junior» intézményével járó ezernyi veszélyét a belbékének és jogrendnek, megkoronáztatta tehát fiát —, a későbbi V. Istvánt — még saját életében.

Abban az okmányban, mely 1267-ben a nemzet jogainak biztosítására kiadott, a következő bevezető sorokat olvashatjuk: «Nos Bela Dei Gratia Rex Hungariae et Stephanus

per eundem junior Rex Hungariae et Dux Transylvaniae et Bela junior Dux totius Sclavoniae significamus».¹

Érdekes és szokatlan két körülmény; a tényleg uralkodó király az u. n. ifjabb királyt «per eundem», azaz ő általa létezőnek nevezi, világos utalással arra, hogy fia nem a nemzet akaratából lett megkoronázva, s a nemzettől még nincsen megválasztva, hanem csak az apja, a tényleges és jogos király hatalmából, hogy tehát az «ifjabb király» hatalma az uralkodó király hatalmának csak sugártörése.

A másik feltűnő sajátága ennek a decretumnak, hogy nem egyedül az uralkodó király állítja ki, hanem fiai is: az ifjabb király és ennek testvéröccse, a tótországi herceg, holott törvénytöréséhez teljesen elég lett volna, ha a király egymaga adta volna ki; oka ennek, azt hiszem, a tényleges viszonyokban és a nemességnek a jövőbe néző előrelátásában rejlik.

Az ifjabb királynak és a szlavón hercegnek tényleges hatalma, területe, jogköre, serege volt, szükségét érezték tehát a nemesek az uralkodó király jogi és tényleges hatalma mellett, a «rex junior» tényleges hatalmával szemben is magukat biztosítani; és tudva, hogy ő reá néz a jövőben az egész ország birtoka, — s esetleg Béla hercegre is, — mély előre látással lekötik előre a kezét e biztosítéki diplomával.

A viszonyok, a czélszerűségi követelmények módosítják az elvet mindenkor!

Elhalván IV. Béla, V. István lépett a trónra, de meg nem koronáztatta magát újból.

Kovachich e felett kételkedve jegyzi meg: «primum hoc exemplum fuisset, quod Coronatio in Regem juniorem post obitum Patris repetita non esset». Mintha a fentebb említett második sajátágában az 1267-iki decretumnak és abban, hogy István elégnék látta első megkoronáztatását: az örökösödési elvnek előrevetett árnyékát látnám!

A korona varázsa fejlődik, öregbedik erősen. S ez volt a nemzet szerencséje. Ez symbolizálta és tartotta fenn az ország

¹ Kovachich: 134. oldal.

egységét; a királyi hatalom tekintélyét az olygarchák féktelenkedései ellen és viszont ez volt a biztosíték, melylyel a nemzet a maga jogait épségben tarthatta, mert hogy ezt elnyerhesse a trónpretendens, kész és kénytelen volt a nemzet feltételeit elfogadni.

A korona prestigejét híven jellemzi III. András, midőn Theodor székesfehérvári prépost és alkancellárnak adománylevelében érdemeit felsorolva, ezt mondja: «et quidam Regiminis et Coronationis Nostrae aemuli primitus insidias latenter, et demum in patulo, ne ipsa Corona S. Regis tempore coronationis Nostrae dari Nobis possit, *ut nostri Regiminis auctoritas, et salutis exordium Regnicolarum, differetur posuissent*». Tehát András király, az utolsó Árpád, elősmeri, hogy a királyság tekintélye és az alattvalók üdve a koronázástól függ. Lehet-e a királynak mélyebben meghajolnia a nemzet tekintélye, joga, hatalma előtt?!¹

Kihalt az Árpád-ház, mely hazát szerzett és azt királysággá, keresztény állammá emelte, megindult a versengés a trónkövetelők közt. Róbert Károly: az ifjú Anjou herceg, ki már III. Endre idejében is trónpretendensként lépett fel, Esztergomban termett s ott megkoronáztatta magát. A koronázás tehát megtörtént, még pedig az esztergomi érsektől; de mert nem előzte meg törvényes választás, s nem a szent, hanem egy akkor készített közönséges koronával, Róbert Károlyt a koronázás nem avatta törvényes királylyá, a minek kétségtelen bizonyossága, hogy a rendek siettek 1301-ben Venczelt, Cseh- és Lengyelország hasonnevű királyának fiát megválasztani és Székesfehérvárrt — bár a kalocsai érsek által — megkoronázni az apostoli szent koronával. Tehát Venczel volt a törvényes király; a szent korona megmentette a nemzet szabad királyválasztási jogát.

De Venczel nem felelt meg a várakozásnak; elvesztette népszerűségét s apja eljött érte, hazavitte; de elvitte magával a szent koronát is. Nőttön nő a harag iránta s evvel párhuzamosan nő Károly pártja; a koronát sürgetik vissza; a nem-

¹ Az oklevél 1293-ban kelt; kivonata Kovachich «Vestigia» stb. czimű művének 150-ik oldalán olvasható.

zet árvának érezte magát koronájától megfosztottan. De Venczel nem adta vissza, hanem bajor Ottónak engedte át 1305-ben, ki épp oly leányági leszármazója volt a kihalt nemzeti uralkodóháznak — IV. Béla unokája lévén — mint ő. Ottó titkon, árutakon jő be a hazába, mert ellenséges hadak álltak a határon. Útközben elveszti a koronát, de megtalálja!

Mily végtelen kegyelme az Istennek, hogy a nemzetnek ezt a féltett kincsét, mely végigszenvedte az ország minden viharát — elválaszthatlanul egybeforrva a nemzet lelkével, hitével — megmentette!

1305. december 6-án megkoronáztatott Székesfehérvárrt, bár nem az esztergomi érsek kezétől. A törvény- és az ősi szokásjog tehát őt tekintette jogos királynak s nem Róbert Károlyt, kit választás nélkül illetett idegen koronával, Esztergom érseke.

Ottótól csellel László erdélyi vajda birtokába jut a korona, miután Ottó kibujdosott országából; kitől csak nagynehezen, nagy engedmények után birja megszerezni Róbert Károly, kit időközben ismét kétszer megkoronáznak.

Ennek az időközben történt koronázásnak előzményei és magyarázata egyik legjellemzőbb fejezete a szent koronáról szóló elméletnek.

V. Kelemen pápa ugyanis Róbert Károly érdekében Gentile bibornokot küldi hazánkba; a nagy diplomata jó szóval vagy szép ígérekkel megnyeri a nemességet, Pestre 1308. november 17-én országgyűlést hív össze, melyen a rendek kikiáltják királylyá Róbert Károlyt, kit a Vatican nevében elősmer; az akkor kiadott végzemények között néhány szerfelett érdekes nyilatkozatot tesz, illetve tétet, hangoztatva mindig Róbert Károlynak az Árpádoktól való leszármazását.

Gentilis ugyan kezdte azt emlegetni, hogy a pápának joga van a magyar királyságba valakit beültetni, az ő jogából származván Szt.-István hatalma is, de midőn látta, hogy ezen önkényes elmélete nagy vihart támasztott a rendek között, engedett, elősmerte a nemzet királyválasztási jogát.

Tehát még ezen az országgyűlésen is — melyen pedig csak

Anjou-párti egyháznagyok és urak jelentek meg, a kik hódoló tisztelettel fogadták a szentszék követét, a kik hazájok feldúlt békéjének, állapotának orvoslására a pápai segítséget és a Róbert Károly uralkodását feltétlenül szükségesnek tartották — «murmur» és «quaerela» (zaj és panasz) fogadta a pápai követ alkotmányértő kijelentéseit. A nemzet nem engedte választási jogának megtagadását, bár abba beleegyezett, hogy most és a jövőben a szentszék jogosított legyen megerősíteni és megkoronázni azt, kit a rendek az országnak ősi szokása szerint megválasztottak.¹

Igaz ugyan, hogy az alkotmány szellemével s a királyválasztás szabadságával ellentétben van az itt idézett 1308-ki decretum több kifejezése, hiszen a pápának soh' se volt királymegerősítési joga — a királyság nem egyházi javadalom! — nem is a pápa koronáztatta és koronáztatja a királyt, mert ez ebben a korban már nem vallási, de közjogi actus, mindamellett hibái daczára is becses e decretum, mert bizonyosága annak, hogy országgyűléseink, a mennyire csak engedték a viszonyok, védekeztek a pápák hűbérúri követelései ellen, ragaszkodva választójogukhoz és a koronázáshoz.

Ennek az alanti jegyzetben, töredékben idézett okmánynak egy mondata («reges Hungariae de vera progenie propagatos»), valamint a Salamon Ferencz i. munkájának («A magyar királyi szék betöltése» stb.) 7-ik oldalán idézett okmánynak szavai bizonyítják, hogy a nemzet Róbert Károlyban egyúttal dynastiáját is megválasztá, de — mint S. F. megjegyzi — ugyanoly határozatlansággal, mint az Árpád-házat; az Anjou-családnak nápolyi ága azonban igényt nem nyert ez által a magyar trónra, mert az 1307-iki oklevél csak Károlyról és utódairól emlékezik meg. Cziráky Antal gróf hasonló nézetben van. Oka az ily dynastia-választásnak a nemzet hagyó-

¹ «Placebat eis, quod illum, quem ipsi ex antiquo et aprobató ejusdem regni more vocaverant, et in regnum assumpserant, prae-fatus Dominus Legatus ejusdem Ecclesiae Romanae nomine in regem verum Hungariae confirmaret, et quod etiam in perpetuis futuris temporibus veri, summi Pontifices et ipsa Romana Ecclesia haberent jus confirmandi et coronandi Reges Hungariae de vera Regali progenie propagatos, quos ipsi unanimiter et concorditer de dicta progenie ducerent eligendos.» Kovachich: 164-ik oldal; Millenniumi történet, I. I. kötet, 40. oldal.

mányos kegyeletében, az akkor európaszerte uralkodott hasonló elveknek behatásában és a trónbetöltési zavaroktól való idegenkedésben keresendő; de azért a választói jogot nem adta fel a nemzet, vagyis a dynastia tagjai trónrakövetkezésének sorrendje előzetesen megállapítva nem volt, azok választás útján léphettek csak hazánk trónjára. Legközelebbi példa erre Nagy Lajosnak megválasztása.

Az előbb idézett decretumnak egy későbbi, következőkép hangzó mondatából se szabad a dynastia keretén belül való szabad választási jog megszüntére következtetnünk: «... Carolum... cujusque in eodem regno successio legitima per eandem Ecclesiam exstitit declarata».

Róbert Károly törvényesen meg lévén választva, nem lehetett késni a koronázással sem, minthogy annakelőtte ismételten történt koronáztatását senki se tekintette érvényesnek. De a korona László erdélyi vajda kezében volt¹ s minthogy egyelőre sikertelen volt minden tárgyalás és fáradozás, melyet visszacszerzésére megindítottak, a pápai követ és a rendek decretumukban kimondták, hogy mindaddig, míg a korona a maga helyére, t. i. a király kezéhez vagy a fehérvári káptalanhoz vissza nem kerül, tilalmasnak, szentetlennek s elvetettnek tartandó, s hogy új korona készítenendő, melyet a követ meg fog szentelni és a római szentegyház nevében a királynak és országnak ajándékozni, hogy evvel koronáztassanak meg Károly és utódai.² A bibornok által elkészített és 1309. június 11-én megszentelt koronával június 15-én illette az esztergomi érsek Róbert Károly fejét, ki esküt tett az egyház és a nemzet jogaira és fogadta a rendek hűségesküjét.

A pápai követnek és a rendeknek fenti nyilatkozatából sok érdekes tanulságot vonhatunk le; úgy tűnik fel nekem, mintha e nyilatkozat czáfolata lenne a követ 1308-iki kijelen-

¹ Ennek a László vajdának nemzetségéről a legellentétesebb nézeteket találjuk íróinknál. Apocsaládbeliek tartották hosszú ideig, míg végre Pór Antal, a *Turul* VII. évfolyamának 127. és X. évfolyamának 124. és következő lapjain, Puky Andor a *Turul*-ban, Pauler Gyula a «Magyarok történeté»-ben és ugyancsak Pór Antal a «Millenniumi történet»-ben bebizonyítják, hogy a Keán-nemzetségből eredt.

² Pór Antal: a «Magyar nemzet Millenniumi története», III. kötet, 42. lapján. Ferdinándy: «Királyi méltóság és hatalom Magyarországon», 216. lap.

téseinek — melyekkel a pápa hűbérúri jogait emlegette — midőn a korona hatályának érvénytelenítését a rendek akaratából mondja ki.

De ezen nyilatkozat hű bizonyossága annak is, hogy mily tekintélye és közjogi jelentősége volt már ebben a korban is a szent koronának; félték attól, hogy László vajda megkoronáztatja magát s hogy ez esetleg érvényesnek fog tekintetni a korona nagy tekintélyénél fogva, ezért látták szükségesnek ideiglenes érvénytelenítettségét kimondani; de a törvényes uralkodás kellékéül tartván a megkoronáztatást, új korona készítését rendelik; s ezt ruházzák fel érvényességi jelleggel.

De mindhiába, a mondva csinált korona csak ékszer volt és nem közjogi fogalom; a szent koronának nymbusát se elvenni, se másra ruházni egy «akarom» szóval nem lehetett. Megindultak tehát a tárgyalások, melyek sikerre vezettek; a vajda 1310-ben meghódolt Róbert Károlynak s a koronát átadta.

Nagy lett az öröm a királyi házban; Róbert Károly, ki éles olasz diplomata eszével belelátott a nemzet lelkébe s észrevette azt a széttörhetlen kapcsot, mely őt féltett koronájával összeköté, megkoronáztatta magát — immár negyedszer, — de most az igazi, közjogi varázserővel bíró koronával, hogy, miként maga mondja: «a magyar nemzet kívánságának eleget tegyen».¹

1301-től 1310. augusztus 20-ig: Róbert Károlynak küzdelme a koronával járó morális hatalom megszerzéséért!

A történelem lapozgatásánál gyakran láthatjuk bizonyos eszméknek újból való feltünését; hasonló viszonyok hasonló elveket, hasonló eredményeket szülnek!

Majdnem másfél századdal későbbben a korona ismét eltűnt; habsburgi Albert király özvegye, Erzsébet, jól tudva annak becsét, ellopatta Kottanner Ilona nevű udvarhölgyével, hogy utószülött fiát — a későbbi V. Lászlót — megkoronáztassa.

Magyarország rendei I. Ulászlót választották királyukká, de a magyar szent korona külföldön lévén, meg nem koronázhatták.

¹ «Ut opinioni tamen gentis Hungaricae satisfieret.» Kovachich: 176-ik oldal.

E bajukban ismét a rideg jognak okoskodásához fordultak, csakhogy határozottabban fejezik ki azt, a mit a Gentilis-féle decretum sejtetni enged csupán. 1440. július 17-én Székesfehérvártrt kelt okiratukban a rendek a szent korona hiányában ismét a nemzet akaratát állítják oda a választás, koronázás, uralkodás törvényességének forrásául, ebből kiindulva az ősi koronát távolléte tartamára minden jogaitól, hatályától megfosztottnak nyilvánítják, az avval járó minden hatályt és erőt a Szt.-István koporsójáról levett koronára ruházzák és evvel avatják fel Ulászlót királylyá.

Igazuk van abban, hogy a nemzet akaratából fakad az uralkodó törvényessége, minden közjogi hatalom, tehát a koronáé is, csakhogy a rideg akarat nem elég egy oly nagy intézmény megváltoztatásához, melyet négyszázados multnak öröme és bújja, dicsősége és gyásza forrasztott össze a nép életével, érzelmeivel!

Erősen belevésődött a rendek szívébe a koronázás ethikai momentuma!

Leveszik a régi koronáról a kegyeletszülte malasztot — és oly koronát vesznek elő, melyet némikép szintén a kegyelet varázsa von be: Szt.-István koporsójának ékességét teszik Ulászló fejére. Teljes jogerővel ruházzák fel az új koronát, de csak ideiglenesen, mert a mint a régi előkerül, feléled annak minden hatalma és ereje.¹

Ha még hozzátesszük, hogy Ulászló decretumait és kiváltságait nem tartotta az utókor érvényeseknek, tisztában vagyunk a szent korona kiváltságos, őseredeti és át nem ruházható jelentőségének nagyságával.

A koronázás nagy morális súlyának érdekes jele az is, hogy Lászlónak csecsemő-korában történt koronáztatását az 1453. febr. 6-án kelt s a Corpus jurisba beigtatott decretum érvényesnek ösmerte el, mert a szent koronával történt, bárha nem előzte meg választás és nem történt a hagyományos módon. Feltűnő ugyan, hogy midőn ezen végzeményben László

¹ Pór Antal i. m.: 218—219. oldal; Kováchich: 235—243. oldal.

az 1453-ik évről, mint uralkodásának 13-ik esztendejéről beszél, ez által nemcsak hogy Ulászló uralkodása nem létezettnek tekintetik, de összeütközésbe jönnek a rendek avval a határozatukkal is, melylyel a csecsemő megkoronáztatását semmisen nyilvánították és a Szt.-István koporsójáról levett ereklyét minden hatálylyal és erővel felruházták volt.

A politicalai viszonyok hullámsága gyakran szembe állítja a legellentétebb elveket is!

V. László gyámságával együtt a korona is III. Frigyes német császár kezébe került; sok időbe, tárgyalás- és egyezésbe, vérontásba került, míg végre Mátyás vissza tudta szerezni. Nem sajnált a nemzet semmiféle áldozatot, csakhogy koronája visszakerüljön, s Mátyásnak, ki pedig elég önkényes uralkodó volt, (ez az önkény volt akkor az országnak szerencséje,) legfőbb törekvését képezte a korona megszerzése és megkoronáztatása, oly nagy vala ennek politicalai hatálya. A rendek belenyugszanak több, igen hátrányos feltételbe, többek közt abba is, hogy 80,000 frt váltságösszeg fedezésére rendkívüli adó vettessék ki, csakhogy a koronát kiadja az ármányos Frigyes! (Érdekes, hogy midőn Mátyás megígéri, hogy rendkívüli adót többé nem fog kivánni, ígérete megerősítéséül számos főúr kezességet vállal, kijelentvén, hogy ily adó fizetéséről szóló rendeletnek engedelmeskedni nem fognak; ez is az alkotmánybiztosítéknak egy neme, de erősen magánjogi jelleggel.)

Mátyás 1464. márczius 29-én megkoronáztatott; a korona védelmére még ugyanezen az országgyűlésen örök rendeltetnek; és — a mi a legjellemzőbb — rendeltetett, hogy a koronázás előtt kiállított szabadalom-leveleket tulajdonosaik egy év alatt bemutatni és hitelesíttetni kötelesek, elvesztvén különben érvényüket. «Ezzel az ország rendei azt a jogelvet hirdették — mondja Fraknói, — hogy a király csak a koronázással nyeri el az uralkodói hatalom teljességét.»

A koronázás jelentőségének történeti fejlődésében megemlítendő az a mozzanat, hogy II. Lajos még apja életében

megkoronáztatott. Evvel akarta apja a trónt családja részére biztosítani; természetes, hogy azért a nemzet nem lett kötelezve őt uralkodójának elfogadni, a szabad választás elve még fennállván; hogy mégis csakugyan Lajos követte apját az uralkodásban, az egyrészt megkoronáztatása iránti kegyeletnek, de másrészt a terhes politicalai viszonyoknak volt következménye, melyek — de főkép az utolsó — erősebbek voltak az 1505-iki országgyűlés ama határozatánál, melyben a köznemesség kimondta Ulászló uralkodása iránti elkeseredettségből, hogy nemzeti királyt választ ezentúl.

A mohácsi vész nagyot változtatott az ország helyzetén; elveszett a király s vele együtt a nemzet daliái. A török ellenállás nélkül vette hatalmába az országnak keleti felét, s midőn kivonult, pusztulást hagyott mindenütt maga után.

Az ország fej nélkül maradt, királyt kellett választani. Két párt lépett előtérbe: a nemzeti magyar párt és az u. n. német, bécsi; történetünk egész későbbi folyamán ez a két pártelv vonul végig.

Az erdélyi, tiszavidéki és alföldi magyarság s főkép a köznemesség nagy tömege alkotja a nemzeti pártot; az osztrák határszélhez közelebbi vidék népessége, s kivált a főpapság, főurak és néhány felfelé törekvő szerencsefi, «homo novus» képezi a bécsi igények híveit. Amazt a pártot hosszú évek szenvedéseinek elkeseredettsége lelkesítette; gyűlölte a bécsi kormányt s híven 1505-ben kimondott elvéhez, nemzeti királyt óhajtott és óhaja — mondhatnám — általános lelkesedést keltett; emez részint a szolgaság megszokásából és önérdekből, részint német birodalmi fegyverben látva a török elleni segítséget, a Habsburgok köré csoportosult. Amannak a jelöltje volt Zápolya János, a tömeg előtt népszerű és rengeteg vagyonánál fogva hatalmas főúr, kiben a nemzeti párt már évek óta, még II. Ulászló ideje óta aspiratióinak zászlóvivőjét és megtestesítőjét látta, emez pedig az özvegy királyné, Mária befolyására ennek fivérét, Habsburgi Ferdinándot szemelte ki a trónra, kiben a Habsburgok évszázados trónkövetelései, Mátyással

kötött szerződéseit és nevének a volt magyar uralkodótól, II. Ulászlótól való származása a trónörökösödési jog alaptalan hitét ébresztették.

A két párt közt állott a felvidék, és a két jelölt közt számos önérdekhajhászó olygarcha és kalandor, parvenu, kik a politicalai esélyek s a jobb vagy rosszabb kilátások szerint hol ehhez pártoltak, hol amahhoz.

Zápolya és pártja törvényes úton haladt: 1526. novemberében Székesfehérvárrt megválasztatott és 11-én Podmaniczky János nyitrai püspöktől megkoronáztatott a nemzetnek nagy örömére.¹ Minden tekintetben alkotmányos módon történt tehát a trón betöltése; törvényes választás, érvényes koronázás lévén feltétele az uralkodás jogszerűségének.

Ferdinánd korántsem volt ily alkotmányos érülettel eltelve; ő hallani se akart választó országgyűlésről, Magyarországot patrimonialis birtokának tekintvén, melyet örökösödési jogon szándékozott hatalmába hajtani. Csak miután Zápolya megválasztatott s miután tudta, hogy a megtartandó országgyűlésen csak saját párthívei fognak megjelenhetni, egyezett bele ennek összehívásába; a Pozsonyban összegyűlt csekély számú rendek december 17-én kikiáltották királyuknak, megadva a törvényesség és alkotmányosság külszínét.

Hogy az érvényesen megválasztott és megkoronázott Zápolya ellenében a nemzet egy csekély töredéke más királyt választott: nyilván alkotmányellenes eljárás volt, melyet csak a politicalai viszonyok, t. i. az országnak területileg, tetteleg is történt kettévágatása, továbbá a később bekövetkezett koronázás sanctionálhattak.

Ennek határozott kifejezést adtak az 1527-iki budai országgyűlés rendei, kik Ferdinándnak arra a levelére, melyben Jánostól való elpártolásra hívja fel őket, válaszul azt adták, hogy őt királyul el nem ösmerik, mert «ez az ország szabad választókirályság, mely sem jegyajándékul, sem hűbérül nem adományozható».

¹ Az esztergomi érsekiség üresedésben lévén, a nyitrai püspök tette a koronát Zápolya fejére, s nem mint némely írók állították: Várady Pál, v. ő.: Millemiumi történet: V. kötet, 29. lap és Hazslinszky: 9. lap.

Ferdinánd fegyverrel szerzett érvényt igényeinek; győzedelmeskedett és elősmertetett. Ime szomorú bizonyosága annak, hogy nem ér az alkotmánynak úgynevezett biztosítéka semmit, ha kiveszett a polgárokban az ősi joghoz való ragaszkodás, ha megtörött alkotmányhűségük és ha nincs férfijellem!

Az ellenkirályok versenye, a szakadás s a hagyományos pártoskodásnak ily nagy mértékű kiélesedése helyrehozhatlan, orvosolhatlan bajt hoztak a hazára, mert nemcsak hogy anyagilag romlásba sodorták, de a mi a legfőbb: tönkretették a nemzetnek erkölcsét.

Ez a legnagyobb szerencsétlenség! Mert hiányozhat e földön minden: vagyon, ész, erő, csak egy ne hiányozzék: a jellem!

A főurakból kalandorok, érdekhajhászó szerencselovagok lettek, annak a pártjára álltak, kitől nagyobb donatiót reméltek; volt olyan is, mint pl. Balassa Menyhért, ki számtalanszor megtette ezt a cserét. Így történhetett meg, hogy azt a Ferdinándot, kinek megválasztását az 1527-iki budai országgyűlés semmisnek nyilvánította, ugyanezek a rendek még ugyanezen évnek október havában Székesfehérvártt törvényes királynak elősmerték és november 3-án megkoronázták.

Ferdinándnak néhány győzelme, még több donatiója a rendek felfogásának ekkora megváltozását okozta!

Két törvényes király 11 évig tartó viszályt, belháborút, pusztulást hozott erre a szerencsétlen, pártoskodó országra.

A koronázás és a rendek részéről való utólagos elősmérés megadta a törvényes jogcímet Ferdinánd uralkodásának, mely tehát nem örökösödési jogon, hanem választáson alapult.

I. Ferdinánddal a Habsburgok uralkodásának szakadatlan sora kezdődik és megindult két ellenséges elvnek harca a békében: a dynastia örökösödési jogot igényel az uralkodáshoz, még pedig elsőszülöttségi rendben s a nemzetnek szabad választási jogát néha tagadásba veszi, vagy legalább mellőzi, elkerülve annak felemlítését, s a koronázást vagy feleslegesnek nevezi, vagy a nemzet kötelességének tekinti, — a nemzet ellenben fel nem hagyja a szabad választási elvvel, hangoztatja, sőt ha a viszo-

nyoknak behatása alatt kénytelen is azt a Habsburg-ivadékot a trónra emelni, a ki mellett a dynastiának örökösödési jogvédelme küzd, ezt az alkotmányos, választási jelleg megóvása mellett teszi — és a koronázás közjogi cselekvényéhez feltétlen hűséggel ragaszkodik. Gyakran az elvnek harcza ez a gyakorlat nehézségeivel! A koronázás megtartja itt is jelentőségét: ez törvényesíti a viszonyokat, melyek nem mindig alkotmányosak, ez fejezi ki a nemzet hozzájárulását, ez köti le az uralkodót nymbusának hatalmával, hitlevelével és eskűjével az alkotmányhoz.

Az uralkodók szokássá tesznek egy intézményt, melynek — bárha igen sokban különböző előképét láttuk az ifjabb királyságban, t. i., hogy még élükben megválasztják és megkoronáztatják elsőszülött fiukat; gyakran magok a rendek kérik ezt s midőn ezt teszik, akkor ennek erős biztosítéki jellege van, a rendek eleve lekötve a koronázással azt, kiről sejtik, hogy talán a nélkül is uralomra jutna.

Fontos közjogi kérdés merül fel Ferdinánd uralkodásának tárgyalásánál: vajjon a rendek csak az ő személyét választották-e meg, vagy pedig felruházták-e családját is a koronára való valamelyes jogosítvánnyal?!

Az 1527-iki végzeményekben nem találunk erre való utalást, de az 1547-iki V. törvényczikk 5-ik §-a azt a kijelentést teszi, hogy a rendek magukat nemcsak Ferdinándnak, hanem *örököseinek* is birodalma s hatalma alá minden időre alávetették (*non solum Majestati Suae, sed etiam suorum haeredum imperio et potestati in omne tempus subdiderint*).

Nagy mondás, fontos közjogi jelentőséggel; de — tegyük hozzá — többet mond, mint a mennyit akar és mint a mennyit voltaképp jelentett.

Evvel a kijelentéssel a dynastia-választás elve van kimondva, de nem az örökösödés! Igaz ugyan, hogy ott van a «haeres» szó, és hogy több következő koronázásoknál, Corpus jurisunk több helyén találkozunk a «haeres», «successio», «dominus naturalis» szavakkal, de egyik se jelenti azt, hogy a Habsburg-ház illető sarja «ipso facto» lép a trónra, születési jogon, hanem csak

azt, hogy míg a Habsburg-ház él, ennek valamelyik ivadékát fogják megválasztani — tehát a választás és koronázás, vagyis a nemzet akarata adja meg az érvényt, — az elsőszülöttségi vagy bármely öröklési rend kimondását e törvényczikk nem tartalmazza.

Ebből a kifejezésből: «in omne tempus», épp oly kevésbé lehet, vagy lehetett volna ennek megváltozhatlan, örök érvényére következtetni, mint a hogy I. Mátyás 1486-iki végzetményét se mentette meg a mulandóságtól, a megváltoztatástól a 78-ik törvényczikk 2. §-ában foglalt «aeternitási» záradék. Annál inkább áll ez a Ferdinánd-félére, mely nem is direct megállapítása a dynastia-választásnak, hanem csak utalás arra; el kell ugyan ösmernünk, hogy a gyakorlat, a történet példája ennek az elvnek alkalmazását tanúsítja, mert a szabályos utódkövetkezési sorrend sehol se szakított meg, csak hogy mind-egyiknek alapját a választás és koronázás képezte.

Ferdinánd fiát, apja kívánatára, a nemzet még apja életében megválasztotta és megkoronázta 1563-ki országgyűlésén; igaz ugyan, hogy a királynak sikerült odahatnia, hogy a «választás» szó helyett a «neveztetett» kifejezés használtatott, de a lényeg változatlanul megmaradt.

Az ifjabb királyság intézményének második esete Rudolfnak 1527-ben történt megválasztása; és ez érdekes eset! A negyedik decretum 2-ik czikke kifejezi a rendek hálóját azért, hogy elfogadta kérésüket, melylyel Rudolfot, «Ő Felsége törvényes örökösének, t. i. Magyarország királyának kijelenteni kérték».

Ez a szövegezés — bár nagyon alázatos — teljesen megfelel a törvényalkotás módjának: a rendek határoznak valamit, ennek elfogadását kérik, s a király megadja! Ez is jele, hogy a királyválasztás a nemzetnek akaratából folyó országgyűlési actus, melyhez, minthogy a király még él, ő az egyedül megkoronázott, egy más egyénnek a megkoronázása az ő kizárólagos jogába vág, ennek beleegyezése szükséges.

A rendek, eltelve a koronázás közjogi jelentőségének tudatától, sürgetik Rudolf megkoronáztatását, a mi meg is történik 1572. szeptember 25-én.

Rudolf uralkodása a zavaroknak kora volt; de a koronának becsé nem fogyatkozott meg; elannyira, hogy pl. Báthory István, midőn felkérték, hogy az elnyomott nemzet jogainak védelmére jöjjön, azt felelte, hogy a megkoronázott király jogkörébe be nem avatkozik. Ugyanez az alkotmányos felfogás tükröződik vissza Bocskay ama eljárásában, melylyel a portától ajándékba kapott koronát csak a barátság és nem a főhatalom jeléül fogadja el, mert míg a koronás király él, alkotmány szerint mást megkoronázni nem lehet. (Tanárky: Magyarország helyzete az európai államrendszerben; 75. oldal.)

A nemzet tehát tisztelte a koronát és a koronázásnak államjogi jelentőségét; de nem úgy a király! A Habsburg-ház uralkodói vagy érezték ebben a nagy alkotmánybiztosítéki jelentőséget és azért félték tőle, vagy teljesen érzéketlenek voltak ama nagy hivatás iránt, melyet a nemzet a koronára ruházott.

Ennek kifolyása volt Rudolf azon tette is, hogy a koronát Prágába vitette; el akarta vonni a nemzet hatalmából!

Ez a nemzetnek mindmegannyi érzékeny sérclmét képezte. Megbántottnak látta őseitől örökölt kegyeletét és veszélyeztetettnek alkotmánya épségét. Olyannyira egybeforrt már e korban a korona és az alkotmány fogalma, hogy az egyiknek mellőzésével sértve lett a másik is.

Az 1608. k. e. : 4. cikk a jogaiban megtámadott nemzetnek férfias hangján követeli, hogy a korona visszahozassék és Mátyás megkoronáztatása után Pozsonyban őriztessék világi magyarok által. Pozsony elfoglalásával Bethlen Gábor kezébe jutott, de ő meg nem koronáztatta magát; nem engedte azt hűsége az alkotmányhoz! Nem mindennapi jellem! Egy férfi, kit soha az önérdek, de mindig a haza közboldogsága lelkesített!

Bethlen a nikolsburgi békeszerződés értelmében visszaadta a koronát az uralkodónak, ki azt a nemzet kívánságának újólagos határozott kifejezésére a pozsonyi várban őriztette.

A választás joga és a koronázás jogi súlya az idők folyamán korántsem halványult el, de sőt inkább a rendek — érezve az annyira fenyegető veszélyt, mely a dynastia beolvasztási aspirációiból alkotmányukat fenyegeti — az 1622-iki decretum 4-ik és 5-ik cikkében, eddig ritkán használt szabatosággal szövegezik és hangoztatják II. Ferdinándnak királylyá történt elfogadását, választását és koronáztatását, régi szokásuk és *mindenkor* megtartott szabadságuk szerint egyértelmű megegyezéssel és szabad akarattal.

Ez a törvénczikk is elismeri, hogy a nemzet mindenkoron megtartotta szabad választó jogát, hogy tehát aaptalanok a bécsi részről oly sűrűen emlegetett örökösödési jogi igények és hogy a koronázás nem pusztán szertartás, külsőség, hanem a választással egyenrangú tényező az uralkodás törvényességének megítélésénél.

Ebben a korban: a XVII-ik század első felében, az országgyűlési végzemények nagy gonddal és alkotmányhű szellemben szerkesztettek; így pl. az 1625-iki III. törvénczikk, midőn III. Ferdinánd királylyá választását és megkoronáztatását igtatja be, azt mondja, hogy ez, t. i. a jövőendő királyról való előleges gondoskodás, a «biztosságok megalapítása végett» történik.

Sajátságos, hogy úgy mondjam: patriarchalis stylusa miatt is jellemző e törvénczikk; udvarias szavakkal adja az emlékezetnek által Ferdinándnak s a 16 éves ifjúnak nyájasságát, bölcsességét és királyi hajlamait, melyek arra indították volt a rendeket, hogy őt királyul kérjék és «a feltételeknek elfogadása után», ősi szokásukhoz híven, szabad akaratjukból megválasszák és megkoronázzák.

Majdnem ugyanezen szavakkal látjuk IV. Ferdinándnak 1647-ben történt királylyá emelését az 1647: II. cikkbe beigtatva, valamint Leopoldét az 1655: II. törvénczikkben, ki testvérbátyja halálával hasonlóképp még apja életében illetetett a koronával. Leopoldnak fia József, az 1687: I. törvénczikk szerint koronáztatott királylyá.

β) 1687-től mostanig.

Az 1687: II. és III. cikk fordulópont nemzetünk életében. A sok szenvedéstől elgyötört nemzet egyrészt a feletti örömeiben, hogy a török kiűzetett, másrészt a morális kényszernek engedve, ezen az országgyűlésen felfüggeszti szabad királyválasztási jogát és kijelenti, hogy ezentúl a Lipót ágycékából származó férfi-örökös elsőszülöttet fogja törvényes királyául elősmerni, olykép, hogyha ezen férfi-ág kihalna, átmegy az örökösödés néhai II. Károly spanyol király férfi-ivadékaira, feléledvén mindezeknek kihaltával a nemzet választási joga. Azonban — és ez a legfontosabb mozzanata e határozatnak — a koronázást, hitlevél kiadását és eskü letételét határozottan megköveteli!

Ferdinándy nézetét követve, a királyválasztási jog «felfüggesztéséről» és nem «eltörléséről» tettem említést, azt tartván, hogy nem tekinthető megszüntetettnek, illetve eltöröltnek azon intézmény, mely egy bizonyos feltételnek beálltával — t. i. az előbb említett ágaknak kihaltával — ismét érvénybe lép. A közjogi írók nagy része és a közfelfogás e törvény-cikket a szabad királyválasztási jog megsemmisítőjének tekinti — talán túloznak ebben.

Nem tartom jelen dolgozatom feladatának fejtegetni e törvénycikk keletkezésének indító okait, se közjogi jelentőségét, csak azt hangsúlyozom, hogy a nemzet nem ajándékozta oda patrimonialis jószág gyanánt koronáját a dynastiának, hanem megőrizte annak alkotmányi jellegét, sértetlen épségben fentartva az uralkodás minden törvényességi kellékét, a választás egyedüli mellőzésével. Fentartja és kiköti, hogy a koronázás nevezetes alkatrészeivel: eskűjével és a hitlevéllel minden beigtatásnak kellékét, tényezőjét képezze, semmiben sem térve el eddigi módjától és jelentőségétől.

A király tehát csak akkor uralkodik törvényesen, ha az ősi szokás és az alaptörvények kivánalmai szerint megkoronáztatott, e nélkül nem tekintetvén törvényes királynak és nem gyakorolhatván némely fontos jogot.

Az 1687: II. t.-cz. tehát még inkább kiépíti a koronázás alkotmánybiztosítéki hivatását, mert sokkal nagyobb szükség volt erre ezentúl, midőn a választás — ezen ősi alkotmánygarantia — elejtetvén, a nemzet az elsőszülöttségi örökösödés kimondásával oda kapcsolta magát a dynastiához.

Ezt az elvet tovább fejleszti, szabatosabban kifejti a híres *pragmatica sanctio*, az 1723: I. és II. t.-cz.

Midőn ez a törvény a Habsburg-ház női-ágát is — az általánosan ismert korlátok között — u. n. örökösödési joggal ruhazza fel, az 1687-iki törvélynél is nagyobb gondot fordít arra, hogy a nemzet jogai, önállása, régi alkotmánya biztossítsák, nem állítván azt, hogy a szülöttségi renden következő és arra — törvényes származása, vallása, vérségi kapcsa szerint képesített Habsburg-sarj «*ipso facto*», ezen születési, örökösödési rend által válik hazánk törvényes királyává, hanem csak azt, hogy neki van egyedüli joga ahhoz, hogy ő tekintessék s *koronáztassék* királylyá. Tehát, ha meg nem koronáztatja magát, önmaga fosztja meg magát a jogtól: törvényes magyar királynak lehetni.

Az 1723: II. t.-cz. 9. §-a a nő-ágbeli örökösödésre kiterjeszti az 1687: II. és III., valamint az 1715: II. és III. törvénycikkek hatályát.

Ebben rejlik a *pragmatica sanctio* alkotmányoltalmi szerepe. Mert ezen törvénycikkek a koronázás — hitlevél, — eskü kötelezettségéről, illetve a Károly-féle hitlevélről, ennek megtartásáról, továbbá az uralkodásnak korlátairól: a törvények épségben tartásáról szólnak.

Tehát az 1723: I. és II. t.-cz. nem faragott az országból magánjogi örökösödésen nyugvó monarchiát, hanem fentartotta ennek korlátolt alkotmányos természetét. Biztosíték erre a koronázásnak és az avval összekötött járulékoknak érvényességi feltételekül és a törvényeknek az uralkodásban zsinórmértékül való megtartása!

Mind a két országgyűlés — holott mindkettő az uralkodóház legforróbb kívánságát valósítja meg, az uralkodóház jogfolyto-

nossága és legitimitása érdekében — a koronázást többnek tekinti, mint egyszerű szertartásnak, mely mellékes külsőség gyanánt kísérné az örökösnek amúgy is tökéletes, törvényes trónralépését, hanem a nemzet részéről jövő oly cselekvőségnek, mely teljesen aequivalense a Habsburg-ivadék örökösödési jogának; a kettő kiegészíti, betetőzi egymást és összeforrad a törvényes uralkodás harmonicus egészébe.

A koronázás ezen jelentősége domborodik ki Mária Therézia 1741-iki decretumának előbeszédéből, I. és II. cikkéből; nemkülönben abból a megdönthetlen köztudatból és helyes közjogi felfogásból, mely Mária Therézia fiát, az u. n. «József császárt» nem tekinti hazánk törvényes uralkodójának. Hiába volt megkétszbevonhatlan örökösödési igénye, az igényből nem vált uralkodási jog, mert nem adta meg hozzá a sanctiót: a koronázást.

1687. előtt a választásnak volt a sanctiója a koronázás, 1687. óta az örökösödésé.

1790-ben II. Lipót koronáztatott meg magyar királylyá, mint az I. cikk előbeszéde mondja: «a mondott örökös Magyarországunk alkotmányos köztörvényei kívánatához képest».

Ennek az előbeszédnek érdekes és teljesen helyes megkülönböztetése, hogy II. Józsefet «római császár és Magyarország s csatolt részek örökös királyának», Mária Theréziát ellenben «*apostoli* királynénak» nevezi; Józsefet nem érintette az apostoli korona!

Az előbeszéd további folyama ezt mondja: «hitlevelet aláírván és kiadván, a királyi koronát november 15-én hihetlen legnagyobb gyönyörrel felvette s az esküt is azon formában . . . letette és *ekkép* ünnepies beigtatását hazai szokás szerint . . . véghezvitte».

Tehát a beigtatás a hitlevél — eskű és koronázásból áll! Tehát a «hazai szokás» még érvényes, nem törülte el sem az 1687., sem az 1723-iki törvényhozás; már pedig a régi hazai szokás a koronázáshoz fűzte az uralkodás törvényességét! A koronázás tehát megmaradt alkotmánybiztosítéknak!

A koronázás és járuléka el nem maradtak I-ső Ferencz trónralépténél se.

V. Ferdinánd megkoronáztatott még 1830. szeptember 28-án, de uralkodni csak Ferencz halálával kezdett, azért nem hamarabb, mert nem volt még trónörökösödési jogosítványa; vagyis e kettő szerves egységet képez!

Ő felségének, I. Ferencz Józsefnek 1867-ben történt megkoronáztatása pedig a legerősebb érv ennek alkotmánygarantialis mivolta mellett; s midőn az I. t.-cz. előbeszéde a megkoronáztatás előtt és után megállapított törvénycikkekről szól, mintha a II. Mátyás törvényhozásának viszhangját hallatná, s midőn Ő felsége ezeknek helybenhagyásáról rendelkezik, magát az «ország koronás királyának» nevezvén, világosan utal a közjogi különbségre, mely koronáztatása előtti és utáni állapota közt fenforgott. A további, nagy gonddal megszerkesztett törvénycikkekből is kilátszik, hogy a koronázás felavatásnak és nem csupán ünnepélyességnek tartatott.

Nyolcz és félszázadon kísértük figyelmünkkel a koronázás történetének, jelentősége fejlődésének nevezetesebb mozzanatait, térjünk át most a koronázás alkotó elemeinek: a hitlevél és eskűnek történeti bemutatására.

b) *Hitlevél — eskű.*

A koronázás fogalma a szűkebb értelemben vett koronázást, vagyis a koronázásnak szertartási, alaki részét és azt megelőzőleg az u. n. koronázási hitlevélnek kiállítását és az eskűnek letételét foglalja magában.

A koronázás ünnepélyességi mozzanatait és lefolyását — azt hiszem, mellőzhetem — nem tartozik kitűzött tárgyam keretéhez.

A koronázási hitlevél — diploma inaugurale — eredete II. Endre korába nyulik vissza, mert hogy I. István is tett volna esküt a nemzet jogaira és ezekről törvényt is adott volna ki tanácsa megegyezésével, — a mint azt némely író említi, — be nincs bizonyítva. Nem is valószínű, hiszen Szent Istvánnak célja volt éppen a nemzet több jogából és intézményéből letördelni annak törzsi és pogány jellegét!

II. Endre óta mind gyakrabban fordulnak elő a mai koro-

názási hitlevél tökéletesebb vagy kevésbé tökéletes elődei, a minnek magyarázatát könnyen megtaláljuk a királysági intézmény megszilárdulásába vetett bizalomban, de másrészt, az ettől való félelemben és a gyakori trónvillongásokban, nemkülönben az ifjabb királyság beálltával a jogoknak hol az egyik, hol a másik uralkodó által történt megerősítésében. III. Endre szintén kénytelen volt a nemzet szabadságainak oltalmazását, épségben tartását ígérni. A mint látjuk, a koronázás közjogi fogalmának kidomborodásával parallel halad a király és nemzet közti egyezkedésnek szükségszerűsége.

Ezt állítja gróf Cziráky is «*assecuratio de observanda Regni Constitutione*» jelzővel illetve, vagyis a tiszteletben tartandó alkotmánybiztosítóknak nevezve a hitlevelet.

A vegyes-házbeli királyok hitleveleinek némely példányairól említést tesz történelmünk; de feltéve, hogy formalis diploma inauguralet ki nem bocsátottak volna, mégis ennek jellegét viselik magukon a megválasztandó királylyal, követeivel folytatott alkudozások és ezeknek meghívó- és kérő-levelei, melyeket a rendekhez, a vármegyékhez és városokhoz, küldtek volt ezek jogainak és érdekeinek megóvását fogadva.

I. Ulászló idejéből tudomásunk van ilyen egyezkedésről, mely már a hitlevél formájához közeledik; hogy pedig V-ik László kiadott ilyet és az alkotmányra megesküdött, melynek viszonzásául a rendek hűségesküje szolgált, annak bizonyosága az 1453-iki decretum I-ső cikke.

I. Mátyás egy renaissance-stylusu bevezetés után az 1464-iki első és második decretumban erősíti meg Lajos, András és Zsigmond királyok rendeleteit és ezenfelül némely cikket, melyeket, mint azt a Corpus juris mondja: «ezen országunk egyházi főrendűi, országnagyok és nemesek annak előtte és ezen gyűlésben a közhasznóért és békéért ujlag készítettek».

II. Ulászló u. n. farkashidai egyezménye a törvényszerűség minden kellékeivel bir és 20. pontjában a nemzet jogait megvédeni, megtartani és megtartatni ígéri «királyi szavával, keresztény hitével és becsületével».

Ettől az időtől kezdve Corpus jurisunk minden ujonnan beigtatott királynak első törvényczikkéül megörökítve birja hitlevelét, szokás lévén koronázásuk előtt elfogadni a rendek által elejbök terjesztett biztosító szöveget, melynek elfogadása után történhetett csak meg a koronázás. A koronázás után az országgyűlés — melynek a koronázás csak egyik cselekvénye volt — első és legsürgősebb teendőjének tartotta ezen ígéretet beczikkelyezését.

Alkotmánytörténelmünkben páratlan eset Ulászló második hitlevelének kiállítása, melyet azonban nemcsak a maga, hanem ujonnan megkoronázott fiának, a kiskorú Lajosnak nevében is tett a «rendek biztonsága, nyugalma és szabadságuk megtartása végett».¹

A Habsburg-dynastia idejétől kezdve szakadatlan sorát látjuk a hitleveleknek és királyi eskűknek.

I. Ferdinánd hitleveléről ellentétes véleményeket olvashatunk; így pl. Horváth János többször idézett közjogi tan-könyve határozottan állítja, hogy Ferdinánd kiadott ily alkotmánybiztosító oklevelet, míg Nagy Ernő kételkedve említi; de az bizonyos, hogy a koronázáskor eskűt tett a nemzet jogainak biztosítására, a mint ezt a Corpus juris az 1527. évről kelteztve tanúsítja. A király megtartani igéri az egyház, nemesek, városok s a többi lakosok jogait, az ország területeit és törvényeit, ezek közt külön kiemelve András király rendeleteit.

Ezen eskűnek elmondása a következő királyok megkoronáztatásának elmaradhatatlan részét képezte; I. Józsefnek az 1687 : I. t.-czikkbe foglalt eskűmintája azonban, a megváltozott viszonyokra való tekintettel, az aranybulla záradékának a «Ha pedig mi — örökké való hatalmat» részét határozottan kiveszi az épségben tartandó törvények közül.

Józsefnek hitlevelét nem találjuk a Corpus jurisba beigtatva, de az ő rendelkezéséből a trónutódok tartoztak «ezen» biztosítékot kiállítani és erre eskűt tenni. József hitlevelének szavaiból tehát arra lehetne következtetni, hogy az általa

¹ Ferdinándy: «Királyi méltóság és hatalom», 204. oldal. Kovachich: 455—462. oldal.

kiállított hitlevél és eskü szövege szószerint kötelező. Az eskü szövege minden következő koronázásnál a Józsefével azonos, a hitlevélnek is a tartalma.

A Károly által 1715-ben koronáztatása alkalmával a törvénytárba bevezetett hitlevél 5-ik pontja rendeli, hogy a királyok által megerősítendő törvényekhez és szokásokhoz járuljon az I. Ferdinánd törvényeinek élén álló esküminta is. A 9-ik pont ismét kötelességül jelöli ki a később következő királyoknak a «jelen» biztosítás elfogadását; a mi annál inkább figyelembe veendő, mert az előbbi pont a férfi-magzat kihalása esetére biztosítja a rendek szabad királyválasztási jogát, a mit az 1723 : II., illetve III. t.-cz. módosított. Ez a biznysága annak, hogy a hitlevelek és a törvény eme kitétele: «jelen biztosítás» nem betűszerinti értelmében veendő; a hitlevél rendelkezésein is lehet a király és a rendek megegyezésével változtatni, feltéve, hogy alapja, lényege azonos marad a József- és Károly-féle hitlevelek lényegével. A hitlevél módosításának, bővítésének joga kétségbevonhatlan. E jog soh'se veszett ki a nemzet köztudatából; biznyság erre az 1790-iki országgyűlés egyik bizottságának tárgyalása, mely a hitlevélbe fel akarta vétetni a közoktatás előmozdításának, alkotmányos szellemű vezetésének, továbbá a sajtószabadságának biztosítását is. Egyebekben nemcsak az u. n. koronázási eskü maradt hű eredeti szövegéhez, ahhoz, melyet József törvényeinek élén olvashatunk, de a hitlevél is megtartotta alakját és tartalmát, némely jelentéktelen módosítástól és a concret viszonyokra való hivatkozásoktól eltekintve.

Talán nem lesz érdektelen I. Ferdinándnak és I. Ferencz Józsefnek koronázási *esküjét*, valamint utóbbinak *hitlevelét* az alábbiakban közölni:

I. Ferdinánd esküje:

«Nos Ferdinandus, Dei Gratia Rex Hungariae, Bohemiae etc. iuramus per Deum vivum, per eius Sanctissimam Genitricem Virginem Mariam, et omnes Sanctos; Quod nos Eccle-

sias Dei, Dominos Praelatos, Barones, Nobiles, Civitates liberas et omnes Regnicolas in suis immunitatibus, et libertatibus, juribus, privilegiis, ac in antiquis bonis, et approbatis consuetudinibus, conservabimus: Omnibusque justitiam faciemus; Serenissimi condam Andreae Regis Decreta observabimus; Fines Regni nostri Hungariae, et quae ad illud quocunque jure, aut titulo pertinent, non alienabimus; nec minuemus; Sed quoad poterimus, augebimus, et extendemus; Omniaque alia faciemus; quaecunque pro bono publico, honore, et in cremento omnium Statuum, ac totius Regni nostri Hungariae, juste facere poterimus. Sic Nos Deus adjuvet et omnes Sancti.»

I. Ferencz József esküje:

«Mi I. Ferencz József stb., mint Magyarország és társországainak örökös és apostoli királya, esküszünk az élő Istenre, boldogságos Szűz Máriára, s az Istennek minden Szentjeire: hogy az Istennek egyházait, Magyarország és társországainak törvényhatóságait s egyházi és világi minden rendű lakosait jogaikban, kiváltságaikban, szabadságukban, szabadalmaikban, törvényeikben, régi és jó helybenhagyott szokásaikban megtartandjuk, mindenkinek igazságot szolgáltatunk, Magyarország és társországi jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét és területi épségét sértetlenül fentartandjuk, dicsőült II. András király törvényeit (kivéve mindazonáltal azon törvények 31. cikkének záradékát, mely így kezdődik: «Quodsi vero Nos», egészen azon szavakig: «in perpetuum facultatem») megtartandjuk. Magyarország és társországi határait és a mi ezen országokhoz bármi jog és czímen tartozik, el nem idegenítjük, se meg nem csonkítjuk, sőt a mennyire lehet, gyarapítjuk és kiterjesztjük s megteendjük mindazt, a mit ezen országnak közjávára, dicsőségére igazságosan megtehetünk. Isten minket úgy segéljen és annak minden szentjei!»

I. Ferencz József hitlevele :

«1. §. Szentül és sértetlenül megtartandjuk, s királyi hatalmunkkal mások által is meg fogjuk tartatni az 1723. évi I-ső és II-ik törvénycikkekben megállapított királyi trónöröklést; — az 1791. évi III-ik törvénycikk értelmében teljesítendő koronázást; — Magyarország s társországai jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét, szabadságát és területi épségét. Szentül és szigorúan megtartandjuk s királyi hatalmunkkal mások által is megtartatjuk Magyarország és társországai törvényesen fennálló szabadalmait, kiváltságait, törvényszerű szokásait és az eddigelé országgyűlésileg alkotott s dicső Elődeink, Magyarország koronázott királyai által szentesítettett, valamint ezután országgyűlésileg alkotandó s általunk, mint koronázott magyar király által szentesítendő törvényeit, minden pontjaikban, cikkeikben és záradékaikban úgy, mint ezeknek értelme és gyakorlata a király és országgyűlés közös megegyezésével fog megállapíttatni; kivéve mindazonáltal dicsőült II. András 1222-iki törvényének azon megszüntetett záradékát, a mely így kezdődik: «Quodsi vero Nos», ezen szavakig: «in perpetuum facultatem». Mindezek biztosítására szolgálанд azon királyi eskünk is, melyet jelen kir. levelünk tartalmára dicső Elődünk, I. Ferdinánd koronázási eskűje szövegének alapján koronáztatásunk alkalmával le fogunk tenni.

2. §. Az ország szent koronáját az ország lakosainak régi törvényes szokása s a hazai törvények szerint az országban fogjuk mindenkor tartani, s a kebelükből valláskülönbségre való tekintet nélkül választott és megbízott világi személyek által őriztetni.

3. §. Magyarország és társországainak mindazon részeit és tartományait, a melyek már visszaszerezettek s azokat, a melyek Isten segedelmével ezután fognak visszaszereztetni, koronázási eskünk értelmében is, a nevezett országhoz és társországaihoz visszakapcsolandjuk.

4. §. Abban az esetben — melyet Isten kegyelme messze távoztasson, — ha az ausztriai főherczegek mindkét nemének

magvaszakadása, elsőben is a dicső emlékezetű ősatyánk, VI-ik, illetőleg III. Károly; utána dicsőült I. József; végre dicsőült I. Lipót császárok és magyar királyok ágyékaiból leszármazó örökösök kihaltával bekövetkeznék, a királyválasztás és koronázás előjoga az 1723. évi I. és III. törvényczikk rendelete szerint is visszaszáll Magyarországra és társorszáგaira, s ezen országoknál régi szokásaik szerint az sértetlenül megmarad hajdani érvényében és állapotában.

5. §. A mint fentebb az 1. pontban foglaltatik, valahányszor jövendőben ilyen koronázás Magyarországon országgyűléssileg teljesítendő: örököseink és utódaink, a koronázandó örökös királyok kötelesek lesznek mindannyiszor ezen hitlevélbeli biztosítások elfogadását előrebocsátani, arra az eskűt letenni.¹

A hitlevél tehát a királynak ünnepélyes alakban tett ígérete, hogy a nemzet törvényeit és jogait általában és némely fontosságánál fogva kiemelt törvényt különösebben meg fog tartani, koronáját törvényes módon őriztetni, a visszaszerzett vagy visszaszerzendő részeit hazánknak hozzánk kapcsolni (Dalmátia) fogja, biztosítja királyválasztási jogunk feleledését és kötelezi az ezután jövő királyokat ezen alkotmánybiztosítékok kiállítására. Kétszeresen alkotmánygarantia, mert nemcsak önmagában véve az, hanem még biztosít és megerősít oly intézményeket is, melyek külön, magukban is garantiákat képeznek.

A koronázási eskű pedig mindezeknek kivonata, melyben a nemzet jogai a király eskűjének védpajzsa alá vannak helyezve, minthogy a király souverainitási jogánál fogva más sanctióval le nem köthető.

A legerősebb, legmagasztosabb kapocs egy keresztény államban!

Igaz ugyan, hogy a koronázás nagy közjogi jelentősége és alkotmánybiztosítéki jellege erősen kiviláglik abból a nagy gondoskodásból is, melyet a törvényhozás mindenkor reá fordított, valamint egyéb járulékos törvényrendelezésből és intéz-

¹ Lásd: Ferdinándy: «Koronázás és közjogi jelentősége» 24. és 25. oldal és Ferdinándy: «Királyi méltóság és hatalom», 210. és 211. oldal.

ményből, mégis nem akarva nagyon kitérni tárgyalásom medréből, csak röviden említem meg, hogy a korona kezdetben egyháziak őrizetére bízott, melyet azután a koronázás közjogi jellegének előtérbe léptével, világi személyek őrizete váltott fel.

Sok viszontagságon menvén a korona keresztül, több törvény rendeli, hogy Pozsonyban tartassék, csak veszély esetén levén szabad, a nádor felelősségére, onnét más hazai biztosabb helyre vinni. 1791-ben Buda jelettetett ki őrzése helyéül.

A két világi koronaőr a törvényhozótestület két háza együttes ülésben választja valláskülönbség nélkül.¹ Megjegyzem, hogy koronaőr csak született honfi lehet, indigena, jobban mondva: honosított állampolgár nem. A koronára fordított nagy gondnak és a nagy jelentőségnek tudata nyilvánul azon törvényczikkekben, melyek a koronaörök megválasztatását és tisztüknek megszünte esetére az ő, vagy örököseiknek a felelőség alól való felmentésüket tartalmazzák.

A koronázás kötelezettségét az 1687 : II. t.-cz. és azóta minden hitlevél kimondja és megköveteli azt a nemzet alkotmányhú érzülete. Idejét, a múltak s nevezetesen II. József példáján okulva, az 1791 : III. t.-cz. határozza meg: hat hó az eddigi király halálától — illetve lemondásától — számítva; helye, minthogy országgyűlési actust képez, Budapest (1872 : XXXVI. t.-cz.).

A király nejét is megkoronázzák, azaz Esztergom érseke a szent koronával a jobb vállát érinti, a veszprémi püspök pedig az u. n. házi-koronával fejét illeti. Hogyha a trónörökös még apja életében megkoronáztatott, ez által különös törvényhozási intézkedés nélkül kormányzói jogokat nem gyakorolhat; trónralépte után, de mindenesetre 6 hónapon belül összehívandó országgyűlésen beigtattatik a hitlevele, koronáztatása jogán királyi czímmel élhet.² A nemzet a koronázás alkalmából ősi szokás szerint nagyobb pénzösszeget ajánl fel a királyi párnak. Ezen adomány szintén törvénybe czikkelyeztetik.

¹ Ezen kifejezés: «vallás különbség nélkül», kevesebbet jelent, mint a mennyit jelenteni látszik; t. i. csak a catholicus és két protestans vallásra vonatkozik. Dr. Horváth Ödön: «A vallás, mint a politikai jogok gyakorlásának alapfeltétele», 84. oldal.

² Nagy Ernő: «Közjog», 233. oldal.

Uralkodótárs, királyi gyámok szükségességét és jogkörét csak az országgyűlés határozhatja el.

Épp úgy a trónról való lemondás is az 1867: III. t.-cz. szerint az országgyűlés értesítését és alkotmányos hozzájárulását igényli. Régi elv, mely alkotmányunk szelleméből foly, de melyet csak a most idézett törvenyczikk szövegezett először, nehogy ismétlődjék az, a mi V. Ferdinánd és öcscse Ferencz Károly lemondása alkalmával történt: t. i. az ország értesítésének, jobban mondva beleegyezésének, határozatának mellőzése.

És ez igen természetes, hogy az ország hozzájárulása a lemondás érvényességének feltételét képezi; ez is az alkotmány egyik biztosítója.

A koronázás országgyűlési actus, a király a törvényhozásnak, az államnak egyik, a nemzettel egyenrangú tényezője, nagyon természetes tehát, hogy a lemondás se viselheti magán a valamely patrimonialis magántulajdonról való lemondás jellegét, hanem országgyűlési cselekvőségnek képezze tárgyát!

c) A koronázás — hitlevél — koronázási eskű szerepe a magyar közjogban.

Ennek a kérdésnek megítélésénél nem annyira a rideg okoskodás láncszemei, mint inkább az érzelemnek, a történeti kegyeletnek lelkes szívdobbanásai vezethetnek minket a helyes útra. Bele kell pillantanunk az életet mozgó legtitkosabb rugók szentélyébe, meg kell értenünk a néplélek kedélyvilágát, hogy e kérdést a maga teljes jelentőségében felfoghassuk.

Mert a magyar léleknek intézményeihez hű ragaszkodása és érzéke a kegyelethez volt az, mely körülvette a koronát avval a tisztelettel és rajongással, és felruházta avval a csodás erővel, melylyel a political életnek, a történetnek vihardúlta küzdőterén majdnem kilencz századon át, nemcsak hogy megtartotta jelentőségét, de sőt öregbedett tiszteletben és hatalomban.

Feldobban a magyar szív, ha a koronáról beszél s felejt minden bűjút, ha koronáz!

A korona jelentőségének és e fogalom fejlődésének leghűbb

tükre az, hogy e szó — korona — jelentési köre miként tágult. Jelentette kezdetben magát az ékszert és most jelenti a királyt, továbbá az államot, mint királyságot és a főhatalmat.

A koronázás, miként azt az előbbi fejezetben vázolt történeti múlt tanúsítja, kezdetben tisztán egyházi szertartás volt, később a választással egyenragú tényezője az uralkodói hatalom törvényes elnyerésének¹ és végre az örökösödési jognak kiegészítője, betetőzője és érvényesítése.

Mert igaza van Ferdinándynak akkor, midőn Lechnerrel ellentétben vitatja, hogy nem tekinthető törvényes királynak az, ki meg nem koronáztatta magát, bárha az örökösödési igény minden kellékeivel kifogástalanul bír is; és az alkotmány szelleméhez híven következteti Korbuly a *pragmatica sancti*óból, hogy az örökösödési jog magában véve nem elégséges ahhoz a koronázás is.²

A koronázás a kétségbe nem vont örökösödési jognak érvényesítése; bizonyítja ezt az, hogy az uralkodói hatalom teljessé csak a koronázással válik.

A meg nem koronázott király ugyanis nem gyakorolhat két oly fontos felségjogot, melyek nélkül hatalma bizonyára teljesnek nem mondható; privilegiumokat nem osztogathat, törvényt nem szentesíthet, a mint ezt nemcsak a szokásjog, hanem tételes törvényeink is igazolják (1741 : IV., 1791 : III. és XXXII., továbbá Hk. II. : 3.; 1791. : XII.). Az apostoli királyi cím, csak a törvényesen megkoronázott királyt illeti meg ősi szokásaink szerint.

A kiváltságok osztogatása hajdan a legfőbb uralkodói funckiók egyike volt, hisz a privilegiumokon nyugodott a egész 1848 előtti jog, a törvények szentesítése pedig a mai jogéletnek legkiemelkedőbb mozzanata; ebből látható,

¹ Sőt koronkint a koronázás túlszárnyalta a másik tényezőt, a mint erre példa az ifjabb királyság intézménye, a Habsburg-uralkodók nemelyikének trónralépte és maga a kifejezés: királylyá avatás — inauguratio — mely alatt törvényeink a koronázás, t. i. a szoros értelemben vett koronázás, hitlevél-kiadás és esküfétel cselekményét értették.

² Ez utóbbi nézetnek volt híve Deák, és ennek ad kifejezést Concha és Jászó Viktor is; gr. Cziráky azonban a királyi hatalom «*ipso facto*» bekövetkezését állítja.

mily fontos következményei voltak és vannak a koronázás elmaradásának.

A koronát azonosította a magyar közjog a legfőbb államhatalom és a legfőbb tulajdonjog fogalmával; a koronát tekintették minden uralkodói jogok és magánjogok gyökének; forrása volt minden nemzeti tulajdonnak. Ezen sarkaltak a nemesek közjogi: rendi és tulajdoni jogosítványai, valamint az uralkodó legfőbb kegyúri joga.

A korona tagjainak tekintették magukat a nemesek (*membra sacrae Regni Coronae*) és ennek tagja manapság az egész jogokkal bíró nép. A korona megőrizte mindig közjogi jellegét és ez mentett meg a feudalizmus kinövéseitől. A korona — mint azt Szabó Béla: «A magyar korona országainak statusjogi és monarchiai állása a *pragmatica sanctio* szerint» című művében írja — a magyar álladalomnak életműtlen monarchája és ennek csak személyesítője a Habsburg-Lotrings-család elsőszülöttje. Ugyancsak ő a koronát az álladalom tulajdonosának, az álladalmi egység látható jelképének nevezi. Megkülönböztetve az objectiv és subjectiv monarchiai állást, a magyar monarchiai állást tárgyilagosnak tartja, melynek organismusát a korona képezi.

Az Anjouk idejében, midőn az egész nyugat a feudalizmus szélsőségeinek jármát nyögte, kifejlődött nálunk a szent korona tana és ebből a rendiség elve, mely oszlopa volt hazánknak sok évszázad megpróbáltatásai között. A korona kifejezi a nemzet egységét királyával; abban a magasztos szer-tartásban, melyben a nemzet királyának fejére teszi legtisztel- tebb kincsét, a jegyváltás örökszép eszméje nyer kifejezést. Egy testté, egy lélekké lesz a nemzet és király; s a nemzet a maga ősjogából eredő hatalmát átruházza ő reá. Lehet- e szebb symboluma, emlékeztetője a magyar király hatalma átruházott, származékos voltának?!

A magyar király a nemzet akaratából király a nemzetnek, s azért hatalma nem korlátlan; biztosíték erre az, hogy a nemzet kezéből veszi az uralkodás teljességét magá-

val hozó koronát és hogy a nemzet alapjogait hitlevélben és eskűben igéri megtartani. A hitlevél és eskű a magyar alkotmánynak essentiája.

A magyar korona egy; egységes a cselekvény is, melylyel az arra jogosult az egész ország királyává avattatik, egységes a hitlevél, az eskű. S ez reánk nézve nagyon fontos! Mert ennek a megdönthetlen igazságnak pajzsán megtörik a horvát agitátorok okoskodásának minden csalfa nyila.

Magyarország egységes; nincs külön horvát-szlavon souverain királyság! Ennek is bizonyosága és biztosítéka a mi szent koronánk.

A magyar nemzet a koronát tekinti az egész állami élet csúcspontjának; hazájáról mint a «szent korona országairól» beszél.

A trónörökös örökösödési jogának elismerése a koronázás megtörténtében nyer kifejezést. Evvel avatja fel a nemzet őt királynak.

A koronázás a magyar király uralkodása alkotmányosságának jele és biztosítéka; ebben rejlik a különbség a magyar király és az osztrák császár jogi állása között, ez a külső elismerése a király részéről is annak, hogy nálunk nem uralkodhatik úgy, mint osztrák örökös tartományaiban.

A hitlevél és eskű a király erkölcsi felelősségének eszköze, mondja szépen dr. Jászy Viktor; az alkotmánybiztosíték erkölcsi motivuma domborodik itt elő.

Magánjogi sanctio lehetetlenségénél fogva a király erkölcsileg, lelkiösmeretében kötelezi le magát a nemzet jogainak tiszteletben tartására, alkotmányos uralkodásra; ebbe foglalja össze az országgyűlés a királynak és magának emlékeztetőül jogainak legfőbbjeit.

A koronázás alkotmánybiztosítéki jellegének legfőbb mozanata tehát az, hogy csak evvel lép be az uralkodói hatalom teljébe és hogy ígéretet tesz a nemzet színe előtt a nemzet szabadságaira; alkotmánybiztosíték, mert annak tartja és kell hogy tartsa az uralkodói tisztelet és a nemzeti kegyelet!

B) §. Országgyűlés tartásának kötelezettsége.

A magyar király nem patrimonialis birtokjogon, nem is hűbérúrként ül Szent István trónján; a magyar királyság soh'se vesztette el közjogi jellegét.

Ebből foly le vaskövetkezetességgel a királyság korlátozott természete.

A nemzet akarata tekintetett mindig az állami élet minden cselekvősege örök kútforrásának; ebből fakadt a királyság intézménye is.

A magyar királyság nem absolut monarchia; a királyi hatalom nem befejezett egész, hanem csak egy tényezője, fele az állami hatalom teljességének. Ez a «fél» megkülönböztethető, de el nem különíthető! Mert a magyar állam egységes, összeforrott ethikai alany, melynek mindkét «fele», tényezője, t. i. király és nemzet, jobban mondva: király és országgyűlés a legteljesebb egységbe olvadt össze.

«Állam» fogalma alatt a király és nemzet alkotta morális egységet képzeljük;¹ e kettő alkotja a magyar törvényhozást!

Természetes tehát, hogy az egyik tényező a másik nélkül nem fejthet ki oly cselekvőséget, mert az alkotmány értelmében az egész állami hatalom teendője.

Az alkotmánynak lényege, a nemzetnek legfontosabb joga az, hogy csak e két tényező együttes tevékenysége képezi az állami akaratot.

A nemzetnek legsúlyosabb sérelmét képezné, ha a király az országgyűlés mellőzésével tenne olyas valamit, a mit általa személyesen elintézendőnek nem ösmert el az alkotmány, s a miként bitorlásnak és érvénytelennek tekintetnék a királynak minden oly tette, mely ezen korlátot önkényileg megsértette, úgy érvénytelen lenne az országgyűlés rendelkezése is, ha a

¹ «Kossuth Lajos Iratai»-nak V. kötetében (200. oldal) azt mondja: «a mai Magyarország ország, de nem állam;» az 1867-iki kiegyezésnek tulajdonítja azon következményt, hogy Magyarország államközösségbe lépve Austriával, megszűnt állam lenni. Csakhogy hazánk nincs államközösségben Austriával, a minthogy helytelen a kifejezés is: «Osztrák-Magyar Monarchia», vagy a «Monarchia egyik fele» stb. «Oszták-Magyar Monarchia nincs, de van Austria és Magyarország!» (Lásd Nagy Ernő könyvének 430-ik oldalát és dr. Lindner Gusztáv kolozsvári egyetemi tanár jegyzetét!)

törvényhozás egyeteme (király és országgyűlés) jogkörének határait lépte volna át.

Csakhogy, miután az országgyűlés képviselője (persze ezen szót: «képviselő» nem szabad szószerinti magánjogi értelemben venni) a nemzetnek és az állami élet minden mozzanatának, az állami cselekvőség mezején nyilvánuló minden akaratnak eredeti kútfeje a nemzeti akarat, ha nem is mondható, hogy több joga van a nemzetnek, az országgyűlésnek, de bizonyára némely vonása, jellegének némely árnyalata más, mint a királyi hatalomé. Ha ugyanis az állami élet két tényezője közül az egyik megszűnt, nem létezik, vagy működésében fennakadást szenvedett, a másiknak kötelessége ezt helyreállítani, illetve addig is pótolni a hiányt, végezve az államhatalmi funkciókat.

Tehát, ha a király kiskorú, az országgyűlésnek teendője a főhatalom gyakorlásának módját meghatározni, tehát pl. nádort vagy gyámot rendelni, viszont, ha az országgyűlés nincs együtt, vagy nem létezik, t. i. lejárt az öt évi cyclus, vagy feloszlatott, akkor a király fogja összehívni, illetve addig is szükségrendeletet adhat ki, a mint erre példát mutat az 1868: XLI. t.-cz. és 1886: XX. t.-cz.

De e két jogkör közt lényeges különbség van; mert míg a nemzet saját jogán intézkedik, addig a király minden cselekvőségénél előtérbe lép a királyi hatalomnak a nemzet ősakaratából való származékos volta.

A királyi hatalom korlátja az országgyűlés jogköre. Az országgyűlésnek nem is annyira jogköre ez, mint inkább kötelessége. Kötelessége a nemzet irányában.

Nagyon természetes tehát, hogy a nemzet alkotmányt féltő gondoskodással tartotta fenn az országgyűlés hatáskörét, hisz ebben a maga jogainak legerősebb biztosítékát látta. Sőt ez több, mint alkotmánybiztosíték, ez maga az alkotmány!

Az uralkodó nem törhet a nemzet alkotmánya, jogai ellen, mert szemben fogja magával találni az országgyűlést; az ennek elkerülésével kiadott rendelete pedig semmis, érvénytelen. Az

országgyűlés pedig — legalább fel kell róla tételezni, mert ez a hivatása — őre, bástyája a nemzet jogainak. Az a szabály pedig, t. i. a törvény, melyet a király és országgyűlés — a megkívánt formaságok mellett — együttesen alkotnak, érvényes, bárha esetleg végeredményében káros is a nemzet jogaira.

Történelmünk minden lapján előtűnik az országgyűlés tartásának fontossága és az arra fektetett nagy gond.

A nemzet soh'se tekintette törvényesnek nralkodójának saját elhatározásából kiadott oly rendeletét, mely kívül állt a felségjogok keretén; ha történt ily alkotmánysértés, elégületlenséget, olykor felkelést okozott.

Történelmünk számtalan példát nyújt erre, s minden ily példáját nemzeti elkeseredés és elégületlenség moraja, gravaminális panasz és szabadságharczok kardcsattogása kísérte.

Ezer év története mutatja, hogy a nemzet követelte, hogy ne királyi rendeletekkel, önkényű parancsszavakkal kormányoztassék az ország, hanem törvényekkel; ebben látta a nemzet a maga állami jellegének és souverainitásának bizonyosságát és bizonyítását!

A vérszerződés harmadik pontjától kezdve, az 1867: X. törvényczikkig, egy ezredéven át nem mutat ez elv érvényessége a legcsekélyebb megszakítást sem!¹

Az aranybulla I. czikke, az 1471: I. t.-cz.; 1498: I. t.-cz.; 1563: III. t.-cz.; 1655: XLIX. t.-cz.; 1715: XIV.; 1791: XIII.; 1827: V.; 1848: IV.; 1867: X. t.-cz.; 1886: I. törvényczikkek az országgyűlés tartásának kötelezettségét mondják ki!

Az 1563: III. t.-cz. az országgyűlés teendőiről azt mondja: «hogy nem annyira a kirovás végett, mint a közsérelmeknek nyilvánítása és az ország egyéb, annak javát és nyugalmát illető ügyeinek tárgyalására szokott hirdettetni és tartatni; az 1715: XIV. t.-cz. az ország közgyűlésének tartását az ország sérelmei felfedezésének üdvös szere gyanánt tiszteli;

¹ A Szt.-István alatti kir. tanács is egy neme az országgyűlésnek. Lásd Kovachich: «Vestigia Comitiorum» 10. és következő lapjait!

az 1791 : XII. t.-cz. pedig szabatos, szép szavakkal fejezi ki a törvényhozás két tényezőjének együttes jogkörét és az abban rejlő alkotmánybiztosítékot, midőn benne elősmeri Ő felsége, hogy Magyarországon és hozzátartozó részeiben a törvények hozásának, magyarázásának és megszüntetésének joga a törvényesen megkoronázott király és az országgyűlésre egybesereglett karok és rendek *közös* joga lévén, *országgyűlésen kívül nem* gyakorolható; és kegyesen kinyilatkoztatja, hogy az ország rendeinek ezen jogát sértetlenül megtartandja és mikép az dicsőült elődeitől reászállott, felséges utódaira is sértetlenül átszállítandja, biztosítván az ország rendeit, hogy Magyarország s hozzátartozó részei rendeletek vagy úgynevezett *patensek által*, melyek az *ország törvényszékeinél különben sem fogadtatnak el*, soha sem fognak kormányoztatni».

Az 1791 : XIII. t.-cz. a király tisztvéé teszi a felett való gondoskodást, hogy az országgyűléseken a sérelmek orvosoltassanak és a hozott törvények végrehajttassanak.

Az országgyűlések hol évenként, hol csak harmadévenként hivattak össze; jelenleg az 1886 : I. t.-cz. értelmében 5 évi az országgyűlés, 5 ülészakkal.

Helyét régibb törvényeink más- és máshová határozták, de a törvényileg meg nem jelölt helyen tartott gyűlés is érvényesnek tartatott, ha egyéb törvényességi kelléke fennforgott — csak a haza határain belül lett légyen!

Jelenleg Budapest a székhelye, minthogy országgyűléseink állandó jelleget nyertek.

Érdekes kérdése alkotmányunknak, hogy ki van jogosítva országgyűlés egybehívására?!

Történelmünk tanúsága szerint nemcsak a király — akár meg volt koronázva, akár nem — hanem ennek nem létében első sorban a nádor, illetve a néhai király anyja, özvegye, sőt egyes főurak által összehívott gyűléseket is érvényeseknek tartott a köztudat; sőt erős alkotmánybiztosítékul kimondja az 1608. k. e. III. t.-cz., hogyha a király késlekednék a nádori szék betöltésével egy éven túl, akkor annak eszközlése végett

az országbíró, illetve ennek nem létében a tárnokmesternek kötelessége országgyűlést összehívni.¹

Manapság a király kötelessége és joga az országgyűlés egybehívása, még ha nincs is megkoronázva. De ha a király kiskorú és országgyűlést kell összehívni, hogy a gyám kirendeléséről gondoskodják, előáll a nehézség, ki hívja össze?! Lechner szép fejtegetésének eredményeképpen arra a következtetésre jut, hogy akárki hívja is össze, ez esetben érvényes lesz; esetleg a ministerium hívná össze, teszi hozzá Lechner.

Az egybehíváson kívül az elnapolás, évi ülészak berekesztése és a felosztás szintén felségjog, mely utóbbit az összehívandó országgyűlésre való tekintettel, korlátok közé szorított az 1868: IV. t.-cz.

Hajdan a politicalai viszonyok változása szerint váltakozva, hol személyesen, hol követeik által jelent meg a nemesség; a városok képviseltetésének nyomaival csak az Anjouk korában találkozunk.

1608. óta megállapodott szervezetet nyert az országgyűlés: felső- és alsó-táblára oszlott rendi alapokon nyugodva; 1848 óta a népképviselési rendszer érvényes kerületenkinti választással és — ellentétben a 1848 előtti állapotokkal — utasítás nélkül. Egyik legfőbb garantialis vonása a nyilvánosság kötelezettsége.

Hatásköre átkarolja úgy a törvényhozói, valamint a végrehajtó és a kormányzói hatalom területét; természetesen a törvényhozói hatalom területét legerősebben.

¹ Ferdinándy: «Királyi méltóság és hatalom»: 244. oldal.

C) §. Az országgyűlés azon joga, hogy a hatalmi eszközöket megtagadhatja a kormánytól.

A királyi hatalom korlátolt voltának következménye, hogy a korona a céljainak létesítéséhez szükséges eszközöket nem pusztán saját akaratából teremti elő, hanem azoknak előállításánál kötve van az állami hatalom másik tényezőjének hozzájárulásához. Hiszen az abszolút hatalomnak főjellemvonása épen az, hogy minden célját és minden eszközét maga választja.

A mennyiben tehát alkotmánybiztosíték a magyar királyi jogkör korlátoltsága, annyiban alkotmánybiztosítéki hivatást tölt be az országgyűlés azon joga is, hogy alkotmányos elhatározása nélkül a kormány pénzügyi terhet nem róhat az országra, se ujonczokat ki nem állíttathat.

Szabályszerű tárgyalás utáni szabályszerű határozata a törvényesség minden kellékeivel egybegyűlt országgyűlésnek királyi szentesítéssel törvénynyé emelve adhatja csak meg a kormánynak a jogot, hogy mindennemű pénzügyi terhet, tehát adót, adómódosítást, kényszerkölcsönt, illetékeket követeljen, az állami vagyon állását megváltoztassa és a polgároktól személyes katonáskodási kötelezettséget kívánjon.

Az 1848 : III. t.-cz. 37. §. rendelkezése szerint a kormány évenként köteles költségvetést és a pénzügyi év végén zárszámadást az országgyűlés elébe terjeszteni, csak a megszavazott költségvetés értelmében lehetőleg kormányoznia és csak, ha a zárszámadás, melyet a számvevőszék állított egybe, jóváhagyatott, vagy ha az esetleges eltérésekre vonatkozólag felmentést nyert, tett eleget a kormány kötelezettségeinek.

Az országgyűlés ezen joga nemcsak pénzügyi tekintetben fontos, előmutatván az állam gazdasági életének, rendezett vagy rendezetlen financialis viszonyainak, szükségleteinek, tehát haladásának fokát, erejét, hanem fontos alkotmányjogi szempontból is, mert ez a kormánynak programját tárja az országgyűlés és a közönség elé, ennek tárgyalásánál nyilván-

nítja az országgyűlés is, hogy a kormánytól minő kormányozási irányt és cselekvőséget kíván, hogy minő haladási irányt szab az állam elé és meg vagy meg nem szavazása által fejezi ki bizalmát, illetve bizalmatlanságát a végrehajtó hatalom iránt.

Mellőzve annak a pénzügytani kérdésnek fejtegetését, hogy mely budget-rendszer helyesebb: az állandó vagy mozgó, a brutto vagy netto, valamint azon political igazság kétségbevonhatatlanságának magyarázatát, hogy a budget megtagadása nem political öngyilkosság, hanem a nemzetnek legerősebb önvédelmi fegyvere a kormány túlkapásai, absolutisticus vagy máskülönbön veszélyesnek látszó törekvései ellen, elégnék tartom itt annak a megemlítését, hogy az országgyűlésnek megnyitása után legelső és legfontosabb teendője a költségvetési törvényjavaslatnak, vagyis az állam szükségleteit és ezeknek fedezésére kívánt bevételeket, illetve kiadásokat felmutató tervezeteknek tárgyalása.

Ha az év végéig törvényerőre emelkedik, akkor január 1-től ez képezi a kormány működésének «alaki» törvényét,¹ ha nem, akkor felhatalmazást — indemnyit — köteles a parlamenttől kérni, mely a költségvetési törvény megszavazásáig az eddigi államháztartási törvény érvényét hosszabbítja meg.

Vajjon az országgyűlés rendelkezései megtartottak-e, a költségvetési törvény intézkedéseinek engedelmeskedtek-e a miniszterek, arra az u. n. zárószámadás adja meg a választ, alkalmat adva a parlamentnek arra, hogy criticát és ítéletet mondjon a kormány működése felett.

Ha a kormány iránt nem viseltetik bizalommal, illetve, ha meg akarja fosztani absolutismusának eszközeitől, ha meg akarja menteni a nemzet jogait, érdekeit, ha nem akarja követni azt az irányt, melyet a kormány szeretne elébe tűzni, akkor a budgetet meg nem szavazza. A kormánynak nem lévén eszköze a kormányzás folytatásához, kénytelen lemondani; ha mégis

¹ «Alaki» törvénynek nevezetik, mert nem teljesítendő betűszerintű rendelkezése; t. i. pl. azért, hogy valamely cél kevesebb költséggel is elérhető, mint azt a budget-törvény feltételezte, nem kell mind azt az összeget rá fordítani, a melyet a törvény erre szánt. Tehát a költségvetési törvény nem parancs, hanem tervezet.

eszközölne valamely kiadást, vagy beszedne valamely bevételt a költségvetési törvény megtagadása daczára, ez a legnagyobb fokú törvénytelenység lenne!

Ezen a ponton érintkezik e kérdés a kormány felelőségének és a törvényhatóságok ama jogának kérdésével, melyről alantabb lesz szó.

A budget-jog kijátszásának megakadályozására rendeli az 1867 : X-ik törvénycikk egyetlen paragraphusa, hogy ha a király felségjogánál fogva a költségvetés és zárszámadás feletti határozathozatal előtt oszlatta, rekesztette vagy napolta volna el az országgyűlést, még ugyanebben az évben és pedig oly időre összehivandó, hogy e két kérdés még az év végéig tárgyalathassék.

Hogy a zárószámadás betérjesztendő a parlament elé és hogy ez e felett tanácskozni, ezt el vagy el nem fogadni jogosítva van, az szükségszerű folyománya a költségvetés feletti határozathozatal jogának. Hogy mindkettőt nemcsak elfogadni, hanem elvetni is joga van, az az állam önrendelkezési jogának és az országgyűlés államhatalmi tényezői voltának következménye; csonka lenne e nélkül az országgyűlési jogkör és absolut lenne a királyi hatalom.

Az ujonczelőállítás is hatalmas eszköze és ereje az államéletnek, természetes tehát, hogy ezt országgyűlési hozzájárulás nélkül nem gyakorolhatja a kormány. Hosszú sora a törvényeknek — melyek közül, minthogy az állandó hadseregre vonatkoznak, csak az 1715 : VIII. t.-cz., 1791 : XIX. és az 1867 : XII. törvénycikket említem — rendeli, hogy az országgyűlésnek joga a hadsereg kiegészítése, az ujonczmegajánlás.

D) §. Az országgyűlés önkormányzati joga.

Az országgyűlés közjogi s nevezetesen alkotmányt védő szerepének tárgyalásánál nem szabad megfeledkeznünk önkormányzatáról sem.

Államhatalmunknak egyik tényezője lévén, ellenkeznék függetlenségével, nagytekintélyű és -fontosságú hivatásával, ha működésének szabályait egy más, kívüle, vagy talán éppen felette álló hatalomtól nyerné.

Az országgyűlés tartását és szervezetét törvény rendeli és határozza meg, de beléletének szabályait önmaga. Hiszen, ha pl. a korona, illetve a kormány szabná meg egész terjedelmükben a tárgyalandó minden kérdést és a tárgyalásnak módját, a határozathozatal-elfogadás, illetve -elvetés eshetőségeit, a parlamenti tagok felelőségét, fegyelmi ügyeit, bizonyára nem állítana önmaga ellenében korlátot, az országgyűlést nem ruházná fel oly önálló, őseredeti jogokkal, mint a melyekkel jelenlegi szervezete mellett bir, s teljesen illusoriussá válnék annak közjogi s nevezetesen alkotmánybiztosítéki feladata.

Az országgyűlésnek ezen széleskörű jelentősége a parlament eredeti jogán gyökeredzik; t. i. a képviselőkben maga a nemzet jelenik meg törvényhozásra szervezve, nem pedig magánmegbízottak; csak természetes tehát, hogy az országgyűlés nem tekinthető tanácskozó-szervnek, melynek minden lépését egy más közeg, egy más hatalom által rendelt szabályzat kötné meg, hanem önálló alanyként maga állapítja meg életének irányát és módját.

Ezt kimondják törvényeink is, nemcsak a szokásjog hagyományai. Elég e tekintetben az 1848: IV. t.-cikkre hivatkoznunk.

E tekintetben nevezetes rendelkezése az országgyűlés ügynevezett házszabályainak, hogy a már elvetett indítványt ugyanazon ülészak alatt újból tárgyalni nem lehet.

Evvel a rendelkezéssel elejét vették annak, hogy a kormány a már eldöntött kérdéseket a neki legalkalmasabbnak látszó időpontban ismételve előhozva, a törvényhozásnak világosan kifejezett akarata ellenére törvényt emeltesse sikerült taccával.

E) §. Szólásszabadság; főképen az országgyűlési tagokra vonatkozólag.

Az ember egyik legfőbb kincse gondolatainak és ezek közlésének szabadsága. Bátran állíthatjuk, hogy e nélkül nem képzelhető társas érintkezés, annál kevésbbé állandó szerves közület, tehát nemzeti vagy állami kapocs.

Lelkünkbe, természetünkbe beleoltotta az isteni kéz kitörölhetlenül a vágyat: agyunk, érzelmeink működésének kifejezést adni; az emberi méltóság legszentebb jogainak egyike: ennek szabadsága!

A szólásszabadság magában foglalja a szabad vélemény és ítélet jogát is. Ez alapja minden társadalmi és állami életnek. Igaz ugyan, hogy az általános műveltségnek meglehetősen magas foka szükséges ahhoz, hogy ennek nélkülözhetlenségét belássák és századokig tartó küzdelemnek kellett lefolynia az alkotmányos titkolódzás, a gondolat lenyűgözésének setétsége, a szabadságtól való félelem és a felvilágosodottság között, hogy diadalra jusson a gondolatszabadság magasztos elve, de manapság az életnek egyetlen egy hullámcsapását se bírná ki az oly intézmény, melynek köréből számúzve lenne a vélemény szabadsága; annál nagyobb tehát az államéletére vonatkozó jelentősége e szabadságnak, melynek fényes győzelmi útját a világtörténelem lapjain a gondolatszolgátság békóitól gyötört államnak bukása és a szabadság elvét hirdető nemzetek dicső fennmaradása, megerősödése jelzi.

A gondolatok, ítéletek tüzeiben edzik és tisztul meg az eszme és erősödik meg az intézmény! A szólásszabadság, a mint egyrészt általános, velünk született emberi jognál fogva megillet mindenikünket, úgy a benne rejlő nagy erkölcsi erőnél fogva tiszteletreméltó alkotmánybiztosítóka a nemzet jogainak.

A szólásszabadság és az evvel járó nyilvánosság morális korlátja a végrehajtó hatalom jogkörének és bírálója tetteinek. Ha a kormány túllépi jogainak keretét és a nemzet szabad-

ságainak terére lép ellenséges szándékkal, a honpolgároknak gondolatnyilvánítási joga felébreszti a nemzetben szunnyadó erkölcsi erőt és tiltakozásának lángszavával, criticájának fegyvereivel visszaveri támadóját.

Erre vezethető vissza a nemzetek minden önvédelmi harcza, vívták bár azt akár pusztán szellemi fegyverekkel, akár materialis erővel.

De ha nem is jutott a nemzet elégületlensége egész az activ ellenállás pontjáig, már magában véve az a tudat, hogy erre joga van a nemzetnek, ez a félelem a critica és véleménynyilvánítás szabadságától, tilalomfát állít a végrehajtó hatalom önkénykedése ellen.

Ha igaz az, hogy minden honpolgárt megillet a gondolatnyilvánítás joga és hogy mindegyikünknel nagy ennek jelentősége, úgy kétszeresen igaz az, hogy a parlament tagjait el se lehet képzelni a szólásszabadság legteljesebb joga nélkül.

Hiszen igaz, hogy a kormánynak ellenőre az egész magyar nemzet, de az is igaz, hogy első sorban és szervezeténél fogva legtökéletesebben az országgyűlésnek képezi ez legfontosabb kötelességét.

Az országgyűlés van arra hivatva, hogy az állam életét lehetővé tegye, jelenét, jövőjét meggondolva és megvitatva; eszközeinek előteremtéséről gondoskodik akár közvetlenül, akár közvetve: a kormány által; természetes tehát, hogy ezt a megbeszélésnek teljes nyíltsága, a véleménynyilvánítás jogának csonkítatlan gyakorlata nélkül nem eszközölheti.

Az országgyűlés szólásszabadság nélkül egy képtelenség, egy önmagának ellenmondó és önmagát lehetetlenítő intézmény volna! Elösmeri ezt az észjog, a politica és elösmeri törvényeink számtalan czikke.

E jog az országgyűlési tagokra vonatkozólag sokkal tágasabb körű; mert az u. n. «mentelmi jog» nemcsak a szólásszabadságot jelenti, hanem a tagok bizonyos cselekvényeinek mentességét is. Ugyanis a mentelmi jognak ugyan nem törvényileg, de országgyűlési határozatban elfogadott jelentése szerint (1867. novem-

ber 18-án kelt határozat): «1. a mit az országgyűlési tag, mint ilyen, a házban és házon kívül mond vagy tesz, azért csak az országgyűlés és pedig annak azon háza által vonatik feleletre, a melyhez tartozik. 2. A mit az országgyűlési tag nem mint olyan és nem törvényhozói hivatásának gyakorlása körében mond vagy tesz, azért csak a ház engedelmével állíthatatik bíró elé, csak a ház engedelmével vonathatik közkereset alá s a tettenérés esetét kivéve, csak a ház előleges engedelmével záratható el».¹

Az országgyűlési tag tehát, ha mint ilyen mond vagy tesz valamit, ezért más hatóságnak, mint saját parlamentjének számot adni nem tartozik; ez a mentelmi jog szűkebb értelemben; és ha valamit nem mint országgyűlési tag mond vagy tesz, azért ugyan felelőre vonhatja őt a közhatóság, de csak a ház engedelmével; ez a sértetlenség joga.

Tehát a képviselő és főrendiházi tag mentelmi joga magában foglalja nemcsak a szólás, de a cselekvés szabadságát és védi nemcsak a házon belül, de azon kívül is, akkor is, ha nem mint képviselő, vagy főrend járt el; csak hogy míg a hivatásával járó szólás- és cselekvési szabadsága teljes mentességet élvez, addig az általa, mint privát-ember által elkövetett cselekedet voltaképen nincs kivéve a *hatóság* bíraskodási hatalma alól, csak a bíraskodási eljárás, mód, illetve ennek engedélyezése tekintetében élvez kiváltságot.

Az eljáró bíróságnak, hatóságnak tehát engedélyt kell kérnie a háztól, illetve annak megfelelő bizottságtól, hogy az illető képviselő, vagy főrend ellen bünyügyi eljárás, vizsgálat indíthatassék. E kérelmet az 1896: XXXIII. t.-cz. 40. §. szerint a bíróság a főügyész útján terjeszti a ház, illetve annak bizottsága elé.

A mentelmi jog a leghatározottabb közjogi jogosítvány, mely nem annyira a képviselő, illetve a főrend, hanem inkább az országgyűlés méltósága, tárgyalásainak zavartalansága és jogainak biztosítása érdekében létezik. Tehát ennek a jognak gyakorlása vagy nem gyakorlása nem függ az országgyűlési tag

¹ Nagy Ernő: «Közjoga», 283. oldal.

tetszésétől; arról le nem mondhat. Minden erre vonatkozó eljárás hivatalból eszközendő.

A mint láttuk, ennek a jognak szabatos, törvényi meghatározásával nem birunk; a gyakorlat számos nehézséggel küzd annak megállapításánál: vajjon a képviselő, illetve főrendiházi tag melyik tette avagy beszéde vonható a mentelmi jog pajzsa alá, azaz: mikor jár el az országgyűlési tag «mint ilyen», és mikor mint magánember.

A különbség megállapításának nehézségénél, az árnyalatok finomságánál fogva a politikai viszonyok és pártállások, a pártérdekek lépnek előtérbe, igen gyakran a kérdés konkrét eldöntése alkalmával. Azt hiszem, helyesebben járunk el, ha mindannyiszor inkább kiterjesztőleg magyarázzuk e fogalmat, e jogot, semmint ha nagyon szűkkeblűen; oka ennek a képviselői, főrendi állás függetlenségének nagy jelentősége!

Inkább legyen nagyobb, esetleg túlságosan nagy e mentelmi jog védőpajzsa, semhogy az országgyűlési tag minden tettébe beleavatkozhassek a bíróság vagy bármely közhatalóság, mert akkor megsemmisülne az országgyűlés függetlensége, és a tag kapu nyitná a végrehajtó hatalom direct vagy indirect önkénykedéseinek!

Azonban, midőn a hatóság — bíróság — a mentelmi jog felfüggesztését kéri valamely bűnvádi ügyben, a ház, illetve annak illető bizottsága csak azt vizsgálhatja, nem forog-e fenn zaklatás. Ha a kérelem ment a zaklatás minden gyanújától, az országgyűlési tag kiadandó, mert az országgyűlés a saját tekintélyének ártana, megsértené az önmaga által alkotott törvényeket, és megcsorbítaná a jogrendet és jogi egyenlőséget, ha a bűnös képviselő vagy főrend bűnének elpalástolója-, védelmezőjeként tünnék fel. Az u. n. «delegatio» tagjainak mentelmi jogát az illető országgyűlés, ha pedig ez együtt nincs, azon bizottság, melyhez tartoznak, függeszti fel.

Nevezetes alkotmánybiztosíték nyílik abban, hogy az országgyűlési tag védve van a végrehajtó hatalom önkénykedései ellen; hiszen vége lenne az országgyűlés politikai jelentősé-

gének és evvel a nemzet jogainak, ha a kormány bármely perczben elfogathatná a neki nem tetsző képviselőt, főrendiházi tagot, vagy az országgyűlésen és a bizottságokban mondott beszédeiért, criticájáért, melylyel talán épp a kormány alkotmányellenes törekvéseit leplezte le, — védve a nemzet jogait, — perbe foghatná, mint a hogy erről hajdani országgyűléseink annyi szomorú emlékű felségsértési, hűtlenségi pere és Draskovics országbíró 1687-ki esete is tanúskodik.

F) §. A kormány felelőssége.

A tetteknek becsét a felelősség adja meg. Oly tett, mely minden erkölcsi felelősségtől mentesen az önkény vak szenvedélyéből pattan elő, nem hordja magán a moralis érték jellegét; de a melyet a megfontoltság és moralis öntudat, azaz a felelősség érzete kísér, az magasabban áll, az tökéletesebb.

A felelősségnek két főalakzatát különböztethetjük meg; az erkölcsi felelősség, vagyis az önmagam előtt való felelősség, az ember gondolatainak, cselekvényeinek saját benső lelki világával, lelkiösmeretével szemben való viszonyát szabályozza, míg a tágabb értelemben vett jogi felelősség az embernek csak cselekedeteire — még pedig csakis a külvilág intézményeivel szemben — vonatkozik. Ez utóbbi ismét vagy szűkebb értelemben vett jogi felelősség, melyet a magánjogi és büntetőjogi felelősség alfajai alkotnak, vagy politicalai.

A kormány felelősségéről szóló kérdés a modern közjognak legfontosabb fejezete, mert ehhez fűződnek manapság az alkotmányi jogok legerősebb garantiái.

Ennek a tételnek magyarázatánál is a magyar királyság korlátolt, alkotmányos jellegéből kell kiindulnunk; ez és a szent korona tana adja meg a ministerium felelősségének kérdésénél a politicalai magyarázatot.

A király nem lévén absolut fejedelme az országnak, nem kormányozhat kénye-kedve szerint, hanem az ország törvényeihez, törvényerejű szokásaihoz kell ragaszkodnia, a mint azt számos törvényünk hangoztatja és alkotmányunk ezer éves szelleme követeli.

Törvényhozásunkban királyságunk első századaitól kezdve nyomát találjuk annak az elvnek, mely megköveteli, hogy a király ne önkényileg, hanem törvényeink szerint és tanácsosok meghallgatása mellett kormányozza az országot.

Hogy csak a legkiemelkedőbb mozzanatait említsem meg ezen elv történeti fejlődésének,¹ megjegyzendőnek tartom az

¹ Részletesen tárgyalja ennek történeti fejlődését Polner: «A végrehajtó hatalom a magyar alkotmányban» című dolgozata 80. és következő lapjain.

1291 : IX. törvényczikket, továbbá az 1298 : XXIII. törvényczikket, mely utóbbi a királyi tanácsosok meghallgatását rendeli. A tanácsosok intézménye fejlődött elannyira, hogy II-ik Ulászló hitlevele némely királyi jogoknak gyakorlását ezeknek beleegyezéséhez köti, az 1507 : V. t.-cz. és VII. t.-cz. pedig kimondja, hogy az ország ügyeit a király a tanácscsal együtt intézze el, érvénytelen lévén az ő tudtuk nélkül hozott határozata (V. t.-cz. 1. §.); és a tanácsnak azon tagját, ki az ország szabadsága, java, alkotmánya ellen törne, a legközelebbi országgyűlésen ülnöktársai feljelentsék, hogy megfenyíthető lehessen. (VII. t.-cz.)

A Habsburgok alatt, hogy az alkotmányos kormányzást megvédjék az absolutismusnak, avagy az osztrák udvari magistratusoknak veszélyeitől, ismételve rendeli a törvény, hogy a király magyar tanácsosok meghallgatásával éljen s hogy a felállítandó magyar tanács, illetve kamara független legyen a bécsitől.

De mindhiába; a határozat és a fejedelmi ígéret a papiroson maradt. A magyar tanács, jobban mondva a kamara beleolvasztatott az osztrákba, s a magyar tanácsosok állása, hivatása illusoriussá lett. Kifejlődött ugyan a végrehajtó hatalomnak három közege, a királyi kormányzat három szerve: a magyar királyi kancellária a felségjogok gyakorlásának közvetítésére, a m. kir. helytartótanács a beligazgatás területén való javaslattétel jogával és a pénzügyi kamara az államháztartás vezetésére, de ezeknek függetlensége csak névleges volt, felelősségükről pedig — minthogy tökéletesen azonosítottak a királyi méltóság fogalmával — említést se volt szabad tenni felségsértés bűnének gyanúja nélkül.

A mint látjuk: a tanácsosok, illetve a kormány jogkörének és felelősségének elve ezeréves multra tekint vissza; hogy a gyakorlati viszonyok nehézségei gyakran elhomályosították, mellőzték az elvet — azt tagadni nem lehet; de az elv mégis fennállott, ha máshol nem, legalább a rendek gravaminális panaszaiban, a nemzet köztudatában.

Az imént említett törvények nem «kormányról», hanem «tanácsosokról» beszélnek; jellemzi ez a múlt századok királyi kormányzásának, uralkodásának személyes jellegét. Ezen személyes jelleg miatt másban nem kereshetnek a rendek alkotmánygarantiát, mint a tanácsadás megkövetelésében; ez pedig igen gyöngye biztosíték volt, hisz a tanácsadás benső motivuma a tettnek, az akarat elhatározásra van csupán befolyással, de kideríteni, ellenőrizni majdnem lehetetlen. Az 1507-iki törvény azon rendelkezése pedig, hogy ülnöktársai fedezzék fel a rossz tanácsadó kilétét — illusorius intézkedés!

Midőn az 1848: III. t.-cikk az eddig létezett három dicasteriumot eltörölte és a független felelős magyar ministeriumot létesítette, nem teremtett új elvet, csak a régit öntötte megfelelő, szabatos formába, de tökéletesítve és a mi fő: ellátva sanctióval!

Tökéletes alkotmánybiztosíték tehát a ministerium felelőssége, mert sanctióját megalkotta a törvény, midőn kimondta a 3. §-ban, hogy a végrehajtó hatalmat a miniszterium által gyakorló királynak rendelete csak akkor érvényes, ha a Budapesten székelő miniszterek valamelyike által is aláíratik, azaz ellenjegyeztetik. A 4-ik §. a miniszterek felelősségét mondja ki hivatalos eljárásukért és az ellenjegyzett rendeletekért. A 32-ik §. a feleletre vonatás eseteit szabja meg; a következő szakaszok pedig ennek módját; a 37-ik a költségvetés és zárószámadás beterjesztésének köteleességét. Ezen törvénycikket némi tekintetben módosítja, kiegészíti az 1867: VII. t.-cz. 1. §-a és 2. §-a, mely a nádorválasztás elhalasztása mellett a végrehajtó hatalomnak a király által személyesen való gyakorlását rendeli, még akkor is, ha nem tartózkodnék az országban. Természetesen e kifejezés: «személyesen», nem a ministerium mellőzésére vonatkozik, hisz világosan fenn van tartva a ministerium, hanem a nádori méltóság felfüggesztésére.

A ministerium felelősségének tételénél sok érdekes kérdés merül fel, első sorban a kormánynak közjogi helyzete. A kormány a királynak avagy a nemzetnek szerve-e?

Ha egyáltalán szabad a királyt és a nemzetet egymástól

ily mereven elválasztani, hogy mindkettőnek egymással szemben külön közegeket adunk, kétségtelen, hogy a kormány a felségnek közege, hisz a törvény is azt hangsúlyozza, hogy a király a ministerium által kormányoz, csak hogy mivel a király és nemzet összeforrott ethikai egységet képeznek, mivel a ministerium közjogi intézmény, és mivel a végrehajtó hatalom nem képezi a királynak kizárólagos jogkörét, hanem a nemzetnek, illetve az országgyűlésnek is van kormányzati functiója, nem vehetjük tagadásba, hogy a ministerium hatalmában, functiójában nemcsak a koronának, hanem a nemzetnek hatalmából és jogából is érvényre jut egy sugár, hogy közjogi — mondhatnám — alárendelti viszonyban áll az országgyűléssel szemben is.

Polner Ödön: «A végrehajtó hatalom a magyar alkotmányban» cz. művében a ministert mint önálló és mint segéd-szervet különbözteti meg, a szerint, hogy a ministerek valamely cselekményüket saját elhatározásukból vagy a király akaratából követik-e el. De hozzáteszi azonnal, hogy ezen önelhatározás csak viszonylagos, a mennyiben a király ezt bármikor megszüntetheti, tehát a királynak csak meghatalmazott helyettesei.

A ministerek — mondja Polner — midőn mint segéd-szervek járnak el, előkészítik a királyi rendelkezéseket, közreműködnek azok kinyilvánításánál és foganatosításánál; az ellenjegyzés a kinyilvánításnak egy mozzanatát képezvén.

Véleményünk szerint a ministerium önálló szervként nem tekinthető; vagy a koronának közege, vagy a nemzetnek — ezen megkülönböztetést a fenti értelemben véve. A midőn mint a király közege szerepel — pl. a kinevezéseknél, ezen jog a felségjogokhoz tartozván — jobban szembe tűnik ez a megbízotti, ez a származékos viszony; midőn mint a nemzet functionariususa szerepel, kevésbé. Utóbbiakra példákat mutat azon megbízatás, melyben a minister a törvényhozás — nem a király — részéről részesül; pl. midőn valamely törvény végrehajtásával megbízatik, vagy midőn pl. a törvény felhatalmazza őt, hogy egy bizonyos ügyben meghatározott tartalmú rendeletet bocsásson ki stb. Legfeljebb ez utóbbi eljárása nevezhető

önállónak, minthogy nem lép annyira előtérbe a ministeri jogkör származékos volta és csak ez alapon lehetne a minister felelősségét saját tetteiért, rendeleteiért, működéséért és a felség rendeleteiért való felelősségre elkülöníteni.

Polner abból, hogy a végrehajtó hatalom a királyt illeti, arra a merész következtetésre jut, hogy a király azokra az ügyekre vonatkozólag is adhat a ministereknek utasítást, ellentétes rendeletet, melyeknek megtételére őket egy bizonyos törvény hatalmaz fel, vagy hogy a király betölthet oly állást is a maga elhatározásából, a melyre a kinevezés joga valamely törvény értelmében a ministert illeti.

Ez az elv téves, mert a leghatározottabban ellenkezik a törvényhozás souverainitásával; ugyanis a törvény ruhazza fel a ministert annak a bizonyos foganatosításnak vagy kinevezésnek jogával, tehát a királynak, — a ki maga is csak egy tényezője a törvényhozásnak és nem áll felette, — nem áll hatalmában a törvényt mellőzni, nem respectálni! Polner elvének következetes keresztülvitele a király korlátolt hatalmából abszolút hatalmat faragna és végeredményében a kormány felelősségének megghiúsulására vezetne. Polner másik merész állítása, hogy a ministeri ellenjegyzés csak annak bizonyosságául szolgál, hogy az illető rendelet a királytól ered; nagyon kanczelláriai, bureaucraticus színezete van ennek a mondásnak!

Hiszen az 1848: III. t.-cz. 3. §-a világosan azt rendeli, hogy a királynak határozata csak akkor érvényes, ha az ellenjegyzéssel el van látva; tehát ez érvényességi feltétel és nem pusztán irodai formalitás, nem az eredetet jelzi, hanem a királyi rendelet törvényességének betetőzője!¹

Polner e véleményében ismét ott rejtőzködik a királyi hatalom abszolút jellegének árnya.

A kormányfelelősség tárgyalásánál felmerülő másik nehéz kérdés: e felelősség jogalapjának kérdése.

A királyi hatalom távol kell hogy álljon az absolutismus minden gyanújától; hazánkat nem szabad patrimonial-módra,

¹ Polnerrel ellentétes álláspontot foglal el Ferdinándy.

avagy patensek által kormányozni — mondja az 1791 : X. t.-cz. a maga szállóige-szerű híres szavaival és mondja ősi alkotmányunk minden betűje, lelke, szelleme — ; hanem a királynak meg kell maradnia az alkotmány keretén belül, a törvényeket tiszteletben tartva : erre biztosíték a kormány, erre biztosíték a kormány felelőssége!

A király a végrehajtó hatalmat a ministerium által gyakorolja ; már magában véve ez a körülmény, hogy t. i. a kormányzás nem egy embertől, nem magától egyedül a királytól jön, hanem a királyi akaratelhatározás átszűrődik, közvetítettik a ministerium intézményén, bár gyenge biztosíték, de mégis megnyugtatja a nemzet köztudatát. De teljessé e garancia úgy válik, hogy a királyi rendelet érvényességi feltételül a ministeri (a Budapesten székelő ministerek bármelyikének) ellenjegyzést, névaláírást rendeli.

Korántsem válik ez által a ministeri akarat a királyi akarat aequivalensévé, mert az csak járulékos kelléke emennek, hanem oly eszközzé válik, mely által a nemzet esetleg megsértett alkotmányát vagy jogait, vagy érdekeit megvédheti.

A király személye ugyanis szent, sérthetlen és felelőtlen ; lényege ez a monarchiai elvnek. A szent korona tana is azt hozza magával, hogy a király, mint a souverain állam meg-személyesítője, felelőre nem vonható ; hisz megsemmisülne souverainitása, ha egy őt felelőre vonni jogosított hatóságot képelnénk. És csakugyan ; jogtörténetünk fényesen igazolja, hogy mentül inkább kidomborodott a szent korona tana, annál távolabb állt és kell hogy álljon a király a political élet és cselekményeinek hullámaitól, annál inkább érvényre emelkedik a fejedelmi impersonalitás elve.

Másrészt a királyi jogkör korlátolt és származékos természetű, követeli, hogy összhangban álljon minden tette a törvényekkel ; előztessék meg az állami akarat ősforrásának : a nemzet jogkörének megsértése ; de ha ez megtörtént, állíttassék helyre a megsértett jog, fenyíttessék meg a jogsértés elkövetője ; — másképp összegeyzetelni, áthidalni e két ellentétes elvet

nem lehet, mint a ministeri felelősség intézménye által, mely garantiát képez arra, hogy a nemzet jogai megsértetni nem fognak, illetve, ha megsértettek, módot nyújt az országgyűlésnek az elégtételbevételre.

Nem lehet tagadni, hogy első pillanatra különösnek, igazságtalannak tűnik fel az, hogy egy valakinek tettéért — t. i. a király rendeletéért — felelőre vonassék egy más valaki — t. i. egy minister; holott egyetlen egy törvényből se lehet következtetni arra, hogy a miniszternek — még pedig a miniszterek bármelyikének — befolyása legyen a királyi akaratelhatározás keletkezésére. Egy törvényünk se követeli meg, hogy a király hallgassa meg és kövesse a miniszterek tanácsát.

A törvény tehát, tekintet nélkül a királyi akaratelhatározás keletkezési módjára és arra, vajjon a minister tanácsával adta-e ki rendeletét a király — (erre mutat az is, hogy a Budapesten székelő miniszterek akármelyike jogosított az ellenjegyzésre; ha t. i. valamelyiknek meghallgatása, tanácsa követeltetnék, akkor ennek és nem bármelyiknek ellenjegyzése szükségesletetnék), — e rendelet érvényességéhez megkivánja az ellenjegyzést és ennek alapján felelőre vonathatja a ministert, ha a rendelet alkotmányellenes.

Tehát csak a rendelet külső megjelenésétől, az ellenjegyzés megtörténtétől kezdődik a minister felelőssége.

A minister felelőre vonathatásának jogalapja: 1. hogy tudta, miszerint ellenjegyzés nélkül nem érvényes a rendelet, tehát midőn aláírta a minister, maga is akarta, hogy e rendelet létrejöjjön, holott ennek érvényességét megakadályozhatta volna az ellenjegyzés megtagadásával, illetve lemondásával; 2. hogy a ministerium a korona közegének tekintetik akkor, midőn a felség megbízásából functionál, tehát az akaratazonosság vélelmeztetik, mintha a felség akaratának folytatása lenne a ministeri aláírás megtörténte is; 3. és hogy más mód nincs arra, hogy a nemzet biztosítékot állítson fel alkotmányának megtartására a királyi rendeletekkel szemben.

A ministeri felelősség tehát két irányban nyilvánul: fele-

lős ugyanis a király által kiadott rendeletért és határozatért, a király minden közjogi tettéért — és felelős a saját maga rendeleteiért, tetteiért, mulasztásáért.

Természetesen, a ministerek által, csak mint ilyenek által elkövetett cselekmények tartoznak e különleges jogi és politikai szempontok alá; magánkörben és jellegben foganatosított akarat elhatározása a közönséges jog keretét át nem lépi.

Az 1848: III. t.-cz. 32. §-a a következőkben sorolja fel a *felelőre vonás eseteit*:

a) Minden oly tettért vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvények rendeleteit, az egyéni szabadságot, vagy a tulajdon szentségét sérti s általok hivatalos minőségükben követték el, vagy illetőleg adatik ki.

b) A kezeikre bízott pénz s egyéb értékek elsikkasztásáért vagy törvényellenes alkalmazásáért.

c) A törvények végrehajtásában, vagy a közcsend és bártorság fentartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyiben ezek törvény által rendelkezésükre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók valának.

A felelősségnek, mint már említettem volt, két alakzatát különböztetjük meg: a jogi felelősség a ministereknek ama kötelezettsége, hogy elkövetett törvénysértések esetén ezekért magánjogi avagy büntetőjogi «rosszat» kénytelenek elviselni.

Egyes írók — többek közt Lechner is — bizonyos kategóriákba osztja a ministerek által elkövethető jogsértéseket; e felosztás talán nem okvetlen szükséges; a jogsértések közös jellemvonása a törvénytelenység.

A minister által elkövetett törvénysértés kérdésében ki bíraskodjék, s mi módon? vetődik fel e kérdés.

Hazai közjogunkban a képviselőház erre a célra választott bizottsága képezi a vádlót, míg ítélőbíróságul a főrendiház által saját kebeléből titkos sorshúzás útján alakított bizottság szerepel, mely úgy alakul, hogy a választott 36 főrend közül úgy a vádló, mint a vádlott, illetve vádlottak 12—12 egyént

kivethetnek; ítélőbírákul marad 12 főrend. Az eljárásnál a törvényileg statuált nyilvános, accusatorius elvek alkalmaztatnak; az ítélet csak oly büntetésről szólhat, melyet büntető-törvénykönyvünk elősmer. A király az elítélt miniszternek csak általános közbocsánat esetén adhat felmentést; — ez is alkotmánybiztosíték.

A vád alá helyezési okok ugyanazok a közös miniszterekre vonatkozólag, de más a bíróság. Itt ugyanis a delegatio hozzá rendes határozatképen a vád alá helyezési indítványt; ha a határozat a delegatiók rendes határozatainak módjára létrejött, mindegyik delegatio saját államának független, törvénytudó lakosaiból 24-et jelöl ki, kik közül kettős visszavetés által alakul meg az ítélőbíróság.

Ugyanis első sorban a delegatiók mindegyike törülhet 12-öt a másik delegatio által javasoltak közül, aztán a fennmaradtak közül a vádlott, illetve vádlottak 6—6 tagot vetnek ki, marad 12 tag. Az esetleg nem gyakorolt visszavetési jogot sorshúzás pótolja.

A közös függő államadósságok kezelését ellenőrző bizottságok a közös pénzügyminiszterrel szemben gyakorolják a vádemelés jogát törvénysértés esetében. A vád az illető országgyűlésnek adandó be, a kik elhatározva a vád alá helyezést, — tehát ez esetben nem a képviselőház, hanem a két ház együttesen mondja ki e határozatot, — a delegatiókat szólítják fel a bíróságnak fentebbi módon való megalakítására.¹

Méltán feltűnhet, hogy az ítélőbíróságot az országgyűlés alkotja, holott az igazságszolgáltatás legelemibb elve az, hogy senki se lehet a maga ügyében bíró; már pedig az országgyűlés, illetve az ez által személyesített nemzet jogai vannak a miniszter esetleges törvénytelen eljárása által megsértve, és az országgyűlés jár el vádló gyanánt.

Az igazságszolgáltatás ezen formai kelléke helyet kell hogy adjon a politica követelményeinek.

Lehetetlen volna ugyanis más hatóságra bízni a kormány

¹ Lechner: 408—418. oldal.

felett való bíraskodást, mert — mint azt Kuncz mondja — ily perben a political hatalom a bírói függetlenségnek legelső föltétele. Valamely más hatóság vagy bíróság, vagy bizottság megbízva evvel a feladattal vagy nagy hatalomra tenne szert, mely káros lenne további, későbbi jogszolgáltató működésére, vagy gyenge lenne ily fontos hivatás betöltésére; nélkülözné a függetlenségnek biztosítékát, s talán el is lenne vakítva a retgett kormány nagy befolyása iránti félelemtől, vagy elszédítve a nyert teendőnek nagyságától, vagy talán nem tudna szabadulni a bureaucratismus megszokott levegőjétől, mely pedig nem férne össze a megbírálandó kérdés political jellegével.

Ezért kellett a bíraskodás tisztét az országgyűlésre bízni, még pedig olykép, hogy a vádló szerepét a képviselőház vigye, mely talán mégis közvetlenebbül érzi az elkövetett jogsérelmet és különben is a kezdeményezés jogát gyakorolja törvényhozási cselekvényeknél, és a felsőház, illetve annak egy bizottsága bíraskodjék, a bíraskodási jog sokkal inkább megfelelven a felsőház természetének, az akaratelhatározás azon megfontoló, higgadt mozzanatának, melyet a törvényhozási cselekvények processusában a főrendiház képvisel.

A political felelősség a parlamentaris kormányrendszer szellemével egyező felelősség.

Köre tágabb, de szűkebb is, mint a jogi felelősség; tágabb, mert nem ragaszkodik a paragrafusoknak korlátaihoz, hanem átcsap arra a térre is, melyet a czélszerűség, a bizalom ruganyos korlátai határolnak; szűkebb, mert a jogsértések fogalmát kizárja a maga területéről.

Sokkal inkább átszövik ezen alkotmánybiztosítékot az ethicai jellegnek finom szálai, mint a jogi felelősséget; hisz a bizalmon, nem pedig a törvényszerűség, illetve törvénytelenység kérdésen nyugszik.

A ministerek megbízatásukat a királytól nyerik, a végrehajtó hatalom tehát a királynak és általa, az ő tőle kinevezett közegeknek kezében van — bár kétségbe nem lehet vonni az országgyűlésnek ehhez való jogát —; ezen hatalom gyakor-

lása ellenében másképp nem biztosíthatja magát a nemzet, illetve az országgyűlés, mint hogy, ha már nincs befolyása e hatalom ráruházásában, megteremtésében, legyen befolyása e hatalomnak az illető közegektől való elvonásában.

Ha ugyanis a ministerium nem kormányoz a nemzet, illetve az országgyűlés többségének kívánsága szerint, ha az általa követett politicában e többség nem látja a nemzet javának előmozdítóját, vagyis, hogyha nem viseltetik iránta bizalommal, jogosítva van tőle megvonni a kormányozhatás morális alapjait. Hogy kinek van igaza: a háznak-e vagy a kormánynak, az elvileg nem jön tekintetbe; lehetséges, hogy tévedt az országgyűlés s mégis jogosítva van a kormányt megbuktatni.

Az országgyűlésnek erre szolgáló eszközei: bizalmatlansága nyilvánításának különféle fokozatai; interpellációk, bizalmatlansági nyilatkozat vagy felirat a királyhoz, a költségvetés megtagadása, a kormánynak leszavazása érdemleges kérdésekben, eltekintve attól, vajjon maga a kérdés helyes-e vagy sem. Tudniillik a ház nem mindig azt fejezi ki valamely kérdésnek leszavazásakor, hogy e kérdést érdemileg helytelennek tartja, hanem azt, hogy ezen kérdést *ennek* a kormánynak nem szavazza meg.

A háznak más, mint ily ethikai fegyvere nem lehet.

Ha ekkép ellentétbe jött a kormány és az országgyűlés többsége — még pedig «valódi» s nem esetleges többsége — a ministerium nem kormányozhat, mert hiányzik a kormányzás előfeltétele: az egyetértés az állami akarat két tényezője között; a következő esetek képzelhetők el: 1. A korona egyetért ministeriumával, meghagyja a ministeriumot s megmarad az országgyűlés is. Ez további leszavaztatásokhoz, önkényes kormányzáshoz, sőt az elégtelenség nyílt kitöréséhez vezethet. 2. A korona egyetért ministeriumával s felosztatja az országgyűlést, a mire kétségen kívül joga van. Ez a nemzeti akarat megkérdezése, egy igazibbnak, helyesebbnek gondolt nemzeti akarat előhívása. Ha az újonnan megalakult országgyűlésben többséget nyer a ministerium: a kormányzás folyik tovább a törvényesség medrében; ha ellenben az újból, s estleg ismét-

telten felosztatott és összehívott új országgyűlés többsége is ellentétes álláspontot foglalna el a kormánynyal szemben, a király, ha a törvényszerűségnek útján akar haladni, engedni kénytelen a hatalmasan megnyilatkozott nemzeti akaratnak s a további kormányzás törvényszerűsége, békés zavartalansága érdekében eddigi ministeriuma helyett újat kénytelen alkotni az új többségből. 3. Ha a korona nem ért egyet ministereivel, hanem belátja az országgyűlés nézetének helyességét: ministereit elbocsátja s a többségnek párthíveiből nevez ki újakat.

A kormány csak akkor felelhet meg missiójának, ha az állami hatalom két tényezője közt egyetértés van; ha tehát az országgyűlés többségénél bizalmatlansággal találkozott, le kell mondania; ezt kívánja a moral törvénye és a politicalai czél-szerűség parancsszava!

Ily módon gyakorolhatja az országgyűlés jogait a végrehajtó hatalomban s ilykép biztosítja a maga jogait, politicalai irányát, elveit, a haza alkotmányát!

Az európai államok politicalai tanaival egyezően, nálunk is a képviselőházban bukik a kormány, bár nem lehet állítani, hogy a felsőháznak ily buktató joga nem lenne. Minthogy azonban a felsőház szervezetére, kiegészítésére nagy befolyása van a királyi hatalomnak, az alkotmányos államokban a képviselőház gyakorolja e jogot és köteleiséget.

A parlamentaris kormányrendszer szelleme e ponton, a kormányfelelősségben jegeczesedik ki alkotmánybiztosítékká; hogy a gyakorlati élet sok nehézséget gördít ez elé, s hogy gyakran tartalom és érvény nélküli eszménynyé válik, a kormány felelőssége s az országgyűlés kormánybuktató és alkotmányvédő joga illusoriussá válik — az nem homályosítja el az elv ragyogó fényét!

A parlamentaris kormányrendszer kincse, lelke a politicalai életnek; eszmény, mely után törekednünk kell, hogy az állami életet a tökély fokára emelhessük. A nap felé nézünk babonás tisztelettel — és el nem csüggedünk, ha koronkint kósza fellegek el is fődik!

G) §. Nép részvétele az önkormányzatban.

Gyönyörű kérdés! Messze elcsalna e kérdés érdekessége kitűzött tárgyam keretétől az önkormányzat fejtegetésébe, azoknak a szép elveknek körébe, melyek átfutják az állami élet minden idegét, minden atomját. Az önkormányzat a modern politica legbecsesebb eszméje, legerősebb oszlopa a modern állam épületének!

Jelen dolgozatom keretében nem lehet kiterjeszkednem az önkormányzat politicalai lényegének, fontosságának tárgyalására, hanem az önkormányzat hivatásának csak egyik mozzanatára, csak egyik irányára kell szorítkoznom: az önkormányzatnak alkotmánybiztosítéki szerepére.

Ennél a pontnál egy dicsőséges, egy küzdelemben végigharczott múltnak számos emléke elevenedik meg lelkemben! A magyar alkotmánytörténet tanúságot tesz arról, hogy a magyar jogélet mindig kedvezett az önkormányzat szellemének, hogy a magyar nemzetnek mindenkoron volt ehhez érzéke, s hogy viszont a magyar önkormányzatot pályafutásának egész folyama alatt igaz közjogi érzék, államias szellem hatotta át.

Nálunk nem voltak elkülönzött tartományok, önérdekkel, saját külön étellel és rendeltetéssel, nálunk az egységes magyar állam eszméje uralkodott és dobogtatta meg a szíveket keleten és nyugaton, északon és délen egyaránt még akkor is, midőn darabokra szaggatva szenvedte szerencsétlen hazánk a szolgaság kínjait török és német uralom alatt. Ha nem lett volna annyira erős az egység, az állami élet, az összetartozás érzete, szertehullott volna idegen tartományokra szép hazánk.

Nem lelkesítő példája-e annak, hogy önkormányzati szerveink az állam, a nemzet életét élték, az, hogy midőn honunk legnagyobb részében a török uralkodott és szedett adót, ez a szegény kifosztott, elgyötört nép még magyar kincstári adóját is fizette és teljesítette tartozásait csüggedés nélkül?!

A magyar önkormányzat: a magyar megyék szép múltra tekinthetnek vissza. Az u. n. kerített városok sokkal exclusivebb életet folytattak, s bár gyakran erős bástyát képeztek az udvar hatalmaskodásai ellenében, inkább saját érdekeiket, ősi hagyományos kiváltságok által biztosított területi jogaikat védték, semmint a nemzet közjává és szabadságát, sőt a kormányhatalommal is inkább rokonszenveztek, mint a megyék.

Okát ennek a városok kereskedelmi, gazdasági, jogi viszonyainak sajátosságában; a vidékkel, megyével szemben tanúsított féltékenységében és kiváltkép hagyományaiban, német, kiváltságolt eredetében találjuk.

Azonban a megyék őrei voltak az alkotmánynak, az országgyűlésekkel párhuzamosan, sőt, midőn ezeknek hivatása a törvényalkotásba merült el, túl is szárnyalta az országgyűléseket. A katonaság kiállítását, a nemesi hadbaszállást, adófizetést megtagadták, a kancellária, illetve a helytartótanács törvénytelen rendeletei ellen felirtak, orvoslást kértek, sőt azokat egyszerűen félre is tették, ha a nemzet jogai az elbitorlás veszélyében forogtak. Evvel akarták a kormányt a törvényesség útjára szorítani.

Jogot adott erre nekik évszázados hagyományuk, a szokásjog, szervezetük, a politicalai helyzet aggasztó volta, az udvar, a kamarák törvénytelen eljárása, az aranybulla és több törvénycikkünk, melyek közül az 1545 : XXXIII. s az 1635 : XVIII-ik t.-cz. magaslik ki.

Az országgyűlésre — a személyes megjelenés idejének letűnte óta — a követek számottevő, döntő részét a vármegyék küldték, ellátva őket utasításaikkal.

Tisztes emléke régi időknek! Most a törvényhozás, sőt az állami élet gépezetét feltartóztatná az utasítási rendszer; akkor elengedhetlen, üdvös intézmény volt!

Mennyi hazafiság, hazaszeretet, alkotmányhűség, mennyi üdvös eszme — és mily erős alkotmánybiztosíték rejlett ezekben a meghagyásokban, melyeknek ha a követ nem engedelmeskedett, visszahivatott, bár szavazata érvényes maradt.

Az állami élet, a törvényhozás tehát voltaképp ott lük-
tetett, ott folyt le a vármegye tanácsházában; diaeták előtt
és után megvitatták a haza állapotját, az udvar esetleges
sérelemes rendeleteit, határozatot, feliratot hoztak és uta-
sítást szerkesztettek, az alkotmány védelmét bízva a kö-
vetre. A megye volt mindenben minden — jegyzi meg szel-
lemesen Mocsáry Lajos.

Ennek a nagyfontosságú, nagymúltú törvényhatósági jog-
nak egy foszlánya a mai vármegyék önkormányzati joga,
illetve alkotmányvédő rendeltetése.

H) §. Nagyobb önkormányzati testületek azon joga, hogy az országos kérdéseket tanácskozás tárgyává tehetik; a törvényhatóságok joga a kormány törvényellenes rendeleteivel szemben.

Midőn a közigazgatási jog a törvényhatóságok hatáskörét körvonalozza, az önkormányzat és az állami közigazgatás közvetítése mellé harmadiknak odaigtatja az országos közérdekű kérdések tárgyalását is.

Gyenge visszhangja ez a régi megyei gyűlések tárgyalásainak, melyek a lefolyt országgyűlések kérdéseit és az egybehivandó országgyűlések eszméit vitatták, bírálták meg.

Az országgyűlési tárgysorozat feletti döntő határozathozatal ki van véve a törvényhatóságok kezéből, de mindamellett alkotmánybiztosítéki jelleget ölt magára az országgyűlési kérdéseknek, reformeszméknek, elveknek megbeszélése is. Az a vármegye, illetve törvényhatósági joggal felruházott város, mely jónak látja közgyűlési tárgysorozatába felvenni valamely kérdésnek megvitatását, e felett kimondja a maga véleményét: ezt más törvényhatóságokkal is közli s így megindul az eszméknek egy körfutama a nemzet idegzetének csomópontjain át, s ezt a meginduló, erősödő eszmeáramot a kormány nem mellőzheti, mert ebben a nemzet akarata, köztudata, vágya, szükséglete vagy haragja nyer tekintélyes kifejezést.

Reform eszmét sürgethet s azt a kormány, illetve az országgyűlés elébe viheti, vagy ha a kormány eljárása a nemzet jogait veszélylyel fenyegeti, a vármegyék tanácsstermében megindulhat a tiltakozás szava, áthat az országban, s az erő, mely az egyetértő megyegyűlési határozatokból kitör, a nemzet jogainak tiszteletben tartására készíti morális hatalmával a kormányt.

Hozzátehetem a záradékot, melyet az előbbi fejezetnél is megemlítettem volt, hogy a gyakorlati élet az autonomia ezen jogának alkotmánybiztosítéki jelentőségét megghiúsíthatja, de az elv fennmarad!

A törvényhatóságokról szóló törvény a kormányrendeleteknek végrehajtását a törvényhatóság kötelességévé teszi a maga körén belül, felhatalmazva egyúttal a törvényhatóságokat, hogyha a rendelet ellen aggályaik vannak törvényszerűség vagy czélszerűség szempontjából, a kormányhoz felírhatnak, mielőtt végrehajtanák. Ez mindenesetre alkotmánybiztosíték, mert a kormány figyelmeztetve van az elkövetett törvényteleniségre és a közvéleményre.

Ha azonban a minister nem venné tekintetbe a felirat kifogásait: a törvényhatóságnak kötelessége a rendeletnek halasztás nélküli végrehajtása.

A törvénynek ezen rendelkezése csak névleges, formai jogsítvánnyá süllyeszti le a felirási jogot s megbénítja alkotmánybiztosítéki szerepét.

Csak akkor lenne a törvényhatóság erős őre az alkotmánynak és a törvényszerűségnek, ha joga lenne a törvénytelen rendeletet félretenni s nem lenne kötelezve egyszeri — hogy úgy mondjam — alkotmányvédelmi próba után meghajolni a törvényteleniség előtt.

A végrehajtott rendeletet a teljesítés után annyiban szóvá teheti a törvényhatóság, hogy a képviselőházhoz járulhat panaszával, de ez gyenge vigasztalás! Mert ha a sérelem elhárítására nem volt képes a feliratban megnyilvánult tiltakozás, úgy még kevésbé lesz arra képes a kérés vagy a panasz szava; különben is az elkövetett jogsérelem orvoslása sokkal bajosabb, mint annak megelőzése!

Egyedül az oly rendeletek végrehajtásától vannak a törvényhatóságok végleg felmentve, melyek az országgyűlés által meg nem szavazott ujonczok kiállítását, vagy a meg nem szavazott adó behajtását követelik — bár ebben az esetben is kötelesek az előmunkálatok teljesítésére.

Ily esetben tehát, minden felirat mellőzésével, jogában áll a törvényhatóságnak a rendeletnek nem teljesítése. Az 1886. évi XXI. t.-cz. 20. §-a ezt a törvényhatóság joga gyanánt tünteti fel; nem jog az, hanem kötelesség!

A municipiumok fenti jogával szemben áll a főispán kivételes hatalma, t. i. azon joga, hogy közvetlenül rendelkezhet a törvényhatóság minden tisztviselőjével, ha a törvényhatóság, az alispán, illetve a polgármester nem teljesítette volna a feltétlenül végrehajtandó rendeleteket.

A mint látjuk, az önkormányzat alkotmánybiztosítéki szerepe csak árnya a hajdani jogoknak és hatalomnak.

Az 1848 előtti vármegye széleskörű önkormányzatával, szabadon választott és nobile officiumot teljesítő tisztviselőivel, utasítási intézményével és passiva resistantiájával oltalmazta az alkotmányt és erős reménységziklája volt a hazafiaknak; a mai törvényhatóságok paragrafusokba szorított intézménye kevés alkotmánybiztosítéki vonást mutat fel és az alkotmány védőbástyájának még ezen csekély romjai mellett is előtérbe lép számos intézmény, melyek megghiúsítják garantialis hivatását: a főispáni jogkör, a fontosabb ügyeknek ministeri jóváhagyás végett való felterjesztése, a *candidatio* a választásoknál, a fegyelmi törvény által a főispánnak biztosított nagy beleavatkozási jog, mindmegannyi ellenlábasa az alkotmánybiztosítéki hivatásnak.

I) §. Nép részvéte a bírói hatalomban.

A kormányhatalom fájának két nagy hajtása van: a törvénykezés és a közigazgatás. Ennek a kettőnek merev elkülönítése sokáig az alkotmányosság feltétlen parancsszavának tartatott, épúgy, mint az államhatalmi ágaké egyáltalán. A politicának mai álláspontja szerint e két kör megkülönböztetendő, de el nem különítendő.

Ezen alapszik a nép részvéte a bírói hatalom gyakorlásában.

A nemzetállam elvei szerint¹ a nemzet úgy a törvénykezésre, mint a közigazgatásra szerveztessék, de a polgárok tudjanak különbséget tenni, midőn a kormányzat terén működnek, avagy a törvénykezési hatalmat gyakorolják, e két jogkörnek különböző elvei, szempontja között. De feltétlen kelléke az alkotmányosságnak, hogy a nép ne zárassék ki az igazságszolgáltatási jog és kötelesség köréből, — mondja a nemzetállam, kiindulva az állameszme szempontjából, eltekintve a törvénykezés tökéletességének vagy a gyakorlati politicának követelményeitől.

Ennek a felfogásnak hódolnak a modern törvényhozások, midőn kiépítik az esküdtszéki szervezetet.

A törvénykezésnek, mely az egyes esetekben az igazságnak magasztos eszméjét törekszik belevinni, legfőbb ideálja az abstract eszmének megvalósítása, tehát nem tekint úgy az összerú körülményekre, mint a kormányzás; mégse lehet a nemzet jogainak tekintetéből közönyös, ki és milyen közjogi érülettel eltelve gyakorolja e jogot. Ha bitorló kormányhatalom teszi ezt, a törvénykezés egyes eseteibe is beleviheti a maga önkényes szellemét és megmérgezheti vele a nemzet alkotmányának egész testét; ha ellenben alkotmányos hatalom, a törvény korlátai között, vagy ha a nép vesz részt a törvénykezésben, biztosítva van az alkotmány, hisz a nép saját életfeltétele, alkotmánya ellen nem fog törni!

Ha a törvénykezés meg van osztva, azaz a kormányhatalom

¹ Kuncz: «Nemzetállam», 210. és következő lapok.

közegei és a nép szervei is gyakorolják, az előbbieknél működése nem fajulhat el alkotmányellenessé, mert szembe találná magával a nép közegeit. Ennek tudata hatalmas morális biztósítéka az alkotmánynak.

A nemzet köztudata is nyugodtabb, ha a bírói hatalmat, legalább részben, a saját kezében látja; nagyobb bizalma van a néporganumhoz, mint a kormányhatalom bürocratiájához; ettől félti szabadságát, jogait; amattól nem.

Ha tekintetbe vesszük, hogy mily súlya van valamely intézmény alkotmánybiztosítéki jelentőségénél a nemzet köztudatának és annak, hogy mit lát benne a végrehajtó hatalom, látja-e benne a maga hatalma esetleges önkényes kiterjesztésének korlátait, — ha e két körülményt figyelemre méltatjuk, akkor elősmerjük a nép részvétének nagy politikai és közjogi jelentőségét.

A történet, sőt a mi megyéink törvénykezéseinek múltja is példákat nyújt arra, hogy ismételt önvédelmi fegyvernek tekintette és használta a nemzet e jogát.

A népnek a bírói hatalomban való részvéte, vagy modern nevével jelölve a fogalmat: az esküdtszék a maga politikai, alkotmánybiztosítéki súlyát a maga erkölcsi erejében bírja.

Az esküdtszék ítéletében a nép meggyőződését, a közvélemény megnyilatkozását látjuk; az esküdtszék összeülése, ítélezése felébreszti a közvéleményben az érdeklődést a tárgy iránt, hangulatot, közvéleményt teremt, vagy a meglévő közvéleménynek kifejezést ad: a nép lelkének eme megszólalását a kormány figyelmen kívül nem hagyhatja.

Az esküdtszék által megnyilatkozó nemzeti őserő, közvélemény odakiáltja a maga morális tiltó parancsszavát a kormánynak, ha ez a törvénytelenesség terére lépett:

«Ne tovább! Én a népakaratot képviselem!»

Ebben rejlik a nép részvétének, az esküdtszéknek alkotmányvédelmi hivatása.

J) §. Sajtószabadság; esküdtszék.

A gondolatszabadságnak, mely egyik legszentebb emberi, eredeti jogunk, két alakzata van: a szólás- és sajtószabadság.

A szólásszabadságról már tettem volt néhány szónyi megjegyzést, röviden érinteni akarom a sajtószabadság jogát is.

Ha drága kincs a szólásszabadság, úgy még drágább a sajtó szabadsága; mert mindaz a haszna meg van, a mi amant oly féltett, becses joggá avatja és a mellett túlszárnyalja még egyben: a sajtó adja át az emlékezetnek, az örökkévalóságnak a gondolatszabadság eszméit, az idő- és térbeli távolság akadályait, mit a gyorsan röppenő szó leküzdeni nem képes, meghódítja, összeköti a jelent a jövővel s a nemzedékek évszázados láncolatán át végig vezeti a gondolatok diadalmenetét.

Tűnnek a századok, enyésznek az élők, elhangzik, elhal a szó, szerzője elporlad, de a sajtótól megörökített eszme él és diadalmaskodik.

A szó elhangzik; talán megdobogtat néhány szívet, talán e dobbanás tovább is adja a szó kifejezte eszmét; de rövid időre, csekély távolságra. A betű meghosszabbítja a szárnyas szó útját és az eszmét terjeszti, erősíti, növeszti.

S a betűben időn és téreken átfutott gondolat megedzve az érzelmek forró tűzében, megtisztulva küzdelemben, mit ellenfeleivel vívott, erőben nő, hódít, terjeszkedik s ha volt oka félnie az önkénynek a szó varázshatalmától, százszorosán kell remegnie a betű öldöklő csapásaitól, s ha volt alapja a közvélemény hitének, mely alkotmányának védelmét is várja a szólás-szabadság isteni jogától, ezerszeresen erős tisztelettel viseltethet a sajtószabadság iránt, mely megszázszorozza a szó hatalmát.

Az igazságnak, az alkotmányos főhatalomnak nincs mit félnie a gondolat szabadságától, de az a hatalom, mely elfojtja a szólás jogát és a censura bilincsét veri a betűre, saját bűneit és gyengeségét árulja el.

A sajtószabadság felfedi az önkénynek leplezni szándékolt

bűneit és igazságának erejét megdönti, lehetetlenné teszi hatalmát. Figyelmezteti, fellelkesíti és ébren tartja a nemzet hangulatát, s ellenállásra szervezi a végrehajtó hatalom túlkapásai, kinövésai ellen.

Minden joggal lehet visszaélni, a legnemesebb eszmének is lehetnek kinövésai; így a sajtószabadságnak is.

Ebből azonban nem következik, hogy a sajtószabadságot korlátozni kell, mert a korlát, nyilvánuljon az akár a censura zsarnokságában, akár annak humanusabb fájában, a megtorlási rendszerben, mindig bénítólag hat, annál is inkább, mert hatása előre ki nem számítható. A sajtó óvakodjék mindattól, a mi az erkölcsiség törvényeibe ütközik; de nem a tilalom, hanem a szabad fejlődés és a kulturának haladása fogja ettől a veszélytől megmenteni.

Önmaga fogja önmagát megtisztítani a salaktól s nem a félelemszülte tilalmak!

Ha helytelenítjük is a tilalmak rendszerét, nem lehetünk ellenségei a sajtóügyi bíróságnak, mely komoly, független és szigorú legyen, tekintettel ama nagy veszélyekre, miket a sajtószabadsággal való visszaélés okozhat.

A modern felfogás a sajtószabadság biztosítékának tekinti az esküdtzéki intézményt.

Ez a nézet tért hódít nálunk is és az 1896/97-iki országgyűlési évi ülésszakban a bűnvádi eljárás életbeléptetéséről és az új esküdtzéki intézményről tárgyalt törvényjavaslat élénk világot vetnek a modern államjog és politica felfogására, az esküdtzék alkotmánybiztosítéki jelentőségére vonatkozólag.

Szentesítést még nem nyert e törvényjavaslat s így annak részletesebb fejtegetésébe nem bocsátkozhatom.

K) §. Bírói függetlenség.

Bár a politica annak az elvnek igazságát hirdeti, hogy a közigazgatás és a törvénykezés egymástól csak megkülönböztetendő, de el nem különítendő, a gyakorlati élet tapasztalásai azt eredményezték, hogy a magán- és büntetőjogi igazságszolgáltatás kivételtek az administratív hatóságok kezéből s külön, független közegre bizattak; annál is inkább, mert manapság még nem néporganumok, hanem bureuacriticus hivatalok látják el a törvénykezés teendőit — némely ügyek kivételével — az esküdtszéki intézmény még nem lévén életbe léptetve.

A bíráskodásnak az igazgatástól és a törvényhozástól sokban eltérő jellemvonása van: nem járhat el tehát ugyanazon szerv mind a három hatalmi ág terén. Megtörténnék akkor, hogy önmagának hozna törvényt és önmaga felett hozna ítéletet valamely szerv, a mi logikai absurdum lenne.

A bíráskodás rendeltetése az előfordult jogsértéseket megállapítani, a megzavart jogrendet helyreállítani, a vétkeket saját szabadsági körükbe visszautasítva, a kár helyreépítését, a bűnösök megfenyítését kimondva.

Tehát nem új jogszabályoknak alkotása, hanem a létezőknek értelmében a jogesetek eldöntése képezi a célját; világos tehát, hogy függetlennek kell lennie a két hatalmi ág közegeitől, a melyeknek jogszabályait alkalmazza. Ha a végrehajtó hatalomtól függne a jogesetek bírói eldöntése, a jogrend gyakori változásnak lenne kitéve a políciali viszonyoknak és elveknek legcsekélyebb változásával, s az igazságszolgáltatás elvesztve állandóságát, könnyen a végrehajtó hatalom eszközévé sülyedne; ha pedig a törvényhozásnak képeznék még most is feladatát a törvénykezés, akkor az igazságszolgáltatás elvesztené a maga könnyedségét, ruganyosságát és minden bírói eldöntés törvényt képezne.

A jogrend biztonsága, a nép lelkében az igazságszolgáltatás iránt élő bizalom kívánja a független törvénykezési organumok felállítását.

E függetlenséget azonban nem szabad olykép magyarázni, mintha a bíróság külön elszigetelt, önálló állami hatalmat képezne, hiszen nem új jogszabályokat teremt, hanem a meglévőknek szerez érvényt.

A bíróságok tehát a törvényen állnak, a törvényhozásnak szabályai és a kormányhatalomnak törvényes rendeletei szerint döntenek el a felmerült jogi eseteket.

A magyar közjog szerint is, a királyi hatalom képezi a bírói tiszt forrását.

A király volt a hajdani magyar közjogban a legfőbb bíró; de abban a mértékben, a melyben nőtt személyes felelőtlensége, kisebbedett közvetlen jogszolgáltatási tevékenysége.

Ez is jele és bizonyosága a bírói függetlenség elvének!

Manapság is a király nevezi ki a bírákat, a rögtönítelő bíróságot engedélyezi, a kegyelem jogát gyakorolja, felügyel, az ő nevében adatnak ki az ítéletek — a bíró-küldés jogát az 1896 : XXXIII. t.-cz. 29. §-a kiveszi a királyi jogkörből s a kir. kúriára ruházza —; de mindennek ellensúlyozásaképen alkotmánybiztosítékul számos törvénycikk betűi s a hagyományos köztudat szelleme hangoztatják a bírói függetlenséget.

Erősen hangsúlyozza ennek szükségességét az 1791 : XII-ik törvénycikk, midőn a király elébe állítja a törvényesen létrejött bírói ítéletek változtathatlanságának tilalmát, a végrehajtás akadálytalanságát, a bíróságok szervezetének törvényességét.

Az 1848 : XXIX. és 1869 : IV. t.-cz. a bírói függetlenség biztosításául a királytól kinevezett bíró elmozdíthatlanságát, és beleegyezése nélkül való áttételének tilalmát állítja fel; ezen szabály alól a kivételeket az 1871 : IX. t.-cz. sorolja fel taxative, a minek az a jelentősége, hogy csak az ott felsorolt esetekben van helye a bíró kérelme nélkül való áthelyezésének.

Az 1869 : IV. t.-cz., midőn elválasztja a bíróságokat a közigazgatási hivataloktól, a bíróságok szervezetét és ennek esetleges változtatását a törvényhozás jogának tartja fenn. Ide tartozik a bírák képesítésének kérdése is.

Az 1869 : IV. t.-cz., 1871 : IX. és 1885 : XI. törvénycikk-

kekben megállapított életkor betöltésén kívül csak testi vagy szellemi fogyatkozás és nem a végrehajtó hatalom szeszélye lehet okozója a bíró nyugdíjazásának.

Ily fogyatkozás esetében is a bíró kéri nyugdíjaztatását; csak ha vonakodik e kéréssel a bíró, szólíttatik fel a törvényszék elnöke által erre; ha ennek nincs fogamatja egy hónapon belül, megindítható a törvényszéki ügyész indítványára hivatalból a fegyelmi eljárás, mely a nyugdíjaztatást kimondhatja kellő okok esetén. Csak ha a veszély jelenleges, függesztheti fel a bírót a törvényszéki elnök, a fizetés csorbítása nélkül. Ha azonban az illető bírói állomást a törvényhozás megszüntette és a bíró valamely más fennlévő bírói székbe nem ültethető, van az igazságügyminister jogosítva a bírót nyugalomba rendelni; a fizetés fele a minimum, mit ilyenkor a bíró nyugdíjképen kap. Azonban bíróságok közti illetékességi összeütközések esetén a ministertanács dönt!

A függetlenség hatalmas tényezője lenne a javadalmazás megfelelő volta, mert a mai csekély fizetés korántsem áll arányban a bírói tiszt tekintélyével, terheivel s avval a veszélylyel, mely a sanyarú anyagi viszonyok közt élő bíró függetlenségét fenyegeti és az 1869 : IV. és 1874 : XXXV. t.-cz. azon rendelkezéseivel, melyek a bírói hivatalnak számos hivatallal, foglalkozással, keresetforrással való összeférhetlenségét mondják ki.

Erős függetlenségi jellemvonása a bíróságnak az is, hogy nem a kormány, hanem a felsőbb bíróságok képezik a fegyelmi forumot.

Az ügyvitel módját ugyan a kormány szabályozhatja, de a törvénykezésbe: jogeset eldöntésébe, a jogi kérdések fel fogásába beleavatkozási jogosítványa nincs.

A jogszabályokat, melyeknek a bíróság érvényt szerez, a törvényhozás és a kormányhatalom alkotja ugyan, s a bíróság a törvényhez feltétlenül kötve van, de a rendeletek törvényességének kérdését bírálat alá veheti, csak a törvényes rendeletet lévén köteles érvényes jogszabálynak elősmerni.

A bíróság függetlenségének egész intézményében, de legfőképez utolsó jogában rejlik a bíróság alkotmánybiztosítéki hivatása!

L) §. Közjogi — közigazgatási bíráskodás.

Dr. Kuncz «Nemzetállam»-a éles megkülönböztetést von a közjogi és a rendes bíráskodás között.

Mindkettő egyenlő ízen leszármazója a bírói rendszernek, csakhogy az u. n. rendes bíráskodás — melynek két faja a magánjogi és a büntőjogi törvénykezés — nem áll oly szoros szervi kapcsolatban az állami élet lényegével, mint a közjogi bíráskodás; amaz a magánjogok keretén belül él, emezt a közjog, az állam szelleme lengi át.

A közjogi perben az állam cselekszik, a magánjogi perben (magánjogi és büntetőperben) a magánfelek és a bíró.

Midőn a közjogi bíráskodás a szűkebb értelemben vett kormányhatalom működési területébe vágó kérdéseket dönt el, közigazgatási bíráskodássá válik.

Ennek tárgyát tehát az államhatalom közegeinek szervezete, működése, hivatali működése közben elkövetett jogsértései, a polgárok politicalai jogai és kötelezettségei az állam irányában képezik; természetes tehát, hogy sokkal erősebb őret képezi a nemzet jogainak a kormányhatalom visszaélései ellen, mint a rendes bíráskodás. Hivatása a jogrendet akkor megvédeni, midőn a végrehajtó hatalom bontotta meg annak harmoniáját a nemzet, a polgárok kárára.

Az 1896: XXVI. t.-cz. régi óhajnak tett eleget, midőn felállította a magyar közigazgatási bíróságot Budapesten.

Számos üdvös alkotmánybiztosítéki vonása van, de igen sok rése, melyen keresztül besétálhat a kormányhatalom omnipotentiája.

A bírói módszer, mely az új közigazgatási bíróság eljárásában helyet foglal, az elébe tartozó ügyek taxativ felsorolása, a panaszjog széles köre, az eljárás számos újítása, megannyi előnye az új intézménynek, melyek azt az alkotmánygarantia magas piedestáljára emelik, hiszen a végrehajtó hatalom közegei által elkövetett jogtalanságok és visszaélések felett ítél; de

némely sajátsága — pl. az, hogy a főispán, a közigazgatási főhatóságok és az adófelszólamlási bizottság előadója, az emelt panaszról az illető miniszternek jelentést tenni kötelesek, ki «a közigazgatási hatóságok hatáskörének, illetőleg az állami (kincstári) közérdekeknek védelmére tárgyalás előtt a bírósághoz írásbeli nyilatkozatot intézhet, illetőleg a szóbeli tárgyalásra megbízottat küldhet» (875. §.), továbbá, hogy ugyanerre van a miniszter feljogosítva magánpanasz esetén, valamint a miniszter hatásköri kifogásra vonatkozó joga, továbbá, hogy az illetékességi összeköttetéseket a ministertanács intézi el — majdnem meghiúsítják az intézmény alkotmánybiztosítéki jellegét, nagy befolyást biztosítva az eljárásra a kormánynak.

Máskülönben szép reményeket fűz a közvélemény a működését 1897. január 1-én megkezdett új intézményhez.

M) §. Polgárok panasz- és kérvényezési joga.

Töredéke a múlt idők egyik alkotmánybiztosítékának: a passiva resistentiának és a gravaminalis politicának.

Nem is annyira alkotmánybiztosíték, mint inkább végső mentőhorgonya a kétségbeesett honfiaknak, egy utolsó reménysugár, midőn a tételes intézmények már nem segítenek. A személyes, eredeti jogok közt foglal helyet, mint legkövetlenebb kitörése a polgár lelki világának, mint kapcsa az alattvalónak és a fejedelemnek.

A törvény rendes útján a feljelentés ugyanaz, a mi a polgár és a felettes hatóság soron kívüli érintkezésében a panasz. Midőn bizonyos különös körülmények miatt nem bízik a polgár a törvény rendes menetében, panaszszal fordulhat a királyhoz vagy az országgyűléshez, vagy az illető hatósághoz.

Nagy Ernő szerint a panaszjog kiváltképp a hatóság által elkövetett jogsértések ellenében gyakorolandó, még pedig a polgári, politicalai jogok érdekében, minthogy a magánjogi jogsérelmeket elegendőképp védi a rendes törvényes eljárás; ¹ ha a panaszjognak csak ez lenne a hivatása, úgy a közigazgatási bíróság felállítása óta nagyon sokat vesztett volna jelentőségéből, mivel ennek az új intézménynek czélja a hatóságok által okozott jogsértések orvoslása; csakhogy a panaszjognak sokkal tágabb a köre, kiterjed a jognak minden vidékére, bár az is igaz, hogy első sorban a hatóságok sérelmes működése ellen irányul.

Nemcsak a tényleges jogsértés képezheti tárgyát, hanem — a polgároknak joguk van bármely oly intézmény ellen panaszszal fellépni, mely káros lehet bármely időben jogaikra, érdekeikre, vagy a melyet feleslegesnek tartanak. Pl. a polgár nemcsak akkor fordulhat panaszával az országgyűléshez, midőn valamely ministerium sérelmes intézkedést tett az ő összerű esetében, hanem akkor is, ha oly rendeletet adott ki, melynek szelleme törvénytelen, sérelmes, a mely tehát nem károsította

¹ Nagy Ernő: «Közjog», 150. oldal.

őt meg valamely konkrét ügyben, hanem esetleg valaha megkárosíthatja; továbbá nemcsak a sértett, a közvetlenül érdekelt fél élhet az orvoslásnak ezen módjával, hanem az államnak bármely lakója.

Nem akkor fordulunk a panaszjoghoz, midőn az ügyünkben eljáró hatóság, illetve bíróság érdemben tévesen határozott, vagy ítélt, mert ez ellen a felebbezés nyújt jogorvoslást, hanem akkor, ha az eljárás módja volt sérelmes; ha a hatóság nem járt el az ügyben, kötelességét elmulasztotta, vagy jogkörének határait túllépte.

Természetesen, az alkotmánybiztosíték fogalmával akkor egyezik meg leginkább, ha az országgyűléshez fordul a panasz, a végrehajtó hatalom ellenében.

A panaszjog imént tárgyalt alakjában áll legközelebb a kérvényezési joghoz.

Forrása mindkettőnek azonos: az ember személyisége. Iránya és célja szintén egy és ugyanaz, t. i. a létezőnél jobb, kedvezőbb, törvényesebb állapot létesítése. E jog alanya hasonlóképen az állam bármely lakója, tekintet nélkül arra, állampolgár-e, vagy sem.

Kérvényezni az országgyűlésnél, a királynál, vagy hatóságoknál lehet; alkotmánybiztosítéki hatása kiváltképp az elsőnek van.

Különbözik azonban e két jog egymástól annyiban, hogy a panasz jogorvoslást, képez és valamely sérelmet, vagy legalább veszély lételét tételezi fel, holott a kérvényezés megelőző, prae-ventiv intézmény.

A panasz a múltra tekint, a kérvényezés a jövőbe néz.

A kérvényezés a reformeszméknek, az újításoknak alkalmas eszköze.

A kérvényezés és panasz élőszóval vagy írásban történhet; az utóbbi is vagy személyesen adható át annak a hatóságnak melyhez intézve van, vagy a közigazgatási hatóságok útján.

Ha egy kérvényt valamelyik törvényhatóság nyújt be a képviselőháznál, ezt a házelnöknél teszi közvetlenül; magánemberek vagy községek, vagy testületek kérvényeit ellenben

a ház csak úgy fogadhatja el, ha azt valamelyik képviselő nyújtja be a maga névalírásával ellátva, biztosítékot vállalván ezáltal azért, hogy a kérvényben semmi törvényellenesség vagy erkölcstelen nem foglaltatik. A törvényhatóságnak nagyobb erkölcsi súlya, tekintélye továbbá az, hogy a kérvény tárgya a közgyűlésen már tárgyalatott, alaposan megvitattatott, feleslegessé teszi a képviselői jótállást.

Se a panaszjog, se a kérvényezés joga codificálva nincs; és ez nagyon természetes! Lehetetlenné teszi ezt az esetek belát-hatatlan különfélesége, s az a körülmény, hogy e két jog már magában véve is valami rendkívüli, előre meg nem határozható.

Úgy a panasz, valamint a kérvényezés sokkal inkább morális, semmint jogi jelentőségű. Intés a végrehajtó hatalomnak, hogy szakítson eddigi politicájával, mert ez ellentétben áll a közvéleménnyel, a nép érületével.

N) §. Hivatalnokok esküje.

A «Corpus Juris»-nak «Jurisjurandi formulae variae» című fejezete tanúskodik arról, hogy a kormányzat és igazságszolgáltatás közegei mindenkoron esküt voltak kénytelenek tenni hivataluk elfoglalása előtt, melyben nemcsak kötelességeiknek pontos teljesítését fogadták, s nemcsak a király iránti hűséget, hanem a törvényeknek: alkotmánynak megtartását is ígérték.

Mai jogunk is megkívánja, hogy a közeg, mielőtt hivatalba lép, erre esküt, illetve a kinek ezt vallási meggyőződése tiltja, fogadalmat tegyen felebbvalója kezébe.

A király kezébe teszik le eskűjüket a miniszerelnök és a többi ministerek, a ministeri rangban álló államszámvevőszéki elnök, a honvédség főparancsnoka, továbbá az érsekek és püspökök.

A közegek által leteendő eskű mintáját, az eskületétel módját ministeri rendeletek szabályozzák.

Ha a hivatalnok más állást nyer, új esküt tesz le; oka ennek némely hivatal különleges kötelezettségeiben és abban a jelentőségben rejlik, melyet a közjog s a közvélemény az esküre helyez; megismételtek, hogy a hivatalnoknak lelkébe véssék kötelességeiknek teljesítését és az alkotmány tiszteletét.

A bíraktól, nemkülönb az ügyészség tagjaitól megköveteli a törvény, hogy kineveztetése után egy hónap alatt tegye le az előírt esküt törvényszékének teljes ülése előtt, különben semmisnek tekintetvén kinevezése.

Az eskű napjától szokott számíttatni a szolgálati idő és a fizetés is.

Az eskűnek alkotmányvédelmi jelentőségét a hivatalnok lelkiösmeretben való lekötöttsége képezi. Az eskűnek nagy a nymbusa nemcsak a hivatalnok, de a nép előtt is; a hivatalnok tehát és a nép is az alkotmány pajzsát látják az eskűben, s így az alkotmány előttük a vallási szertartás varázsfényével körülövezve jelenik meg.

Elvégre is, ha tekintetbe vesszük, hogy mindennek érvénye

attól függ, mennyire tiszteljük, hogy bensőnkben mily helyet foglal el, ha meggondoljuk, hogy alkotmányos érzület mellett a legcsekélyebb materialis biztosíték, kényszer is felesleges, s hogy hiábavaló a hatalomnak minden parancsszava, minden fenyegetése és joghátránya, ha nincs meg bennünk a jogérzet és a jóakarát a törvény megtartására, világosan érthető lesz előttünk, hogy miért követeli meg a tételes-jog oly szigorúan a hivatalnoki esküt.

Hiszen az eskű valaminek a megerősítése, valaminek állítása, hivatkozva arra, a mi előttünk a legtiszteltebb, legkedvesebb!

O) §. A polgárok passiv ellenállása.

Lechner szerint a polgároknak ugyan nincs joguk az activ ellenállásra, mert ezt eltörülte az 1687: IV. t.-cz., hanem van joguk a passiva resistantiára; t. i. arra, hogy a végrehajtó hatalom oly rendeleteinek, melyeket törvénytelennek tartanak, nem engedelmessé válnak, de nem tiltakoznak az ellen, ha az ő költségükre és veszélyükre az általuk nem teljesített teendőt a kormány a maga embereivel végrehajtatja.

Tagadni nem lehet, hogyha nagy tömege a polgároknak vállalkozik az ellenállásnak erre a módjára, némileg megakad a kormányhatalom működésének gépezete, tehát az ettől való félelem mindenestre alkotmánybiztosíték a kormánynyal szemben, azonban manapság korántsem gyakorolható oly mérvben, mint 1687 előtt.

A tisztviselők a passiv ellenállásra nincsenek feljogosítva, mert a büntető-törvénykönyv 480. és 481. §-a hivatali hatalommal való visszaélést és a szerint: vajjon ez két vagy több hivatalnok összebeszélésével történt, vagy a nélkül, büntetést és 3 évig terjedhető börtönt, illetve vétséget és 3 hónapig terjedhető fogházatot állapít meg, ha a hivatalnok hivatali kötelességeinek teljesítését megtagadta.

A magánemberek által gyakorolható passiv ellenállást pedig ellensúlyozza a hivatalnoki bureaucratia, a végrehajtó közegek szervezett hatalma. Különben is, talán nem is lehet az ellenállásról mint jogról, hanem csak az ellenállásról mint jogos önvédelemről beszélni, hiszen a végrehajtó hatalom és a nemzet közti viszony nem rendes, nem egészséges, ha előáll az ellenállás szüksége.

Ha végigpillantunk az előbb mondottakon, melyekben rövid vázlatát és korántsem teljes rendszerét igyekeztem adni alkotmányunk tizenöt intézményének, arra az eredményre kell jutnunk, hogy az alkotmánybiztosíték főjellemvonása az in-

tézményeknek nem jogi parancsszavaiban, hanem azoknak ethicai oldalában van, hogy a legerősebb közjogi materialis intézmény se ér fel a hazaszeretet éltető tüzével, a korona részéről a törvények iránt tanúsított tisztelettel, és a nemzet szívében élő alkotmányhűséggel.

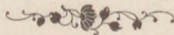
Hideg márványpalota lenne az alkotmány, ha a hűség és ragaszkodás, tisztelet és szeretet jótékony sugarai be nem hatolnának.

A márvány pedig csodálatra késztet, de nem lelkesedésre, nem hűségre!

A királyság ereje nem területének végtelenségében, hanem polgárainak szívében van; az állam fennállásának, s a mi evvel egyértelmű: az alkotmány épségének őrei nem a jogi intézmények, hanem az uralkodó alkotmányhűsége!

Ragaszkodjunk is alkotmányunkhoz, szeressük féltő gondal, aggódó szívdobbanással, múltunknak hagyományait ápoljuk kegyeletes szívvel: ezer évnek könnye, vérhullása, öröme és bűja követeli a késő unokáktól, és a jövőnek reménye a jelen nemzedéktől!

Csak addig áll fenn e hon, csak addig él magyar nemzet az idegen népeknek eme tengerében, míg féltve védjük alkotmányunk bástyáit, a bel- és külellenség irigy haragjának hullámaitól!

TARTALOMJEGYZÉK.

ELSŐ RÉSZ:

Alkotmánybiztosíték fogalma	OLDAL 10

MÁSODIK RÉSZ:

Alkotmánybiztosítékaink a múltban	33
A) §. Vérszerződés	34
B) §. Aranybulla	36
C) §. Bécsi, nikolsburgi és linczi béke; protestáns egyházak autonomiája	40
D) §. Királyválasztás és az avval járó pactumok	44
E) §. Királyi tanács	46
F) §. Nádori jogkör	47
G) §. Gravaminális politica és vis inertiae	49
H) §. Pragmatica sanctio	52

HARMADIK RÉSZ:

Alkotmánybiztosítékaink a jelenben.

ELSŐ FEJEZET:

1. Mely intézményeinket tartják közjogi íróink alkotmánybizto- sítékoknak?	56

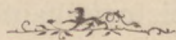
MÁSODIK FEJEZET:

2. Alkotmánybiztosítékaink. — Szerintem. —	60

A) §. Koronázás — hitlevél — eskü:

a) Koronázás	62
α) II. Endre idejétől 1687-ig	65
β) 1687-től mostanig	82

b)	Hitlevél; eskü	85
c)	Koronázás — hitlevél — koronázási eskü szerepe a magyar közjogban	93
B)	§. Országgyűlés tartásának kötelezettsége	97
C)	§. Az országgyűlés azon joga, hogy a hatalmi eszközöket megtagadhatja a kormánytól	102
D)	§. Országgyűlés önkormányzati joga	105
E)	§. Szólásszabadság; főképen az országgyűlési tagokra vonat- kozólag	106
F)	§. Kormány felelőssége	111
G)	§. Nép részvétele az önkormányzatban	123
H)	§. Nagyobb önkormányzati testületek azon joga, hogy az országos kérdéseket tanácskozás tárgyává tehetik; a tör- vényhatóságok joga a kormány törvényellenes rende- leteivel szemben	126
I)	§. Nép részvétele a bírói hatalomban	129
J)	§. Sajtószabadság; esküdtszék	131
K)	§. Bírói függetlenség	133
L)	§. Közjogi — közigazgatási bírászkodás	136
M)	§. Polgárok panasz- és kérvényezési joga	138
N)	§. Hivatalnokok esküje	141
O)	§. A polgárok passiv ellenállása	143

**MTA
KIK**

0 00006 77686 2